

Eendaadse samenloop en voortgezette handeling

Een analyse van het wettelijk en jurisprudentieel kader van
de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling

Universiteit Utrecht

Student: A.W. van Wijk
Studentnummer: 4156668
Scriptiebegeleider: Prof. mr. F.G.H. Kristen

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
2. Het wettelijk en jurisprudentieel kader van de eendaadse samenloop	7
1. Inleiding	7
2. Het wettelijk kader	7
2.1 Het doel en de rechtsgevolgen van de bepaling	7
2.2 Het feitsbegrip	10
2.3 Het feitsbegrip en het <i>ne bis in idem</i> -beginsel	11
2.4 (On)voltooide delicten	14
3. Het jurisprudentieel kader tot 20 juni 2017	14
4. Arresten van de Hoge Raad van 20 juni 2017	16
4.1 Inleiding	16
4.2 Algemene overwegingen	16
4.3 HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1113	19
4.4 HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1114	19
5. Conclusie	21
3. Het wettelijk en jurisprudentieel kader van de voortgezette handeling	23
1. Inleiding	23
2. Het wettelijk kader	23
2.1 Het doel en de rechtsgevolgen van de bepaling	23
2.2 De wettelijke toepassingsvoorwaarden	24
3. Het jurisprudentieel kader tot 20 juni 2017	26
3.1 Inleiding	26
3.2 Toepassingsvoorwaarden in de jurisprudentie	26
3.2.1 Een ongeoorloofd wilsbesluit	26
3.2.2 Gelijksoortigheid van de feiten	27
3.3 Verhouding tussen de feiten	28
4. Arresten van de Hoge Raad van 20 juni 2017	30
4.1 Inleiding	30
4.2 Algemene overwegingen	30
4.3 HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111	32
4.4 HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1112	33
4.5 HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1115	33
5. Conclusie	34
4. De eendaadse samenloop en de voortgezette handeling in de feitenrechtspraak	36
1. Inleiding	36
2. De strekking van de strafbepalingen	36
2.1 De eendaadse samenloop	36
2.1.1 Inleiding	36
2.1.2 Eenzelfde strekking	37
2.1.3 Enigszins uiteenlopende strekking	38
2.1.4 Meer dan enigszins uiteenlopende strekking	41

2.2	De voortgezette handeling	43
2.2.1	Inleiding	43
2.2.2	Eenzelfde strekking	43
2.2.3	Enigszins uiteenlopende strekking	45
2.2.4	Meer dan enigszins uiteenlopende strekking	47
3.	Samenhangen in de gedragingen	49
3.1	De eendaadse samenloop	49
3.1.1	Inleiding	49
3.1.2	Identiek feitencomplex	49
3.1.3	Deels overeenkomend feitencomplex	50
3.2	De voortgezette handeling	53
3.2.1	Inleiding	53
3.2.2	Niet hetzelfde wilsbesluit	53
3.2.3	Elkaar opvolgende gedragingen	55
3.2.4	Gelijktijdige gedragingen	56
4.	Bevindingen en conclusies	58
5.	Conclusie	62
	Literatuurlijst	67
	Jurisprudentielijst	69

1. Inleiding

Ons Wetboek van Strafrecht kent bepalingen die zien op de samenloop van strafbare feiten. Die bepalingen vormen een samenloopregeling. Zo is de variant mogelijk waar één feit dat bewezen is verklaard binnen de delictsomschrijving van meer strafbepalingen valt, maar waarbij slechts één van deze bepalingen wordt toegepast. Dit is de eendaadse samenloop (art. 55 Sr). De eendaadse samenloop leidt ertoe dat de verdachte niet vanwege ‘hetzelfde feit’ onevenredig wordt gestraft omdat dit feit onder twee delictsomschrijvingen kan worden gebracht. Dientengevolge kan de verdachte slechts veroordeeld worden tot de maximale strafbedreiging die is gesteld op de bepaling met de zwaarste hoofdstraf. Voorts bestaat de variant waar meer feiten bewezen zijn verklaard die meer strafbare feiten opleveren. De mate van ‘samenloop’ van deze feiten levert het verschil op tussen de voortgezette handeling en de meerdaadse samenloop. In de omstandigheid dat de feiten in ‘zodanig verband staan’ dat er sprake is van één wilsbesluit, is de voortgezette handeling (art. 56 Sr) aan de orde. In dat geval wordt – net als bij de eendaadse samenloop – slechts de maximale strafbedreiging van de strafbepaling met de zwaarste hoofdstraf toegepast. Mocht dit ‘zodanige verband’ tussen de feiten echter ontbreken, waardoor deze moeten worden aangemerkt als op zichzelf staande gedragingen, spreekt men van meerdaadse samenloop (art. 57 Sr). De maximale strafbedreiging bij de meerdaadse samenloop is niet meer dan een derde boven het hoogste strafmaximum van de toepasselijke strafbepalingen. De samenloopregeling voorkomt het cumuleren van gevangenisstraffen. Geldboetes gesteld op de desbetreffende strafbepalingen kunnen ‘gewoon’ worden gecumuleerd.

Bij het al dan niet toepasselijk zijn van één van de vormen van samenloop komt ook waarde toe aan de uitleg die wordt gegeven aan het begrip ‘feit’ of ‘feiten’ en in hoeverre deze ‘hetzelfde’ zijn. De huidige juridisch getinte benadering van dit feitsbegrip kan in sommige gevallen beperkend zijn voor de toepassing van de eendaadse samenloop. Desalniettemin lijkt de Hoge Raad ruimte te laten voor het aannemen van de eendaadse samenloop indien er gesproken kan worden van hetzelfde feitencomplex,¹ hetgeen duidt op een (gedeeltelijk) feitelijke benadering van het feitsbegrip. In dit verband valt niet te ontkomen aan een korte beschouwing van het ne bis in idem-beginsel van art. 68 Sr, waarin de interpretatie van het begrip ‘(hetzelfde) feit’ centraal staat en derhalve niet los gezien kan worden van – maar evenwel niet gelijkgeschakeld kan worden aan – de samenloopregeling.² Evenals de samenloopregeling strekt het ne bis in idem-beginsel er immers toe om disproportioneel straffen te voorkomen.

Over de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling is vooral oudere literatuur verschenen. Door recente ontwikkelingen in de literatuur en de rechtspraak zijn deze rechtsfiguren echter in hernieuwde belangstelling komen te staan. Zo heeft De Hoge Raad op 20 juni 2017 een reeks overzichtsarresten gewezen met betrekking tot deze onderwerpen. Hierin heeft de Hoge Raad een nadere toelichting gegeven op de wisselwerking tussen de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling en de wijze waarop zij moeten worden toegepast. Daarnaast is begin 2018 een proefschrift verschenen van De Graaf waarin deze rechtsfiguren eveneens aan bod komen. In mijn optiek is met de arresten van de Hoge Raad van 20 juni 2017 niet direct alle twijfel weggenomen over het toepassingsbereik van de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling. Hierdoor is mijns inziens een masterscriptie met betrekking tot dit onderwerp wetenschappelijk relevant en waardevol. De verhouding in de toepassing van deze vormen van samenloop staat in deze scriptie

¹ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 2.7.

² Franken 1995, p. 12.

centraal. Voorts kan deze masterscriptie een toegevoegde waarde zijn voor de feitenrechtspraak. De Hoge Raad trekt – zo het lijkt – de touwtjes aan voor wat betreft het voorkomen van dubbele aansprakelijkheid of bestraffing. Hiertoe herformuleert en specificeert de Hoge Raad de toepassingsvoorwaarden voor het voldoen aan de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling – en past deze als zodanig toe in enkele strafzaken. Daarmee geeft de Hoge Raad ook richting aan de toepassing van de wettelijke en jurisprudentiële criteria. Zo lijkt de Hoge Raad de feitenrechter niet enkel op te dragen nauwkeuriger te bezien of een van deze vormen van samenloop van toepassing is op de onderhavige zaak, maar bovendien te stimuleren om deze ruimte ook daadwerkelijk te benutten. Dit sluit aan bij de overweging van de Hoge Raad dat de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling ook daadwerkelijk de ruimte moeten bieden om dubbele bestraffing te voorkomen.³ Daarnaast kan het al dan niet toepasselijk zijn van de eendaadse samenloop of voortgezette handeling uitwerking hebben op de hoogte van de uiteindelijk op te leggen sanctie. De maximale strafbedreiging wordt immers beperkt door deze vormen van samenloop, hetgeen mogelijk doorwerkt in het rechterlijk oordeel inzake de straftoemeting. Dit maakt het onderhavige onderwerp tevens maatschappelijk relevant.

Uiteindelijk strekt dit onderzoek tot de beantwoording van de volgende centrale onderzoeksvraag:

‘Hoe verhouden de toepassingsvoorwaarden van de eendaadse samenloop zich tot die van de voortgezette handeling en hoe worden deze rechtsfiguren in de Nederlandse feitenrechtspraak toegepast?’

Allereerst zal hiertoe dieper in worden gegaan op het wettelijk kader van de eendaadse samenloop – waarbij kort wordt uitgeweken naar het feitsbegrip van het *ne bis in idem*-beginsel van art. 68 Sr – en het wettelijk kader van de voortgezette handeling. Hierbij zullen tevens de ontwikkelingen in de rechtspraak ten aanzien van deze vormen van samenloop worden besproken. De arresten van de Hoge Raad van 20 juni 2017 komen in dit kader uitgebreid aan bod. Uiteindelijk wordt bekeken hoe de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling in de feitenrechtspraak worden geïnterpreteerd en toegepast, hetgeen zal leiden tot het beantwoorden van de onderzoeksvraag en het formuleren van een conclusie. De centrale onderzoeksvraag zal worden beantwoord aan de hand van de volgende deelvragen:

- I. *Wat is het wettelijk en jurisprudentieel kader voor de toepassing van de eendaadse samenloop in het Nederlandse strafrecht?*
- II. *Wat is het wettelijk en jurisprudentieel kader voor de toepassing van de voortgezette handeling in het Nederlandse strafrecht?*
- III. *Hoe worden de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling toegepast in de Nederlandse feitenrechtspraak bij de Rechtbanken Midden-Nederland en Den Haag en de Gerechtshoven Arnhem-Leeuwarden en Den Haag in de periode van 2016 tot en met 2018?*

In deze masterscriptie zal een traditioneel juridische onderzoeksmethode worden gehanteerd. Dit omvat onderzoek van literatuur en kamerstukken ter verduidelijking van het wettelijk kader van de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling en de definiëring van bepaalde begrippen, zoals

³ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 2.8.

het feitsbegrip en het wilsbesluit. Daarnaast zal een rechtspraakonderzoek worden uitgevoerd om te beoordelen hoe in de feitenrechtspraak de wettelijke en jurisprudentiële toepassingsvoorwaarden worden uitgelegd en toegepast. Dit rechtspraakonderzoek zal worden beperkt tot de Rechtbanken Midden-Nederland en Den Haag en de Gerechtshoven Arnhem-Leeuwarden en Den Haag in de periode van 2016 tot en met 2018. Deze feitenrechtelijke instanties hebben in de begrensde periode voldoende uitspraken gedaan met betrekking tot de eendaadse samenloop en de voorgezette handeling om een representatief beeld te kunnen vormen van de toepassing van deze rechtsfiguren in de feitenrechtspraak. Voorts is voor deze specifieke combinatie van rechtbanken en gerechtshoven gekozen vanwege hun verband bij een appèlprocedure. Hierdoor kunnen oordelen over de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling in eerste aanleg mogelijkkerwijs worden afgezet tegen de beoordeling hiervan in hoger beroep.

2. Het wettelijk en jurisprudentieel kader van de eendaadse samenloop

1. Inleiding

Eén gedraging of een samenstel van gedragingen kan in sommige gevallen onder verschillende strafbepalingen worden gebracht. Dit is blijkens de wetsgeschiedenis het geval ‘wanneer hetzelfde feit meer dan één zelfstandig vergrijp oplevert, wanneer een strafbaar feit door de omstandigheden waaronder het gepleegd wordt of waarvan het vergezeld gaat, in een bepaald geval tevens een ander strafbaar feit oplevert’.⁴ Minister Modderman gaf hieromtrent bij de totstandkoming van het Wetboek van Strafrecht het volgende voorbeeld. Een verkrachting in het openbaar levert twee strafbare feiten op. Dit betreft logischerwijs verkrachting (art. 242 Sr), maar tevens schennis van de eerbaarheid (art. 239 Sr).⁵ Het openbaar ministerie geniet in de regel de vrijheid om in een dergelijke situatie beide feiten aan de verdachte ten laste te leggen.⁶ Indien de verdachte van deze ten laste gelegde feiten slechts één (strafrechtelijk) verwijt kan worden gemaakt, is bij een bewezenverklaring van deze feiten het leerstuk van de eendaadse samenloop aan de orde.

In onderhavig hoofdstuk staat de eendaadse samenloop centraal. Allereerst zal het wettelijk kader van deze rechtsfiguur geschetst worden (§2). In deze paragraaf wordt tevens stilgestaan bij het *ne bis in idem*-beginsel in diens verhouding tot de eendaadse samenloop. Vervolgens komt de rechtspraak die betrekking heeft op de eendaadse samenloop aan bod. Hierbij wordt een overzicht van de jurisprudentiële ontwikkelingen van de invulling en toepassing van dit leerstuk gegeven, tot aan de arresten van de Hoge Raad van 20 juni 2017 (§3). De voor de eendaadse samenloop relevante arresten van deze datum zullen vervolgens worden besproken (§4). Het hoofdstuk wordt afgesloten met een conclusie (§5).

2. Het wettelijk kader

2.1 Het doel en de rechtsgevolgen van de bepaling

Bij de totstandkoming van de eendaadse samenloop was deze rechtsfiguur in de kern gericht op het voorkomen van meervoudige bestrafing voor hetzelfde feit bij binnen één strafprocedure.⁷ Deze bedoeling formuleert de wetgever in art. 55 lid 1 Sr als volgt: ‘valt een feit in meer dan één strafbepaling, dan wordt slechts één van die bepalingen toegepast, bij verschil die waarbij de zwaarste hoofdstraf is gesteld’. Bij eendaadse samenloop wordt slechts één van die strafbepalingen toegepast. Om deze reden wordt ook wel gesproken van een absorptiestelsel, nu de ‘lichtere’ strafbepaling wordt geabsorbeerd door de ‘zware’ strafbepaling.⁸ De enkele uitzondering die op deze absorptieregel bestaat wordt genoemd in art. 55 lid 2 Sr. Deze zogenoemde ‘lex specialis-regeling’ ziet op de gevallen waarin strafbare gedragingen zowel binnen een algemene- als een bijzondere bepaling vallen. Indien een dergelijke situatie zich voor doet, wordt het bewezenverklarde slechts als die bijzondere strafbepaling gekwalificeerd. Hiermee is art. 55 lid 2 Sr een kwalificatie-uitsluitingsgrond.⁹

⁴ Smidt 1891, deel I, p. 478.

⁵ Smidt 1891, deel I, p. 478.

⁶ De Graaf 2018, p. 35.

⁷ Smidt 1891, deel I, p. 478.

⁸ De Graaf 2018, p. 36.

⁹ De Graaf 2018, p. 292.

Uit de wetsgeschiedenis volgt dus dat de eendaadse samenloop oorspronkelijk gericht was op het voorkomen van dubbele bestraffing. In de literatuur en recente rechtspraak wordt echter opgemerkt dat het voorkomen van dubbele bestraffing niet de enige doelstelling van de eendaadse samenloop is.¹⁰ De eendaadse samenloop zou ook bescherming bieden tegen onevenredige aansprakelijkstelling. De Hoge Raad bevestigt dit expliciet in de nader uitgebreid te bespreken overzichtsarresten van 20 juni 2017.¹¹ Het zou onrechtvaardig zijn om dubbele (strafrechtelijke) aansprakelijkheid te vestigen voor dezelfde materiële gedraging.¹² Deze doelstelling kan worden afgeleid uit de wettekst van art. 55 lid 1 Sr. Hieruit volgt immers dat bij de eendaadse samenloop van twee strafbare feiten, slechts één van de desbetreffende strafbepalingen wordt toegepast. Deze toepassing zou – gezien vanuit de doelstelling om onevenredige aansprakelijkheid te voorkomen – al bij de kwalificatie aan de orde kunnen zijn.¹³ Dit is immers het eerste moment waarop de aan de orde zijnde strafbepalingen worden toegepast. Als bij de straftoemeting pas het ‘lichtste’ feit wordt geabsorbeerd, zou deze reeds zijn toegepast bij de kwalificatie. Dit zou niet stroken met de wettekst van art. 55 lid 1 Sr, nu hier nadrukkelijk wordt genoemd dat ‘slechts één van die bepalingen wordt toegepast’.

De rechtsfiguur van de eendaadse samenloop kent twee toepassingsmogelijkheden. Enerzijds kan dit aan bod komen bij de kwalificatie van de bewezenverklaarde feiten.¹⁴ Anderzijds kan de eendaadse samenloop pas tot uiting komen bij de straftoemeting. Om bij het voorbeeld van minister Modderman uit de eerste paragraaf van dit hoofdstuk te blijven, kunnen beide toepassingsmogelijkheden resulteren in verschillende uitkomsten. Dit voorbeeld zal ter illustratie worden uitgewerkt. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat zowel verkrachting als schennis van de eerbaarheid ten laste is gelegd. De rechter kan kiezen om dezelfde gedraging meervoudig te kwalificeren. Bij het bepalen van de strafmaat wordt vervolgens – door het verschil in het strafmaximum – de bewezenverklaarde strafbepaling met de zwaarste hoofdstraf toegepast. Nu verkrachting een hoger strafmaximum kent dan schennis van de eerbaarheid – een maximale gevangenisstraf van twaalf jaren respectievelijk drie maanden – kan de verdachte worden veroordeeld voor een gevangenisstraf die ten hoogste twaalf jaren bedraagt. Daarentegen kan de rechter reeds bij de kwalificatie de eendaadse samenloop toepassen. Dientengevolge worden de gedragingen van verdachte slechts als verkrachting bewezenverklaard, gekwalificeerd en bestraft. De maximale op te leggen gevangenisstraf blijft dan twaalf jaar. Een enkelvoudige kwalificatie doet derhalve geen afbreuk aan het beschikbare strafmaximum.

De geschetste benaderingen bewandelen weliswaar een verschillende route maar leiden uiteindelijk tot dezelfde uitkomst, namelijk het voorkomen van dubbele bestraffing. Er kunnen enkele argumenten gegeven worden om meervoudig te kwalificeren. Gezien vanuit de oorspronkelijke doelstelling van de rechtsfiguur zou de eerste benadering – waarbij meervoudig wordt gekwalificeerd – wellicht logischer lijken. Deze regeling zou immers geen *kwalificatievoorschrift* zijn, maar een *strafvoorschrift*.¹⁵ De Hoge Raad stelt in eerdere rechtspraak ook dat de eendaadse samenloop een grond is voor strafvermindering.¹⁶ Een mogelijk op handen zijnde samenloopsituatie zou dan pas bij de strafoplegging aan bod komen. Daarnaast

¹⁰ De Graaf 2018, p. 41.

¹¹ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 2.1.

¹² Duker 2011, p. 645.

¹³ De Graaf 2018, p. 39.

¹⁴ Franken 1995, p. 14 en HR 1 juli 1981, ECLI:NL:HR:1981:AB7640, m.nt. Th.W. van Veen en HR 3 januari 1984, ECLI:NL:HR:1984:AB8230, m. nt. A.C. ‘t Hart.

¹⁵ Franken 1995, p. 14.

¹⁶ HR 14 juni 1983, ECLI:NL:HR:1983:AC3626.

voorkomt meervoudige kwalificatie dat verschillende rechters gelijksoortige gedragingen uiteenlopend kwalificeren in het geval beide bepalingen eenzelfde strafbedreiging hebben.¹⁷ Ook wordt in de literatuur het argument aangedragen dat meervoudig dient te worden gekwalificeerd om bij een eventuele volgende veroordeling rekening te kunnen houden met recidive voor beide – in eendaadse samenloop begane – feiten.¹⁸ Meervoudige kwalificatie is namelijk terug te zien op de justitiële documentatie van de verdachte. Dit argument komt mij niet erg sterk over. Het is hiervoor immers niet noodzakelijk dat de verdachte eerder de specifieke strafbepaling heeft overtreden waarvoor hij een tweede maal terecht staat. Zo kunnen rechters recidive verdisconteren in de strafmaat indien de verdachte eerder *soortgelijke* feiten heeft begaan. In het geval dat bij de eerdere veroordeling eendaadse samenloop is aangenomen, zal het per definitie gaan om twee soortgelijke feiten. Dit is namelijk – zoals later zal blijken – een toepassingsvoorwaarde van art. 55 lid 1 Sr. Tot slot zou met meervoudige kwalificatie aansluiting worden gezocht bij de kwalificatiewijze van de voortgezette handeling. Bij deze rechtsfiguur wordt immers altijd meervoudig gekwalificeerd. Nu bij beide rechtsfiguren uit de wettekst volgt dat slechts één strafbepaling wordt toegepast, zou kunnen worden beargumenteerd dat bij de eendaadse samenloop eveneens meervoudig moet worden gekwalificeerd.¹⁹

Mede bezien in het licht van de doelstelling om onevenredige aansprakelijkheid te voorkomen, lijkt het evenwel juist meer voor de hand te liggen dat bij de eendaadse samenloop enkelvoudig wordt gekwalificeerd. De strafrechtelijke aansprakelijkheid van de verdachte is omvangrijker in het geval van meervoudige kwalificatie, aangezien de verdachte in dit geval wordt ‘gebrandmerkt’ voor meer strafbare feiten die in de kern zijn terug te leiden tot dezelfde gedraging(en).²⁰ Meervoudige kwalificatie is ook terug te zien op de justitiële documentatie van de verdachte. Toepasselijke voorschriften – zoals de eendaadse samenloop – worden hier in de meeste gevallen niet bij vermeld.²¹ Voorts staat de doelstelling van het voorkomen van dubbele bestraffing niet in de weg om te pleiten voor enkelvoudige kwalificatie. De kwalificatiebeslissing biedt immers het fundament voor de uiteindelijk op te leggen straf en begrenst de straftoemeting dan ook als zodanig. Het staat de rechter overigens vrij om vervolgens in de straftoemeting rekening te houden met de omstandigheden waaronder de in de kwalificatie genoemde feiten zijn begaan. Op deze wijze kan de strafwaardigheid van het geabsorbeerde feit in het geval van enkelvoudige kwalificatie tot uiting komen in de straftoemeting, indien dit noodzakelijk wordt geacht om de volledige omvang van het strafbare handelen van verdachte te weergeven.²²

Zo bestaan voor de eendaadse samenloop twee verschillende toepassingswijzen, die leiden tot enkelvoudige- of meervoudige kwalificatie. Beide smaken genieten goedkeuring van de Hoge Raad.²³ Over smaak valt niet te twisten. Desondanks lijkt in recente literatuur en rechtspraak een lichte voorkeur te worden gegeven aan enkelvoudige kwalificatie van de bewezenverklarde feiten.²⁴ Deze voorkeur deel ik. Zoals ik eerder heb opgemerkt, lijkt de wettekst van art. 55 lid 1 Sr te zien op deze toepassingswijze. Daarnaast worden met deze toepassingswijze beide doelstellingen van de eendaadse samenloop – het voorkomen van zowel dubbele bestraffing als onevenredige aansprakelijkheid – in acht genomen. Door het bewezenverklarde niet als twee strafbare feiten te

¹⁷ De Graaf 2018, p. 45.

¹⁸ De Graaf 2018, p. 45.

¹⁹ De Graaf 2018, p. 45.

²⁰ Duker 2011, p. 650.

²¹ De Graaf 2018, p. 46.

²² Duker 2011, p. 651.

²³ De Graaf 2018, p. 44.

²⁴ Duker 2011, p. 9, De Graaf 2018, p. 307 en HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 2.10.

kwalificeren, wordt geen dubbele aansprakelijkheid gevestigd. Enkelvoudige kwalificatie biedt vervolgens de grondslag voor de begrensde – en daardoor niet onevenredige – bestraffing. Beide doelstellingen worden zo – door middel van enkelvoudige kwalificatie – als twee vliegen in één klap geslagen.

2.2 *Het feitsbegrip*

Uit de wetsgeschiedenis volgt dat voor de eendaadse samenloop als minimale vereiste geldt dat ‘hetzelfde feit’ meer strafbare feiten oplevert die binnen verschillende strafbepalingen, althans binnen verschillende leden van dezelfde strafbepaling, te plaatsen zijn.²⁵ Wanneer sprake is van ‘hetzelfde feit’ blijkt niet ondubbelzinnig uit de wetsgeschiedenis. Wel volgt daaruit dat de eendaadse samenloop van toepassing is wanneer men *‘met het lichamelijke oog eene éénheid ziet en met het oog des geestes eene pluraliteit’*.²⁶ Dit betekent met andere woorden dat met het oog weliswaar één feitelijke gedraging wordt waargenomen, maar dat deze gedraging vanuit een juridisch oogpunt meer strafbare handelingen oplevert. Minister Modderman geeft enkele voorbeelden hiervan. Zo kan ‘hetzelfde feit’ – bijvoorbeeld de in de inleiding genoemde verkrachting in het openbaar – zowel als verkrachting als schennis van de eerbaarheid gekwalificeerd worden. Ook kan deze verkrachting gepaard gaan met mishandeling, waardoor ‘hetzelfde feit’ tevens onder de strafbepaling van mishandeling kan worden gebracht.²⁷ Deze voorbeelden illustreren dat dezelfde feitelijke gedraging – de verkrachting – verschillende strafrechtelijke normen kan schenden. Op deze wijze wordt met hetzelfde feit meer dan één strafbepaling overtreden. Bij deze uitleg van het begrip ‘hetzelfde feit’ – oftewel het feitsbegrip – in de wetsgeschiedenis kwam aldus de nadruk te liggen op de feitelijke, aan de verdachte verweten gedraging. Voor de vaststelling of sprake is van eendaadse samenloop staat de fysieke eenheid van die gedragingen immers centraal.²⁸ Mochten uit deze fysieke eenheid meer strafbare feiten te ontwarren zijn, vindt art. 55 lid 1 Sr toepassing en wordt slechts dat feit met de zwaarste strafbedreiging toegepast.

Uit voorgaande passages in de wetsgeschiedenis valt af te leiden dat het in sommige gevallen onwenselijk wordt geacht de verdachte voor verschillende strafbare gedragingen te bestraffen, wanneer deze vanuit dezelfde fysieke gedraging voortvloeien. Ook in de literatuur zijn opvattingen ontstaan over de wijze waarop een bepaalde samenhang in de gedragingen zou moeten doorwerken in het strafrechtelijke verwijt dat aan de verdachte wordt gemaakt. De vaststelling van deze samenhang zou *in concreto* niet enkel een waardering van de bewezenverklarde feiten vergen, maar tevens van de aan deze bewezenverklaring ten grondslag liggende ‘feitelijke feiten’. Deze waardering van de feitelijke feiten zou bijvoorbeeld kunnen uitwijzen dat de gedragingen van de verdachte gericht zijn op het plegen van het ene strafbaar feit, terwijl met dezelfde gedragingen *eo ipso* ook een ander strafbaar feit wordt gepleegd. Het geheel aan strafbaar handelen kan in sommige gevallen niet worden opgesplitst in afzonderlijke strafbare feiten, omdat een bepaald gedeelte van het strafbare handelen vereist is om beide delictsomschrijvingen te vervullen. In die gevallen wordt de eendaadse samenloop toegepast.²⁹ Het door minister Modderman geïntroduceerde toepassingsvoorbeeld kan hiervoor ter illustratie dienen. Onder specifieke omstandigheden wordt

²⁵ Smidt 1891, deel I, p. 478.

²⁶ Smidt 1891, deel I, p. 479.

²⁷ Smidt 1891, deel I, p. 478.

²⁸ Concl. A-G F.W. Bleichrodt, ECLI:NL:PHR:2016:1528, bij HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, par. 24.

²⁹ De Graaf 2018, p. 61.

met een verkrachting *eo ipso* ook schennis van de eerbaarheid begaan. Als een bepaald deel van de strafbare handelingen die de desbetreffende delictsomschrijvingen vervult voor beide strafbepalingen een constitutief vereiste is, kan het geheel aan strafbare gedragingen niet worden opgedeeld in afzonderlijke strafbare feiten. Anders gesteld betekent dit dat het plegen van de verkrachting onder bepaalde omstandigheden een noodzakelijke vereiste is voor het plegen van schennis van de eerbaarheid en *vice versa*. In dat geval is sprake van eendaadse samenloop tussen deze twee strafbare feiten. In de meest enge uitleg van het *eo ipso*-criterium kunnen twee strafbare feiten onder geen enkele omstandigheid onafhankelijk van elkaar worden gepleegd.³⁰

Bij dit *eo ipso*-criterium waarborgt het van beide feiten overlappende – en voor het vervullen van beide delictsomschrijvingen vereiste – kernbestanddeel de ‘betekeniseenheid’ van die strafbepalingen.³¹ Dit kernbestanddeel is ‘het feitelijke bestanddeel dat ten grondslag ligt aan de strafbare feiten en dat het strafwaardige karakter van dit feit weergeeft’.³² Als voorbeeld hiervan kan de eendaadse samenloop van brandstichting met respectievelijk gevaar voor personen en gevaar voor goederen worden genoemd. De overeenkomende strafwaardige gedraging betreft hier de brandstichting: dit kernbestanddeel geeft beide strafbepalingen betekenseenheid. Een enkele overeenkomstige gedraging zonder strafwaardige betekenis – zoals ‘rijden’ bij rijden onder invloed en rijden zonder rijbewijs – geeft geen betekenseenheid aan de desbetreffende strafbare feiten. ‘Rijden’ is immers niet de aan beide feiten ten grondslag liggende zelfstandige strafbare gedraging; brandstichting is dit wel. Zonder betekenseenheid tussen de desbetreffende strafbepalingen, zal geen eendaadse samenloop van deze feiten kunnen worden aangenomen.³³

Het voorgaande toont het belang aan om in de beoordeling van de bewezenverklarde feiten tevens de hieraan ten grondslag liggende feitelijke gedragingen in ogenschouw te nemen. Deze ‘feitelijke feiten’ zijn immers van belang – en vormen in essentie het fundament – voor de beoordeling of sprake is van ‘hetzelfde feit’ in strafrechtelijke zin. Deze beoordeling kan – ook op billijkheidsoverwegingen³⁴ – leiden tot het aannemen van de eendaadse samenloop. De invulling van het feitsbegrip speelt daarmee voor het toepassingsbereik van de eendaadse samenloop een belangrijke rol. In paragraaf 3 van dit hoofdstuk wordt het bereik van het feitsbegrip zoals deze uit de wetsgeschiedenis volgt – en in de rechtspraak verder is ontwikkeld – nader beschouwd. In de volgende paragraaf zal echter eerst de relatie van het feitsbegrip tot het daarmee samenhangende feitsbegrip in art. 68 Sr worden besproken.

2.3 *Het feitsbegrip en het ne bis in idem-beginsel*

In art. 68 Sr is het *ne bis in idem*-beginsel neergelegd. Dit beginsel komt er kortweg op neer dat niemand voor hetzelfde feit – nadat hier onherroepelijk op is beslist – een tweede maal kan worden vervolgd, berecht en bestraft in een andere strafprocedure.³⁵ Het *ne bis in idem*-beginsel strekt daarmee – net als de eendaadse samenloop – tot het voorkomen van onevenredige aansprakelijkheid en onevenredige bestraffing.³⁶ Voor beide rechtsfiguren dient te worden vastgesteld of sprake is van ‘hetzelfde feit’.³⁷ Mocht deze vaststelling worden gedaan, belet dit in het geval van het *ne bis*

³⁰ Van Bemmelen 1963, p. 203.

³¹ Mulder 1969, p. 255.

³² De Graaf 2018, p. 61.

³³ Mulder 1969, p. 255.

³⁴ De Graaf 2018, p. 60.

³⁵ De Graaf 2013, p. 371.

³⁶ De Graaf 2018, p. 224.

³⁷ De Graaf 2018, p.249.

in idem-beginsel verdere vervolging, berechting en bestraffing voor dit feit binnen een tweede strafprocedure. De invulling van het feitsbegrip staat hierdoor tevens centraal in het toepassingsbereik van het *ne bis in idem*-beginsel.³⁸

Het feitsbegrip van art. 68 Sr werd aanvankelijk gelijkgeschakeld het feitsbegrip van art. 55 lid 1 Sr: de fysieke eenheid van de feiten bepaalde of deze ‘hetzelfde’ waren.³⁹ Deze interpretatie van het feitsbegrip leidde tot onwenselijke gevolgen. Zo vormde een eerdere veroordeling voor een overtreding van de Veewet een struikelblok voor de vervolging van een poging tot doodslag of zware mishandeling.⁴⁰ Beide strafbare feiten waren namelijk begaan met dezelfde gedraging: het rijden met een vrachtwagen. Door de fysieke eenheid van de gedraging was sprake van hetzelfde feit, waardoor art. 68 Sr een tweede vervolging hiervoor belette. De Hoge Raad besloot hierop de lijn die voor de eendaadse samenloop werd uitgezet – in het later te bespreken *Oude Kijk in 't Jatstraat*-arrest – te volgen. Hiermee werd de nadruk van het feitsbegrip gelegd op de juridische dimensie van de gedragingen.⁴¹ Met deze uitleg van het feitsbegrip was het mogelijk geweest om in het hiervoor aangehaalde arrest van het Gerechtshof Arnhem voor beide feiten een strafrechtelijke vervolging in te stellen. De juridische strekking van de gedraging verschilt zodanig dat niet meer kan worden gesproken van ‘hetzelfde feit’.

Alhoewel de juridische benadering van het feitsbegrip in deze specifieke situatie wellicht in een bevredigender resultaat uitmondde, leidde deze uitleg in andere gevallen tot onwenselijke oordelen. Hierbij valt te denken aan een zaak waarin de verdachte consecutief vervolgd en veroordeeld kon worden voor de mishandeling van een veldwachter en het in staat van dronkenschap de openbare orde verstoren – door de mishandeling van diezelfde veldwachter.⁴² De Hoge Raad oordeelde in deze zaak dat het juridische kenmerkende van de strafbare feiten uiteenliep. Hierdoor was geen sprake van ‘hetzelfde feit’ en bood art. 68 Sr geen bescherming in de tweede strafprocedure. In paragraaf 3 van dit hoofdstuk wordt deze juridische benadering van het feitsbegrip nader toegelicht.

De invulling van het feitsbegrip bij het *ne bis in idem*-beginsel en de eendaadse samenloop zijn op een gegeven moment definitief van elkaar gescheiden.⁴³ Voor art. 68 Sr werd in het vervolg een evenwichtige balans gezocht tussen de feitelijke- en de juridische aard van de gedragingen.⁴⁴ Een juiste balans in de overeenkomsten tussen de feitelijke- en juridische aard van de gedragingen leidt tot het oordeel dat sprake is van ‘hetzelfde feit’. Dit beoordelingskader wordt tot op heden gehanteerd en strekt ertoe de vraag te beantwoorden of de gelijktijdig begane gedragingen een wezenlijke samenhang in het handelen en de schuld van de verdachte hebben en daarnaast binnen niet wezenlijk van elkaar te onderscheiden strafbepalingen te plaatsen zijn.⁴⁵ Of de aan de orde zijnde strafbepalingen *wezenlijk* van elkaar verschillen kan afhangen van de rechtsgoederen die de desbetreffende bepalingen beogen te beschermen en de strafmaxima die op deze bepalingen gesteld zijn.

De loskoppeling van de eendaadse samenloop en het *ne bis in idem*-beginsel ten aanzien van het feitsbegrip – door de verruiming van het toepassingsbereik van laatstgenoemd rechtsfiguur

³⁸ Ouwekerk 2012, p. 490.

³⁹ Duker 2011, p. 634.

⁴⁰ Gerechtshof Arnhem, 1 oktober 1931, *NJ* 1932, p. 908.

⁴¹ Ouwekerk 2012, p. 490.

⁴² HR 27 juni 1932, *NJ* 1932, p. 1659, m. nt. Taverne.

⁴³ HR 17 december 1963, *NJ* 1964, 385.

⁴⁴ Ouwekerk 2012, p. 491.

⁴⁵ HR 1 februari 2011, LJN BM9102.

– is in latere rechtspraak gehandhaafd.⁴⁶ Het verschil in de uitleg van het feitsbegrip kan worden verdedigd in het licht van de doelstellingen van beide rechtsfiguren. Zo strekt het *ne bis in idem*-beginsel er niet slechts toe om – net zoals de eendaadse samenloop – dubbele bestraffing te voorkomen, maar tevens te beschermen tegen dubbele vervolging.⁴⁷ In die context dient de burger er immers op te kunnen vertrouwen niet nogmaals in rechte te worden betrokken voor een feit waarvoor hij reeds onherroepelijk is veroordeeld.⁴⁸ In het kader van de extra waarborg die art. 68 Sr biedt, zou het hanteren van een ruimer feitsbegrip niet ongerechtvaardigd zijn. Twee verschillende strafvervolgingen zijn immers een zwaardere belasting dan één strafvervolging. Hierdoor zou een burger meer bescherming toekomen tegen onevenredige berechting in twee verschillende strafprocedures dan in slechts één strafprocedure.⁴⁹ Daarnaast wordt de invulling van het *ne bis in idem*-beginsel mede ingekleurd door Europese regelgeving en rechtspraak.⁵⁰ Deze argumenten kunnen een uiteenlopende interpretatie van het feitsbegrip rechtvaardigen. Bij het laatste argument moet echter de kanttekening worden geplaatst dat de invloed vanuit Europa afwezig was op het moment dat de Hoge Raad in 1963 de invulling art. 55 lid 1 Sr en art. 68 Sr van elkaar loskoppelde.

De sterkste geluiden in de literatuur keren zich echter tegen een gedifferentieerd feitsbegrip. Als voornaamste argument wordt aangedragen dat een ruimer feitsbegrip bij art. 68 Sr tot gevolg kan hebben dat een niet-gelijktijdige vervolging van twee feiten stuit op het *ne bis in idem*-beginsel, terwijl bij een simultane vervolging van deze feiten geen eendaadse samenloop wordt aangenomen – met onevenredige bestraffing én aansprakelijkstelling tot gevolg.⁵¹ Dit gevolg is precies wat beide rechtsfiguren beogen te voorkomen. Voorts resulteert het verschil tussen de feitsbegrippen – wegens de uiteenlopende rechtsgevolgen – in een incoherent systeem van strafbepalingen die bescherming bieden tegen onredelijke bestraffing en aansprakelijkstelling.⁵² Dat art. 68 Sr een bredere bescherming biedt dan art. 55 lid 1 Sr – door tevens dubbele vervolging uit te sluiten – rechtvaardigt mijns inziens niet de hiervoor onderscheiden rechtsgevolgen in het geval een verdachte voor een bepaald feit consecutief in plaats van simultaan wordt vervolgd, berecht en bestraft. Een persoon dubbel bestraffen en aansprakelijk stellen voor één strafbare gedraging lijkt mij immers minstens zo ongewenst als een persoon hiervoor dubbel vervolgen. Tot slot kunnen de invloeden van Europese regelgeving en rechtspraak juist pleiten voor een gelijkgeschakeld feitsbegrip. Waar de Hoge Raad ten aanzien van art. 68 Sr zowel de feitelijke als de juridische aard meeweegt, kent het *ne bis in idem*-beginsel in de Europese rechtspraak een feitelijke benadering.⁵³ Hierdoor wordt in de Europese rechtspraak een feitsbegrip gehanteerd dat dichterbij het feitsbegrip van de eendaadse samenloop zit. Wanneer de Hoge Raad derhalve rekening zou houden met invloeden van Europese regelgeving en rechtspraak, zou voor de invulling van het feitsbegrip van art. 68 Sr juist aansluiting moeten worden gezocht bij art. 55 lid 1 Sr.

⁴⁶ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 2.9.

⁴⁷ Ouwekerk 2012, p. 500.

⁴⁸ Duker 2011, p. 646.

⁴⁹ De Graaf 2018, p. 50.

⁵⁰ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 2.9.

⁵¹ Ouwekerk 2012, p. 499.

⁵² Ouwekerk 2012, p. 500.

⁵³ Ouwekerk 2012, p. 498.

2.4 (On)voltooide delicten

In latere wetsgeschiedenis wordt het standpunt ingenomen dat de eendaadse samenloop kan worden aangenomen indien zowel de onvoltooide als de voltooide variant van een delict bewezen is verklaard.⁵⁴ Dit kan aan de orde zijn bij de voorbereiding van het vervolgens gepleegde delict of bij de poging daartoe. In de literatuur wordt dit een ‘vrij atypisch geval van eendaadse samenloop’ genoemd.⁵⁵ De strafbare gedragingen die de desbetreffende delictsomschrijvingen vervullen, zullen immers verschillend zijn.⁵⁶ De strekking van de strafbepalingen zal over het algemeen – tot op zekere hoogte – gelijk zijn. Ik schrijf hier bewust ‘tot op zekere hoogte’. Zo zijn beide delicten weliswaar gericht op het vervullen van de delictsomschrijving van de specifieke voltooide variant en hebben in die zin dezelfde ‘betekeniseenheid’. De algemene strekking van de strafbaarstellingen van voorbereidingshandelingen en voltooide delicten verschilt echter. Waar de strafbaarstelling van voorbereidingshandelingen ertoe strekt te voorkomen dat een bepaald delict voltooid wordt, is de strafbaarstelling van het voltooide delict een middel om op te treden tegen de schending van de door deze strafbaarstelling beschermde rechtsgoederen.⁵⁷ Desondanks staat dit – zoals bij de bespreking van de arresten van de Hoge Raad van 20 juni 2017 zal blijken – niet in de weg aan het aannemen van eendaadse samenloop.⁵⁸

Wanneer de eendaadse samenloop wordt aangenomen, zal het onvoltooid delict – vanwege het lagere strafmaximum in het geval van een strafbare voorbereiding – geabsorbeerd worden door het voltooide delict. De minister stelt dat hierdoor altijd de aansprakelijkheid van de strafbare voorbereiding wordt uitgesloten,⁵⁹ als gevolg waarvan de bewezenverklaarde feiten enkelvoudig dienen te worden gekwalificeerd.⁶⁰

3. *Het jurisprudentieel kader tot 20 juni 2017*

Sinds de totstandkoming van de eendaadse samenloop is deze rechtsfiguur in de rechtspraak vormgegeven. De interpretatie van de eendaadse samenloop is constant onderhevig geweest aan verandering. In het navolgende zullen de ontwikkelingen in de leer van de eendaadse samenloop in de rechtspraak van de Hoge Raad kort worden besproken.

De Hoge Raad vulde de eendaadse samenloop op een soortgelijke wijze in zoals minister Modderman voor ogen had. Deze sterk feitelijk getinte benadering werd bevestigd in de rechtspraak. Bij fysieke eenheid – i.e. eenheid van tijd, plaats en handelen⁶¹ – werd door de Hoge Raad eendaadse samenloop aangenomen.⁶² Zo resulteerde het rijden zonder rijbewijs en het rijden onder invloed in de eendaadse samenloop van deze gedragingen. Wanneer deze redenering wordt gevolgd, kan bij het rijden zonder rijbewijs en het gelijktijdig veroorzaken van een dodelijk verkeersongeluk eveneens de eendaadse samenloop worden aangenomen. De sterke samenhang met de feitelijke benadering van de fysieke eenheid van de gedragingen bij het *ne bis in idem*-beginsel

⁵⁴ *Kamerstukken II* 1990/91, 22 268, nr. 3, p. 19.

⁵⁵ De Graaf 2018, p. 57.

⁵⁶ De Graaf 2018, p. 57.

⁵⁷ HR 11 december 2007, ECLI:NL:HR:2007:BB6220, *NJ* 2008, 560, m. nt. Y. Buruma.

⁵⁸ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1114.

⁵⁹ *Kamerstukken II* 1990/91, 22 268, nr. 3, p. 19.

⁶⁰ De Graaf 2018, p. 57.

⁶¹ HR 11 april 1927, *NJ* 1927, 585.

⁶² Concl. A-G F.W. Bleichrodt, ECLI:NL:PHR:2016:1528, bij HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, par. 25.

zorgde hierdoor voor een onwenselijke situatie.⁶³ Zou de dader thans veroordeeld zijn voor het rijden zonder rijbewijs, is een strafvervolging voor het veroorzaken van een dodelijk ongeval immers uitgesloten. Ingevolge art. 68 Sr kan geen persoon namelijk voor hetzelfde feit tweemaal worden vervolgd, berecht en bestraft. De mogelijke gevolgen die deze sec materiële invulling van de eendaadse samenloop met zich bracht, zijn als oorzaak aan te wijzen voor een koerswijziging van de Hoge Raad.⁶⁴

Het *Oude Kijk in 't Jatstraat*-arrest uit 1932 staat centraal in de kentering van de Hoge Raad.⁶⁵ In dit arrest verlaat de Hoge Raad de feitelijke benadering van de eendaadse samenloop en introduceert hij wat later als de aspectenleer wordt bestempeld.⁶⁶ In deze zaak zijn wederom twee gelijktijdig begane verkeersdelicten aan de orde. Verdachte werd verweten zich schuldig te hebben gemaakt aan het rijden onder invloed van alcohol en het rijden zonder licht. Geheel in lijn met de materiële invulling van de eendaadse samenloop werd door de feitenrechter art. 55 lid 1 Sr overeenkomstig van toepassing geacht. De Hoge Raad riep deze materiële toepassing van de eendaadse samenloop een halt toe. Hij overwoog dat de feiten los van elkaar konden worden gezien en elk een zelfstandige overtreding van verschillend karakter opleveren, waarbij de gelijktijdigheid van de feiten niet iets wezenlijks is. Het kenmerk van de feiten was hier niet de omstandigheid dat zij beide zijn begaan terwijl verdachte in een auto reed. Het kenmerkende van de gedraging was respectievelijk de toestand van verdachte (rijden onder invloed) en de toestand van de auto (rijden zonder licht).

Het criterium van fysieke eenheid van de gedraging boet qua belang dus flink in en vormt niet meer de enige factor in de beoordeling van de bewezenverklarde gedragingen. De strekking van de toepasselijke strafbepalingen en de strafrechtelijke aspecten van de gedraging geven in de nieuwe (aspecten)leer van de Hoge Raad de doorslag.⁶⁷ De strafwaardige aspecten – die ieder hun eigen rechtsgoederen beschermen – van het handelen van verdachte worden afzonderlijk beschouwd van het geheel van gedragingen waar deze aspecten deel van uitmaken. Als gevolg van dit arrest van de Hoge Raad is lange tijd de heersende tendens geweest dat de eendaadse samenloop enkel kon worden aangenomen als door dezelfde gedraging of hetzelfde samenstel van gedragingen meer strafbare feiten met eenzelfde strekking werden begaan.⁶⁸ De betekenis van het begrip ‘feit’ werd hierbij zo goed als gelijkgeschakeld aan het juridische begrip ‘strafbaar feit’.⁶⁹ De strenge toets die de Hoge Raad bij deze uitleg hanteerde, resulteerde erin dat de reikwijdte van de eendaadse samenloop fors werd begrenst.⁷⁰ Zo werd een verdachte voor het in de brand steken van een theedoek in een woning zowel voor brandstichting met gevaar voor personen als brandstichting met gevaar voor goederen veroordeeld – welke strafbare feiten beide in art. 157 Sr zijn opgenomen – waarbij de Hoge Raad de meerdaadse samenloop van deze feiten aannam.⁷¹ Door een dergelijke strenge toets aan te leggen, werd tevens het beschermingsbereik van de eendaadse samenloop ingeperkt. Deze rechtsfiguur heeft immers het doel om – onder andere – dubbele bestraffing te voorkomen. Niet alleen binnen dezelfde strafprocedure kan een verdachte op deze wijze dubbel

⁶³ Franken 1995, p. 37.

⁶⁴ Franken 1995, p. 37.

⁶⁵ Concl. A-G F.W. Bleichrodt, ECLI:NL:PHR:2016:1528, par. 25 en HR 15 februari 1932, ECLI:NL:HR:1932:BG9438, m. nt. Taverne.

⁶⁶ De Hullu 2015, p. 524.

⁶⁷ Franken 1995, p. 38.

⁶⁸ De Graaf 2016, p. 726.

⁶⁹ De Graaf 2018, p. 49.

⁷⁰ De Graaf 2018, p. 50.

⁷¹ HR 22 september 1987, ECLI:NL:PHR:1987:AC9971.

worden bestraft voor dezelfde feitelijke gedraging. Ook kan de verdachte voor een tweede maal vervolgd worden voor weliswaar dezelfde feitelijke – maar onder een strafbepaling met een andere strekking vallende – gedraging. Het *ne bis in idem*-beginsel biedt tegen deze tweede vervolging immers geen bescherming indien geen sprake is van ‘hetzelfde feit’. Door de relatie tussen het feitsbegrip bij de eendaadse samenloop en het *ne bis in idem*-beginsel – die tot dat moment nog gelijkgesteld waren⁷² – te verbreken, heeft de Hoge Raad deze lacune in het voorkomen van een dubbele bestraffing hersteld.⁷³ De verdere ontwikkelingen van de aspectenleer in de rechtspraak van de Hoge Raad zullen buiten beschouwing worden gelaten, nu deze voor dit onderzoek niet relevant zijn.

De lijn die de Hoge Raad heeft uitgezet in het *Oude Kijk in 't Jatstraat*-arrest is na verloop van tijd steeds meer onder druk komen te staan.⁷⁴ De reikwijdte van de eendaadse samenloop zou teveel zijn beperkt, zelfs in dusdanige mate dat het door minister Modderman gestelde doel van de bepaling voorbij is gestreefd.⁷⁵ Zoals zal blijken in de volgende paragraaf, lijkt de Hoge Raad met zijn arresten van 20 juni 2017 de toepassingsmogelijkheden van de eendaadse samenloop (en de voortgezette handeling) nieuw leven in te willen blazen. De belangrijkste stap hiertoe is door afscheid te nemen van de (puur) juridische benadering van de eendaadse samenloop. In de decennia daarvoor was deze rechtsfiguur door het hanteren van een strikt feitsbegrip immers enigszins in de vergetelheid geraakt.⁷⁶

4. Arresten van de Hoge Raad van 20 juni 2017

4.1 Inleiding

Zoals reeds genoemd, heeft de Hoge Raad op 20 juni 2017 een vijftal arresten gewezen met betrekking tot de rechtsfiguren van de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling. In deze paragraaf zullen allereerst de voor de eendaadse samenloop relevante algemene overwegingen van de Hoge Raad uiteen worden gezet (§4.2). Hierna worden de arresten van 20 juni 2017 besproken waarin de Hoge Raad met een oordeel komt over de eendaadse samenloop (§4.3 en §4.4). Zo wordt niet enkel een algemeen kader geschetst waarbinnen de eendaadse samenloop volgens de Hoge Raad toepassing kan vinden, maar ontstaat tevens een beeld van de manier waarop deze rechtsfiguur dient te worden toegepast in concrete zaken.

4.2 Algemene overwegingen

De Hoge Raad herhaalt allereerst het doel van de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling. Deze leerstukken voorkomen ‘onevenredige aansprakelijkheid en bestraffing bij een gelijktijdige berechting van verschillende, mogelijk sterk samenhangende strafbare feiten’.⁷⁷ Vervolgens geeft hij zelf aan dat deze leerstukken in recente rechtspraak wat op de achtergrond geraakt zijn, hetgeen tevens in de literatuuresignaleerd wordt.⁷⁸ De Hoge Raad voert als voornaamste reden voor de beperkte aandacht in de rechtspraak aan dat klachten die zien op het

⁷² Concl. A-G F.W. Bleichrodt, ECLI:NL:PHR:2016:1528, bij HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, par. 27.

⁷³ De Graaf 2018, p. 49 en HR 17 december 1963, NJ 1964, 385.

⁷⁴ Concl. A-G F.W. Bleichrodt, ECLI:NL:PHR:2016:1528, bij HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, par. 32.

⁷⁵ De Graaf 2018, p. 50.

⁷⁶ Ten Voorde 2018, p. 67.

⁷⁷ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 2.1.

⁷⁸ Ten Voorde 2018, p. 67.

onterecht ontoepasselijk laten van de eendaadse samenloop of de voortgezette handeling ‘doorgaans van onvoldoende belang zijn om cassatie te rechtvaardigen’.⁷⁹ Het strafmaximum wordt immers – zelfs indien deze zou worden begrensd door deze samenloopbepalingen – niet vaak overschreden. Deze overweging lijkt deels innerlijk tegenstrijdig ten opzichte van r.o. 2.2. De Hoge Raad overweegt namelijk dat het voorkomen van onevenredige aansprakelijkheid eveneens een doel van de eendaadse samenloop is, terwijl blijkens r.o. 2.2 slechts het voorkomen van onevenredige bestraffing cassatie rechtvaardigt. Kennelijk kan onevenredige aansprakelijkheid dit niet. Door het onjuist aannemen van meerdaadse samenloop wordt immers meervoudige aansprakelijkheid gevestigd, hetgeen bij de toepassing van eendaadse samenloop achterwege zou blijven – mits enkelvoudige kwalificatie wordt toegepast. Toch lijkt de Hoge Raad geen aanleiding te zien om bij een dergelijke onrechtmatige en onevenredige aansprakelijkstelling te casseren. De Hoge Raad laat de kwalificatiewijze namelijk over aan de feitenrechter, ondanks de overweging dat de Hoge Raad het denkbaar acht dat ‘de feitenrechter, teneinde onevenredige aansprakelijkheid te voorkomen, een enkelvoudige kwalificatie aanwezig acht’.⁸⁰ Dit is echter geen verbod om meervoudig te kwalificeren, zoals het meervoudig bestraffen wel een verbod is. Nu de Hoge Raad de mogelijkheid om meervoudig te kwalificeren open houdt, is het vestigen van dubbele aansprakelijkheid door deze kwalificatiewijze bij de huidige stand van zaken niet cassatiewaardig. Hierdoor doet de Hoge Raad mijns inziens af aan de doelstelling van het voorkomen van dubbele aansprakelijkheid. Dat beide doelstellingen qua belang niet volledig gelijkgesteld worden, vindt ten slotte steun in r.o. 2.5. Hier overweegt de Hoge Raad nadrukkelijk dat het voorkomen dat iemand twee keer bestraft kan worden voor hetzelfde verwijt de achterliggende gedachte van de eendaadse samenloop is.

Daarnaast kan als tweede reden voor het op de achtergrond raken van deze leerstukken de strikt juridische uitleg van het feitsbegrip worden genoemd.⁸¹ Zoals reeds geconstateerd, beperkt deze interpretatie de gevallen waarin eendaadse samenloop kan worden aangenomen flink. Een klacht zal hierdoor – naast het ontbreken van belang bij de behandeling van deze klacht – in veel gevallen al niet tot cassatie kunnen leiden. Desondanks ziet de Hoge Raad aanleiding om op te helderen welke ruimte feitenrechters hebben om deze leerstukken toe te passen. Allereerst erkent de Hoge Raad de relevantie hiervoor in feitelijke aanleg.⁸² In aanvulling hierop verwijs ik naar de eerdere opmerking dat het toepassen van eendaadse samenloop van invloed kan zijn op de hoogte van de uiteindelijk op te leggen straf, zoals ook zal blijken uit een van de nader te bespreken arresten van 20 juni 2017.⁸³ Het (begrensd) strafmaximum is immers één van de richtinggevende factoren in de straftoemeting. Ook wordt gewezen op de kwalificatiemogelijkheden voor de feitenrechter,⁸⁴ hetgeen eerder in dit hoofdstuk is besproken. Daarnaast merkt de Hoge Raad op dat de eendaadse samenloop een discussiepunt kan zijn bij de vormgeving van (nieuwe) wetgeving. Hierbij kunnen vragen rijzen omtrent samenloop in het kader van het voorkomen van dubbele bestraffing.⁸⁵

De Hoge Raad laat zich vervolgens uit over het toepassingsbereik van de eendaadse samenloop. De sterk juridisch getinte uitleg van de eendaadse samenloop in de rechtspraak van de Hoge Raad – met de nadruk op eenzelfde strekking van de relevante strafbepalingen – maakt dit toepassingsbereik beperkt. De gedachte dat sprake moet zijn van eenzelfde strekking laat de Hoge Raad echter los. Dit leidt tot een van de kernpunten van de onderhavige arresten: eenzelfde

⁷⁹ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 2.2.

⁸⁰ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 2.10.

⁸¹ Ten Voorde 2018, p. 67 en HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 2.7.

⁸² HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 2.3.

⁸³ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1112.

⁸⁴ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 2.10.

⁸⁵ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 2.6.

strekking is geen noodzakelijke voorwaarde meer om eendaadse samenloop aan te nemen.⁸⁶ De Hoge Raad benadrukt dat ‘naar huidig inzicht een enigszins uiteenlopen van de strekking van de desbetreffende strafbepaling niet in de weg staat aan het aannemen van eendaadse samenloop indien het in essentie om hetzelfde feitencomplex gaat’.⁸⁷ Hij stimuleert de feitenrechter dan ook om de geboden ruimte voor het toepassen van de eendaadse samenloop te benutten. Een duidelijk afgebakend toepassingskader krijgt de feitenrechter niet met het criterium van een ‘enigszins uiteenlopende strekking’, maar het zal hier waarschijnlijk gaan om een nuanceverschil.⁸⁸ Een aanzienlijk verschil in de strekking zal een struikelblok vormen voor het aannemen van eendaadse samenloop.⁸⁹ In de hierna, voor de eendaadse samenloop relevante, te bespreken arresten van 20 juni 2017 schept de Hoge Raad over het strekkingscriterium echter enige duidelijkheid.

Na de vaststelling of de aan de orde zijnde strafbepalingen niet meer dan enigszins uiteenlopende strekkingen hebben, ‘komt het voor de eendaadse samenloop vooral aan op de vraag of de bewezenverklaarde gedragingen in die mate een samenhangend, zich min of meer op dezelfde tijd en plaats afspelend feitencomplex opleveren dat de verdachte daarvan (in wezen) één verwijt wordt gemaakt’.⁹⁰ Dit ziet op het materiële aspect van de gedragingen van de verdachte, terwijl het strekkingscriterium betrekking heeft op het juridische aspect van het handelen van de verdachte. Bij de vaststelling of het in essentie om hetzelfde feitencomplex gaat, dienen drie stappen te worden gezet. Allereerst is een beoordeling van de feitelijke samenhang tussen de bewezenverklaarde gedragingen aangewezen. Vervolgens wordt van deze gedragingen bekeken op welke tijd en plaats zij zich hebben afgespeeld. Als sprake is van gedragingen die zich min of meer op dezelfde tijd en plaats hebben afgespeeld, moet ten slotte worden vastgesteld of de verdachte hiervan (in wezen) één verwijt kan worden gemaakt. Hierbij komt ook betekenis toe aan de strekking van de door de gedragingen van verdachte overtreden strafbepalingen. Als deze strekkingen meer dan enigszins uiteenlopen, levert het handelen van verdachte een schending van meer, door de strafbepalingen beschermde, rechtsgoederen op. Bij meer normschendingen kan de verdachte dan logischerwijs meer verwijten worden gemaakt.⁹¹ De toepassing van het beoordelingskader van het feitencomplex komt tevens aan bod bij de bespreking van de relevante arresten.

De Hoge Raad concludeert dat het toepassingsbereik van de eendaadse samenloop ruimer is dan wellicht uit eerdere rechtspraak leek. Een weging van de materiële- en juridische aspecten van de aan verdachte verweten gedragingen dient tot de conclusie te leiden of aan de toepassingsvoorwaarden voor de eendaadse samenloop wordt voldaan. Met dit nieuwe toetsingskader biedt de Hoge Raad feitenrechters de ruimte om de eendaadse samenloop daadwerkelijk aan te kunnen nemen. Hiernaast probeert de Hoge Raad de feitenrechter te stimuleren om de geboden ruimte te benutten. Een afweging met betrekking tot de kwalificatiewijze maakt hier onderdeel van uit. De Hoge Raad geeft immers het signaal af dat enkelvoudige kwalificatie de aangewezen kwalificatiewijze kan zijn. Zo kan de eendaadse samenloop zijn wezenlijke functie – het voorkomen van onevenredige aansprakelijkheid en bestraffing – weer gaan vervullen. Of deze doelstellingen volledig worden gewaarborgd onder het regime van deze overzichtsarresten zal later aan bod komen. In de volgende paragrafen zal in detail worden ingegaan op de gewezen arresten

⁸⁶ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 2.7.

⁸⁷ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 2.8.

⁸⁸ Ten Voorde 2018, p. 70.

⁸⁹ De Graaf 2018, p. 64.

⁹⁰ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 2.8.

⁹¹ De Graaf 2018, p. 64.

van 20 juni 2017, om zo te kunnen bepalen of inzichten vallen te halen uit de wijze waarop de Hoge Raad de toepassingsvoorwaarden van de eendaadse samenloop toepast in concrete strafzaken.

4.3 *HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1113*

In de onderhavige zaak is ten laste van de verdachte bewezenverklaard (i) het medeplegen van het in beroep of bedrijf telen van hennep (art. 3 onder B Opiumwet) en (ii) deelneming aan een organisatie die het in beroep of bedrijf telen van hennep tot oogmerk had (art. 11b Opiumwet). Het gerechtshof heeft geoordeeld dat sprake is van meerdaadse samenloop. Dit oordeel laat de Hoge Raad in stand. Uit de bewezenverklaring volgt dat beide feiten in dezelfde pleegperiode en op dezelfde pleegplaats zijn begaan. De gedragingen van de verdachte leveren dus een samenhangend, zich min of meer op dezelfde tijd en plaats afspelend feitencomplex op. De Hoge Raad komt echter tot de conclusie dat de strekking van de strafbepalingen – kennelijk meer dan enigszins – uiteenlopen.⁹² Art. 3 onder B Opiumwet strekt voornamelijk tot de bescherming van de volksgezondheid. Als Opiumwetedelict strekt art. 11b Opiumwet hier tevens toe, maar deze strafbaarstelling omvat een breder beschermingsbereik. Deze strafbaarstelling is vanwege Europese verplichtingen geïntroduceerd en is ingericht naar voorbeeld van art. 140 Sr, welk artikel ertoe strekt de samenleving te beschermen tegen criminele organisaties.⁹³ Daarmee lopen de beide strafbepalingen qua strekking meer dan enigszins uiteen, zodat geen sprake is van hetzelfde feit. Hierdoor is dus geen sprake van eendaadse samenloop maar van meerdaadse samenloop. Dit oordeel van de Hoge Raad bevestigt de eerdere aanname dat slechts een nuanceverschil in de desbetreffende strekkingen rechtvaardigt dat deze niet meer dan enigszins uiteenlopen. Nu art. 3 onder B Opiumwet niet noodzakelijk in organisatorisch verband hoeft te zijn gepleegd – alhoewel dat in casu wel het geval is – terwijl dit wel een belangrijk element van de strekking van art. 11b Opiumwet is, maakt dat de strekking meer dan enigszins uiteenloopt. De Hoge Raad toetst het strekkingscriterium sec aan de toepasselijke strafbepaling en hierbij speelt het samenwerkingsverband in de bewezenverklarde gedragingen geen rol.

Overigens is de onderhavige zaak een voorbeeld van een geval waarin het belang van het middel onvoldoende is om cassatie te rechtvaardigen. De verdachte is veroordeeld tot een gevangenisstraf van 24 maanden: dit ligt ver onder het – bij toepassing van de eendaadse samenloop te gelden – strafmaximum van acht jaren. Desondanks zag de Hoge Raad gelet op ‘het belang van het thema dat het middel aansnijdt’ aanleiding om dit middel te bespreken.

4.4 *HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1114*

De bewezenverklarde feiten in de onderhavige zaak zijn (i) opzettelijk cocaïne in het grondgebied van Nederland brengen (art. 2 onder A jo. 10 lid 4 Opiumwet) en (ii) de voorbereiding van dat eerste feit (art. 10a Opiumwet). Het gerechtshof heeft ook in deze zaak geoordeeld dat sprake is van meerdaadse samenloop. De Hoge Raad vindt dit oordeel niet zonder meer begrijpelijk.⁹⁴ De toepasselijke strafbepalingen hebben volgens de Hoge Raad een ‘vergelijkbare strekking’. In dit oordeel ligt kennelijk besloten dat de strekking van deze strafbepalingen daarmee niet meer dan enigszins uiteenlopen. Daarnaast leveren de bewezenverklarde gedragingen een feitencomplex op

⁹² HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1113, r.o. 3.4.

⁹³ Ten Voorde 2018, p. 71.

⁹⁴ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1114, r.o. 3.3.

dat zich min of meer op dezelfde tijd en plaats afspeelt. Dat het feitencomplex slechts gedeeltelijk op dezelfde tijd plaatsvond – namelijk het moment dat de strafbare voorbereiding van de invoer van cocaïne (feit 2) dat overging in de daadwerkelijke invoer hiervan (feit 1) – is voor de Hoge Raad kennelijk voldoende voor de constatering dat deze gedragingen zich min of meer op dezelfde tijd hebben voltrokken. De Hoge Raad oordeelt derhalve dat deze gedragingen dusdanig (in tijd en plaats) met elkaar samenhangen dat de verdachte hiervan één verwijt kan worden gemaakt. Nu de toepasselijke strafbepalingen tevens een vergelijkbare – dus niet een meer dan enigszins uiteenlopende – strekking hebben, heeft het gerechtshof ten onrechte meerdaadse samenloop aangenomen.

Gelet op de voorgaande overwegingen had het gerechtshof mijns inziens de eendaadse samenloop moeten toepassen en – met paragraaf 2.4 in ogenschouw nemende – het bewezenverklarde enkelvoudig moeten kwalificeren. De Hoge Raad heeft aan dit laatste punt geen overweging gewijd. In r.o. 2.10 heeft de Hoge Raad nog aangegeven dat denkbaar is dat ‘de feitenrechter, teneinde onevenredige aansprakelijkheid te voorkomen, een enkelvoudige kwalificatie aangewezen acht’. De eendaadse samenloop tussen een onvoltooid en een voltooid delict lijkt bij uitstek een voorbeeld waarin enkelvoudige kwalificatie in de rede ligt. De wetgever heeft tenslotte gesteld dat de aansprakelijkheid van de strafbare voorbereiding altijd moet worden geabsorbeerd in de aansprakelijkheid voor het voltooide delict. Wellicht valt dit te verklaren vanuit het op zichzelf staande strafwaardige karakter van art. 10a Opiumwet ten opzichte van de algemene strafbare voorbereiding van art. 46 Sr. De minister overweegt namelijk dat vrijwillige terugtred (art. 46b Sr) bij art. 10a Opiumwet niet mogelijk is, omdat dit ‘nooit kan wegnemen, dat door toedoen van de dader het aanmerkelijk risico is geschapen dat voor de volksgezondheid hoogst schadelijke stoffen in het illegale circuit zouden terechtkomen’.⁹⁵ Hierdoor lijken de voorbereidingshandelingen van art. 10a Opiumwet strafwaardiger dan voorbereidingshandelingen in de zin van art. 46 Sr, aangezien bij laatstgenoemd artikel vrijwillige terugtred kennelijk de strafwaardige gevolgen (in grotere mate) worden weggenomen.

Wellicht acht de Hoge Raad daarom in deze gevallen meervoudige kwalificatie aangewezen, om de strafwaardigheid van art. 10a Opiumwet eveneens tot uitdrukking te laten komen in de aansprakelijkstelling van de verdachte. Dit blijkt echter niet uit de overwegingen van de Hoge Raad in het onderhavige arrest. Daarnaast is deze mogelijke verklaring mijns inziens niet valide om de meervoudige kwalificatie in dit geval te rechtvaardigen. De wetgever heeft immers ondubbelzinnig gesteld dat onvoltooid delicten bij de kwalificatie worden geabsorbeerd door het voltooide grondfeit. Het is daarom merkwaardig dat de Hoge Raad zich niet heeft uitgelaten over de meervoudige kwalificatie en hiermee stilzwijgend goedkeuring lijkt te geven aan deze kwalificatiewijze in dergelijke gevallen. Aangezien de Hoge Raad hier geen toelichting bij geeft, kan geen sluitende verklaring voor dit oordeel worden gegeven. Wellicht laat de Hoge Raad zich in de toekomst gemotiveerd uit over de kwalificatiewijze bij een eendaadse samenloop bij onvoltooid- en voltooid delicten, waarmee hij de onduidelijkheid over dit onderwerp weg kan nemen. Hoe dan ook vind ik dat de Hoge Raad met dit arrest een verkeerde richting inslaat. In paragraaf 2.1 van dit hoofdstuk heb ik reeds de argumenten opgenoemd die enkelvoudige kwalificatie bij de eendaadse samenloop als uitgangspunt rechtvaardigen. Niet alleen onevenredige aansprakelijkstelling in de strafprocedure wordt hiermee voorkomen, maar ook op de justitiële documentatie wordt daarmee slechts uitdrukking gegeven aan het éne strafrechtelijke verwijt dat aan de verdachte kan worden gemaakt. Bij de eendaadse samenloop tussen een voorbereidingsdelict

⁹⁵ *Kamerstukken II 1992/93*, 22 268, nr. 7, p. 17.

en een voltooid delict komt hier het argument bij dat de wetgever heeft bepaald dat in dergelijke gevallen enkelvoudig moet worden gekwalificeerd. Ik meen dat de Hoge Raad niet zomaar voorbij mag gaan aan dit uitgangspunt dat door de democratisch gelegitimeerde wetgever is geformuleerd. Daarom dient in een geval als het onderhavige het uitgangspunt dat enkelvoudig wordt gekwalificeerd, gehanteerd worden. Dit betekent dat de Hoge Raad in dit arrest ten principale recht had moeten doen door de bewezenverklaarde feiten enkelvoudig te kwalificeren. Enkel dan wordt namelijk recht gedaan aan deze rechtsfiguur en diens doelstelling om onevenredige aansprakelijkheid in deze gevallen te voorkomen. De kwalificatiewijze bij de toepassing van de eendaadse samenloop wordt hiermee een rechtsvraag, die door de Hoge Raad ten principale moet worden beantwoord indien deze in cassatie aan de orde is. Deze kwalificatiewijze zou derhalve in het bijzonder bij de eendaadse samenloop tussen een voorbereidingsdelict en het voltooide gronddelict onverkort moeten gelden.

Ondanks de gegrondheid van de klacht dat ten onrechte meerdaadse samenloop is aangenomen, leidt dit niet tot cassatie. De opgelegde straf overstijgt immers niet het strafmaximum dat zou gelden bij het toepasselijk zijn van de eendaadse samenloop. Hierdoor doet zich wederom de situatie voor dat ‘het middel van onvoldoende belang is om cassatie te rechtvaardigen’.⁹⁶

5. Conclusie

Bij de totstandkoming van de eendaadse samenloop in de 19^e eeuw stond het voorkomen van dubbele bestraffing centraal. Uit de literatuur en recente rechtspraak volgt een tweede doelstelling van de eendaadse samenloop: het voorkomen van dubbele aansprakelijkheid. De Hoge Raad houdt de deur open voor zowel enkelvoudige- als meervoudige kwalificatie. Door meervoudige kwalificatie wordt de verdachte echter aansprakelijk gesteld voor meer strafbare feiten, terwijl juist is aangenomen dat de verdachte één enkel verwijt kan worden gemaakt waardoor slechts één strafbepaling wordt toegepast. Meervoudige kwalificatie brengt in deze situatie een onevenredige aansprakelijkheid tot uitdrukking. Enkelvoudige kwalificatie lijkt mij derhalve de correcte kwalificatiewijze ter verwezenlijking van beide doelstellingen van de eendaadse samenloop.

Door de sterk juridische benadering van de eendaadse samenloop dreigde deze rechtsfiguur een wassen neus te worden en het in de wetsgeschiedenis beoogde beschermingsbereik te verliezen. De Hoge Raad leek dit probleem te signaleren en heeft met zijn arresten van 20 juni 2017 een nieuw en ruimer toetsingskader voor de eendaadse samenloop geïntroduceerd. Alhoewel de Hoge Raad in cassatie zeer beperkt blijft toetsen, poogt hij met dit nieuwe toetsingskader de feitenrechter wederom de ruimte te bieden om eendaadse samenloop aan te nemen. Vervolgens is het aan de feitenrechter om deze geboden ruimte te benutten. Met de overzichtsarresten geeft de Hoge Raad aldus een tweeledige boodschap af. Ten eerste signaleert de Hoge Raad dat de feitenrechter ten onrechte niet de ruimte benut om de eendaadse samenloop toe te passen. Het wijzen van de overzichtsarresten kan derhalve als een vingerwijzing naar de feitenrechter worden gezien, in die zin dat te makkelijk wordt overgegaan op toepassing van de meerdaadse samenloop. Ten tweede – en in aansluiting op het voorgaande argument – stimuleert de Hoge Raad de feitenrechter om aan de hand van het nieuwe toetsingskader nauwkeuriger de toepassingsmogelijkheid van de eendaadse samenloop te overwegen. Tegelijkertijd geeft de Hoge Raad met deze overzichtsarresten gemengde signalen af. Enerzijds stimuleert hij de feitenrechter om meer ruimte te nemen om de eendaadse samenloop toe te passen en op deze manier – onder andere – de doelstelling om onevenredige

⁹⁶ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1114, r.o. 3.4.

aansprakelijkstelling tegen te gaan te verwezenlijken. Anderzijds laat de Hoge Raad wel de mogelijkheden open om meervoudig te kwalificeren en om onvoltooide delicten naast het voltooid grondfeit in de kwalificatie op te nemen, waardoor alsnog dubbele aansprakelijkheid wordt gevestigd indien de eendaadse samenloop wordt toegepast.

Welk doel probeert de Hoge Raad eigenlijk te bereiken met deze boodschap aan de feitenrechter? Door een juiste toepassing van de eendaadse samenloop door de feitenrechter wordt een verdachte niet onrechtmatig bestraft doordat het beschikbare strafmaximum wordt beperkt. Daarnaast kan het voorkomen dat een verdachte onevenredig wordt bestraft wanneer in de straftoemeting slechts één feit wordt gewogen. Met deze overzichtsarresten streeft De Hoge Raad er dus naar de naleving van de doelstelling van het voorkomen van onevenredige bestraffing te verzekeren. Alhoewel ook de doelstelling om onevenredige aansprakelijkheid te voorkomen in de overzichtsarresten naar voren komt, lijkt de Hoge Raad nog niet zo ver te willen gaan deze doelstelling te waarborgen door enkelvoudige kwalificatie als enige kwalificatiemogelijkheid bij de eendaadse samenloop. De Hoge Raad maakt weliswaar kenbaar dat hij enkelvoudige kwalificatie in sommige situaties denkbaar acht, maar verbindt hieraan niet de conclusie dat dit voor de feitenrechter de enige aangewezen kwalificatiewijze is. Wellicht wil de Hoge Raad meervoudige kwalificatie achter de hand houden voor de gevallen waarin zij de strafwaardigheid van beide strafbare feiten hierin tot uitdrukking wil brengen, zoals bijvoorbeeld bij een van de arresten van 20 juni 2017 aan de orde was. Op deze benaderingswijze heb ik echter kritiek geuit en ten aanzien daarvan de conclusie getrokken dat meervoudige kwalificatie in dergelijke gevallen strijdig is met het standpunt van de wetgever. Ik meen dan ook dat die situaties geen reden zijn om de optie van meervoudige kwalificatie open te houden. Deze kwalificatiewijze druist in tegen de doelstelling om onevenredige aansprakelijkheid te voorkomen en de bedoeling van de wetgever. Daarnaast is het mogelijk om de strafwaardigheid van de afzonderlijke feiten in de strafmotivering tot uiting te laten komen bij de bespreking van de omstandigheden waaronder de in de kwalificatie genoemde strafbare gedragingen zijn begaan. Ik opteer er dus voor om in alle gevallen – en bij samenloop tussen een voorbereidingsdelict en het voltooid delict in het bijzonder – enkelvoudig te kwalificeren.

3. Het wettelijk en jurisprudentieel kader van de voortgezette handeling

1. Inleiding

In de rechtsfiguur van de voortgezette handeling wordt uitdrukking gegeven aan de proportionaliteitsgedachte. Indien de rechter tot het oordeel komt dat de strafbare gedragingen van de verdachte dusdanig met elkaar samenhangen dat hem hiervan in wezen één (strafrechtelijk) verwijt kan worden gemaakt, wordt door de rechter de voortgezette handeling toegepast. Op deze manier wordt getracht om te voorkomen dat de verdachte voor samenhangende, aan hem te verwijten, gedragingen disproportioneel wordt bestraft. De voortgezette handeling vervult zo een zelfstandige rol in de samenloopregeling. Desondanks kan een parallel worden getrokken tussen de voortgezette handeling en de eendaadse samenloop. Door in dit hoofdstuk de rechtsfiguur van de voortgezette handeling te bespreken, wordt de verhouding tot de eendaadse samenloop tevens duidelijk gemaakt.

Hiertoe zal allereerst het wettelijk kader van de voortgezette handeling aan bod komen (§2). Vervolgens zullen de ontwikkelingen in de jurisprudentie ten aanzien van deze rechtsfiguur tot aan 20 juni 2017 worden besproken (§3). Daarna worden de arresten van de Hoge Raad van 20 juni 2017 uiteengezet voor zover deze van belang zijn voor de voortgezette handeling (§4). Het hoofdstuk wordt afgesloten met een conclusie (§5).

2. Het wettelijk kader

2.1 Het doel en de rechtsgevolgen van de bepaling

De voortgezette handeling vertoont grote gelijkenissen met de eendaadse samenloop. De voortgezette handeling heeft namelijk eveneens als doelstelling om onevenredige bestraffing te voorkomen.⁹⁷ Hiertoe stellen beide rechtsfiguren een beperking aan de maximale op te leggen straf. Blijkens art. 56 lid 1 Sr is dit rechtsgevolg aan de orde indien de feiten ‘in zodanig verband [staan] dat zij moeten worden beschouwd als één voortgezette handeling’. Net als bij de eendaadse samenloop moet de verdachte van de feiten in wezen één verwijt kunnen worden gemaakt. Het enkele verwijt dat verdachte kan worden gemaakt bij de eendaadse samenloop komt voort uit de gelijkheid en gelijktijdigheid van diens feitelijke gedragingen. In het geval van de voortgezette handeling is echter sprake van meer, van elkaar losstaande feiten.⁹⁸ Deze feiten zijn afzonderlijk van elkaar ten laste gelegd en bewezenverklaard. Het op zichzelf staande karakter van de gedragingen komt voorts tot uitdrukking in de meervoudige kwalificatie. Hierin wordt vermeld dat het een voortgezette handeling van de bewezenverklaarde feiten betreft. Bij de eendaadse samenloop is sprake van een feitelijke eenheid van gedragingen, in die zin dat deze een ‘natuurlijke handelingseenheid’ opleveren.⁹⁹ In het geval van de voortgezette handeling worden de gedragingen als juridische eenheid bestempeld. Weliswaar vertonen de gedragingen hier ook een zekere samenhang, maar de afzonderlijke gedragingen worden pas een eenheid wanneer zij door een juridische constructie worden samengesmolten.¹⁰⁰ Dit verschil in de natuurlijke eenheid van de gedragingen onderscheiden de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling van elkaar. De

⁹⁷ Smidt 1891, deel I, p. 479.

⁹⁸ De Graaf 2018, p. 74.

⁹⁹ De Graaf 2018, p. 68.

¹⁰⁰ De Graaf 2018, p. 68.

verdachte kan van deze gedragingen – nu zij als (juridische) eenheid kunnen worden aangemerkt – één verwijt worden gemaakt. Het aannemen van een feitelijke of juridische eenheid van de bewezenverklarde gedragingen heeft hetzelfde rechtsgevolg. De strafbepaling met de zwaarste hoofdstraf absorbeert immers in beide gevallen de ‘lichtere’ strafbepaling. Op deze wijze voorkomt de voortgezette handeling onevenredige bestraffing.

Het voorkomen van onevenredige aansprakelijkheid is mijns inziens geen doel van de voortgezette handeling. Alhoewel de Hoge Raad de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling in één adem noemt als onderdelen van de samenloopregeling die tot doel hebben om onevenredige bestraffing en aansprakelijkheid te voorkomen, ziet dit laatstgenoemde doel slechts op de eendaadse samenloop. In het geval dat de rechter de voortgezette handeling toepasselijk acht, worden de bewezenverklarde feiten immers steevast meervoudig gekwalificeerd.¹⁰¹ Hiermee wordt meervoudige aansprakelijkheid gevestigd.

2.2 De wettelijke toepassingsvoorwaarden

Uit de wetsgeschiedenis volgt geen duidelijk toepassingskader voor de voortgezette handeling. De wettekst spreekt over feiten die een ‘zodanig verband’ hebben. In de voorgaande paragraaf is reeds vastgesteld dat een ‘zodanig verband’ in de feiten een juridische eenheid van de gedragingen van de verdachte veronderstelt. Ook dienen deze gedragingen meer dan één strafbaar feit op te leveren. De wetgever verwacht dat de rechter bij een dergelijk verband de voortgezette handeling toepast.¹⁰² Hiertoe wordt de rechter een grote beoordelingsruimte gegeven. De vaststelling *‘of eene reeks van elkander snel opvolgende handelingen meer dan één zelfstandig misdrijf of slechts één (voortgezet) misdrijf oplevert, m.a.w. of zij met elkander in zoodanig verband staan (...), is eene bloot feitelijke vraag, die de wet niet kan uitmaken’*.¹⁰³ De beantwoording van deze feitelijke vraag vergt derhalve een beoordeling van de rechter van het verband tussen de feiten. Dit verband veronderstelt blijkens de wetsgeschiedenis niet alleen een materiële samenhang tussen de feiten – namelijk dat deze de uiting zijn van één ongeoorloofd (wils)besluit – maar ook een juridische samenhang, in die zin dat de feiten gelijksoortig moeten zijn.

Uit de summiere wetsgeschiedenis van art. 56 Sr kan ten aanzien van het ongeoorloofde wilsbesluit worden gedestilleerd dat het tijdsverloop tussen de verschillende feiten van belang is. Het gaat immers om ‘elkander snel opvolgende handelingen’. Aan deze handelingen moet hetzelfde ongeoorloofde opzet van de verdachte ten grondslag liggen. Opmerking verdient dat de term ‘ongeorloofd opzet’ geen verband houdt met het opzet in dodelijke delicten. De voortgezette handeling kan immers ook aangenomen worden bij overtredingen en culpoze delicten.¹⁰⁴ Dit ongeoorloofde opzet kan gelijkgesteld worden aan het eerdergenoemde ongeoorloofde (wils)besluit. Van beide termen ontbreekt echter een definitie in de wetsgeschiedenis. Wel kan worden aangenomen dat het begaan van de beide strafbare gedragingen het gevolg is van hetzelfde, voorafgaand expliciet genomen wilsbesluit.¹⁰⁵ Het ongeoorloofde wilsbesluit van de verdachte moet daarmee rechtstreeks betrekking hebben op beide – chronologisch op elkaar volgende – gedragingen.

¹⁰¹ Franken 1995, p. 17.

¹⁰² Smidt 1891, deel I, p. 479.

¹⁰³ Smidt 1891, deel I, p. 479.

¹⁰⁴ Smidt 1891, deel I, p. 490 en De Graaf 2018, p. 71.

¹⁰⁵ De Graaf 2018, p. 71.

Gelijksoortigheid van de feiten is een tweede vereiste samenhang in de aan de verdachte verweten gedragingen. Voor een definitie van gelijksoortige feiten lijkt aansluiting gezocht te kunnen worden bij het strekkingscriterium.¹⁰⁶ Feiten zijn volgens die redenering gelijksoortig indien de strekking van die feiten niet meer dan enigszins uiteenloopt. Deze toepassingsvoorwaarde voor de voortgezette handeling brengt minister Modderman als volgt tot uitdrukking: *'het plegen van in aard geheel verschillende misdrijven, hoe spoedig die ook op elkander zijn gevolgd, kan nooit worden beschouwd als de uitvoering van een en hetzelfde ongeoorloofd opzet'*.¹⁰⁷ De gelijksoortigheid van de feiten wordt door de minister in verband gebracht met de toepassingsvoorwaarde van het ongeoorloofde wilsbesluit. De minister veronderstelt namelijk dat hetzelfde ongeoorloofde wilsbesluit niet ten grondslag kan liggen aan feiten die niet soortgelijk zijn. De aanwezigheid van een korte tijdsspanne tussen het strafbare handelen levert bij 'geheel verschillende misdrijven' dan ook geen voortgezette handeling op. Als voorbeeld wordt genoemd dat van de voortgezette handeling van diefstal en doodslag nimmer sprake kan zijn.¹⁰⁸ Gelijksoortigheid van de feiten impliceert overigens niet dat de strafbare gedragingen onder dezelfde strafbepaling moeten vallen.¹⁰⁹ Dit volgt reeds uit de wettekst van art. 56 lid 1 Sr, aangezien bij *verschil* van strafbepaling slechts de zwaarste wordt toegepast.

De verhouding tussen het ongeoorloofde wilsbesluit van de verdachte en de gelijksoortigheid van de feiten wordt aangeduid als 'eenheid van opzet', waar twee varianten van bestaan.¹¹⁰ De eerste variant is de eenheid van opzet in engere zin. Hiervan is sprake als gelijksoortige strafbare feiten worden gepleegd vanuit hetzelfde ongeoorloofde opzet. De tweede variant is de eenheid van opzet in ruimere zin. Dit doet zich voor in de situatie dat twee feiten worden gepleegd ter verwezenlijking van het beoogde einddoel, terwijl die feiten niet noodzakelijkerwijs gelijksoortig zijn. Als voorbeeld hiervan kan het verwerven van een vuurwapen door het plegen van een diefstal worden genoemd, waarbij het einddoel – het vuurwapen verwerven – slechts kon worden bereikt door het slachtoffer te beroven. Deze gedragingen leveren zowel diefstal met geweld als verboden wapenbezit op. Deze strafbare feiten zijn weliswaar niet gelijksoortig, maar zijn beide gepleegd om hetzelfde einddoel te bereiken. Het ongeoorloofde opzet van de verdachte is in deze varianten te herleiden tot 'eenheid van besluit' respectievelijk 'eenheid van einddoel'. Nu uit de wetsgeschiedenis volgt dat een minimale vereiste voor het aannemen van een voortgezette handeling de gelijksoortigheid van feiten is, heeft de wetgever eenheid van opzet in engere zin – oftewel eenheid van besluit – voor ogen gehad. Dat het ene feit slechts gepleegd wordt om het resultaat van het andere feit te bereiken of te waarborgen – hetgeen bij opzet in ruimere zin het geval is – is onvoldoende om te kunnen spreken van de uitvoering van hetzelfde ongeoorloofde opzet.¹¹¹ Voorts kan de uitzondering die deze regel bevestigd worden gevonden in art. 56 lid 2 Sr. In dit artikel – dat in het navolgende geen verdere bespreking toekomt – wordt afzonderlijk de mogelijkheid van een voortgezette handeling besproken tussen 'valsheid of muntschennis en aan het gebruikmaken van het voorwerp ten opzichte waarvan de valsheid of muntschennis gepleegd is'. Nu de feiten niet gelijksoortig zijn maar veelal gepleegd zijn ter verwezenlijking van hetzelfde einddoel, kan bij wijze van uitzondering ook in deze specifieke

¹⁰⁶ De Graaf 2018, p. 74.

¹⁰⁷ Smidt 1891, deel I, p. 480.

¹⁰⁸ Smidt 1891, deel I, p. 480.

¹⁰⁹ Concl. A-G F.W. Bleichrodt, ECLI:NL:PHR:2016:1528, bij HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, par. 58.

¹¹⁰ De Graaf 2018, p. 72.

¹¹¹ De Graaf 2018, p. 73.

gevallen – waarbij sprake is van opzet in ruimere zin – de voortgezette handeling worden aangenomen.

Als de bewezenverklaarde feiten gelijksoortig zijn en voortkomen uit hetzelfde wilsbesluit, dan kan in beginsel de voortgezette handeling worden aangenomen. Uit de wetsgeschiedenis volgt namelijk het volgende: ‘*de wet stelt alleen het beginsel binnen zoo ruim mogelijke grenzen, de toepassing verblijft aan den regter*’.¹¹² Met de toepassingsvoorwaarden van gelijksoortigheid van de feiten en hetzelfde wilsbesluit heeft de wetgever aldus de grenzen gesteld waarbinnen de voortgezette handeling kan worden aangenomen. Het is vervolgens aan de rechter om in het concrete geval vast te stellen of de bewezenverklaarde gedragingen in zodanig verband staan dat zij een voortgezette handeling opleveren. Dit is immers ‘eene bloot feitelijke vraag, die de wet niet kan uitmaken’.¹¹³ Als de rechter tot de conclusie komt dat de bewezenverklaarde gedragingen – die gelijksoortig zijn en voortkomen uit hetzelfde wilsbesluit – in ‘zodanig verband’ staan, past hij de voortgezette handeling toe.

In de volgende paragraaf wordt het jurisprudentieel kader van de voortgezette handeling uiteengezet tot 20 juni 2017. Hierin wordt het toepassingsbereik van deze rechtsfiguur, evenals de invulling van de zojuist beschreven toepassingsvoorwaarden, nader toegelicht.

3. *Het jurisprudentieel kader tot 20 juni 2017*

3.1 *Inleiding*

In de voorgaande paragraaf is naar voren gekomen dat de voortgezette handeling vanuit de wetsgeschiedenis twee toepassingsvoorwaarden kent. De ten laste van de verdachte bewezenverklaarde strafbare feiten dienen te zijn voortgekomen uit één ongeoorloofd wilsbesluit en de feiten moeten bovendien gelijksoortig zijn. Over de precieze invulling van deze voorwaarden scheidt de wetsgeschiedenis weinig duidelijkheid. De Hoge Raad heeft zijn rechtsvormende taak op zich genomen door in zijn jurisprudentie de (rechts)vraag te beantwoorden wanneer feiten gelijksoortig zijn. De Hoge Raad laat zich tot op zekere hoogte ook uit over het ongeoorloofde wilsbesluit. Deze voorwaarde wordt vanwege het feitelijke karakter echter slechts beperkt getoetst.¹¹⁴ De rechtspraak van de Hoge Raad en de feitenrechters tot 20 juni 2017 inzake de voortgezette handeling worden in deze paragraaf uiteengezet.

3.2 *Toepassingsvoorwaarden in de jurisprudentie*

3.2.1 *Een ongeoorloofd wilsbesluit*

In eerdere jurisprudentie van de Hoge Raad is reeds bevestigd dat de voortgezette handeling alleen toepassing kan vinden als de bewezenverklaarde feiten het gevolg zijn van hetzelfde ongeoorloofde wilsbesluit.¹¹⁵ De Hoge Raad maakt hierbij expliciet onderscheid tussen het onderliggende wilsbesluit en het afzonderlijke besluit om tot een fysieke handeling over te gaan. De omstandigheid dat voor elke strafbare gedraging een nieuw besluit nodig is, verhindert niet om de voortgezette handeling van deze gedragingen aan te nemen. Dat de feiten op verschillende tijdstippen zijn

¹¹² Smidt 1891, deel I, p. 479.

¹¹³ Smidt 1891, deel I, p. 479.

¹¹⁴ Concl. A-G F.W. Bleichrodt, ECLI:NL:PHR:2016:1528, bij HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, par. 57.

¹¹⁵ HR 25 maart 1929, NJ 1929, p. 1156.

gepleegd – weliswaar binnen een bepaald tijdsbestek – of door andere handelingen gescheiden zijn, staat evenmin aan een toepassing van art. 56 lid 1 Sr in de weg. Uit de rechtspraak van de Hoge Raad valt niet duidelijk af te leiden hoe groot het tijdsverloop tussen de bewezenverklarde gedragingen mag zijn om geen beletsel te vormen voor het aannemen van de voortgezette handeling. Alhoewel een bepaald tijdsverloop niet per definitie de conclusie rechtvaardigt dat de bewezenverklarde feiten niet voortkomen uit hetzelfde wilsbesluit, kan het tijdsverloop hier tegelijkertijd wel een tegenaanwijzing voor zijn. Deze omstandigheid was aan de orde in een zaak waarin twee drugsverkopen hadden plaatsgevonden.¹¹⁶ Dit resulteerde in twee afzonderlijk bewezenverklarde overtredingen van de Opiumwet, op respectievelijk 8 maart 1988 en 16 maart 1988. Beide verkopen waren het gevolg van een op 4 maart 1988 overeengekomen afspraak tot het leveren van deze drugs. In onderhavige zaak oordeelde het gerechtshof dat geen sprake was van voortgezette handeling, nu ‘mede gelet op de tijdsspanne tussen beide feiten niet aannemelijk is geworden dat hier sprake is geweest van een uiting van hetzelfde ongeoorloofde wilsbesluit bij de verdachte’. De hiervoor geschetste zaak lijkt het schoolvoorbeeld van een zaak waarbij één en hetzelfde wilsbesluit – het besluit om drugs te verkopen – ten gronde ligt aan elkaar opvolgende strafbare feiten, waarvoor door de verdachte een nieuw handelingsbesluit moet worden genomen. Desondanks lijkt het tijdsverloop in deze zaak een beletsel voor het gerechtshof om de voortgezette handeling toe te passen. Dit oordeel achtte de Hoge Raad niet onbegrijpelijk. Daarbij moet opgemerkt worden dat de Hoge Raad een beperkte toets aanlegt in cassatie, nu de beoordeling van het wilsbesluit een voornamelijk feitelijke aangelegenheid is. Een juiste toepassing van de voorwaarde van één ongeoorloofd wilsbesluit – en de invloed hierop door het tijdsverloop – lijkt derhalve niet in onbelangrijke mate afhankelijk van de begrijpelijkheid van het oordeel van de feitenrechter.

3.2.2 *Gelijksoortigheid van de feiten*

Zoals reeds is geconstateerd, biedt de wetsgeschiedenis weinig handvatten om de gelijksoortigheid van strafbare feiten te beoordelen. De Hoge Raad heeft in zijn rechtspraak aan deze toepassingsvoorwaarde invulling gegeven. In paragraaf 2.2 van dit hoofdstuk is opgemerkt dat de voorwaarde van gelijksoortige feiten gelijk is te trekken met het – in de arresten van de Hoge Raad van 20 juni 2017 geformuleerde – strekkingscriterium. Uit het navolgende zal blijken dat de Hoge Raad in zijn eerdere rechtspraak deze voorwaarde echter minder ruim uitlegde dan het strekkingscriterium veronderstelt.¹¹⁷

In de oude rechtspraak van de Hoge Raad neemt hij een voortgezette handeling aan bij ‘gelijksoortige handelingen opleverende gelijksoortige strafbare feiten’. Dit lijkt te duiden op een feitelijke benadering van bewezenverklarde gedragingen. Deze benadering leidt tot de conclusie dat het door een postbode openen van een brief (art. 372 oud Sr) en hieropvolgend de inhoud daarvan wijzigen (art. 373 oud Sr) geen gelijksoortige feiten – en dus geen voortgezette handeling – oplevert.¹¹⁸ In iets latere rechtspraak beoordeelt de Hoge Raad of de feiten van ‘gelijksoortige aard’ zijn. Met deze maatstaf komt de Hoge Raad tot het oordeel dat het verboden vervoeren van papier en het vervolgens doen plegen van dit vervoer geen voortgezette handeling oplevert.¹¹⁹ Ook in dit geval werd gekeken naar de (on)gelijke aard van de gedraging, aangezien de aan de orde

¹¹⁶ HR 4 december 1990, ECLI:NL:HR:1990:ZC8648.

¹¹⁷ Franken 1995, p. 15.

¹¹⁸ HR 30 juni 1913, *NJ* 1913, p. 1096.

¹¹⁹ HR 13 maart 1939, *NJ* 1939/833 m.n.t. Pompe.

zijnde strafbepalingen hetzelfde en – daarmee per definitie – gelijksoortig zijn. Alhoewel de strafbepalingen dus gelijksoortig zijn, luidt het oordeel vanwege de feitelijke benadering van de Hoge Raad dat geen sprake is van een voortgezette handeling. In deze benadering kijkt de Hoge Raad immers naar de gelijksoortigheid van de feitelijke gedragingen. De gedragingen – het vervoer van brieven respectievelijk het doen plegen van het vervoer van brieven – verschillen en zijn daarmee niet gelijksoortig. In een zaak uit 2001 werd het gerechtshof teruggefloten toen het oordeelde dat de feiten – beide keren het verboden voorhanden hebben van dezelfde sigaretten – geen gelijksoortige aard hebben.¹²⁰ Dit oordeel van het gerechtshof was gebaseerd op de verschillende context waarin dit voorhanden hebben plaatsvond – namelijk enerzijds tijdens het voorbereiden van het vervoer van de sigaretten en anderzijds tijdens het daadwerkelijke vervoer hiervan. De Hoge Raad vond dit oordeel niet begrijpelijk en casseerde. In dit oordeel ligt besloten dat de gelijksoortige aard van de gedraging gelegen is in de feitelijke (strafbare) handeling – i.e. het voorhanden hebben – en niet in de omstandigheden waaronder deze gedraging heeft plaatsgevonden.

Na verloop van tijd werd door de Hoge Raad de strekking van de desbetreffende strafbepalingen bij de beoordeling van de gelijksoortigheid van de feiten betrokken. Dit leverde in twee zaken waarin de overtredingen van art. 416 Sr en art. 2 Opiumwet respectievelijk art. 3 jo. art. 12 Vuurwapenwet 1919 bewezen waren verklaard het oordeel op dat geen sprake was van een voortgezette handeling.¹²¹ De feiten waren volgens de Hoge Raad niet gelijksoortig omdat zij een geheel andere strekking hebben. Omdat afpersing (art. 317 Sr) en wederrechtelijke vrijheidsberoving (art. 282 Sr) ook een verschillende strekking hebben, neemt de Hoge Raad niet de voortgezette handeling – noch de eendaadse samenloop – van die feiten aan.¹²² Gevallen waarin de strekking van de aan de orde zijnde strafbepalingen het aannemen van voortgezette handeling wel toelaten, zijn bijvoorbeeld het invoeren en het verdere vervoeren van drugs respectievelijk heling en witwassen.¹²³

De strekking van de strafbepalingen heeft bij de beoordeling van de gelijksoortigheid van de feiten een steeds prominentere plaats ingenomen in de rechtspraak van de Hoge Raad, ten faveure van de materiële gelijksoortigheid van de feiten. Deze ontwikkeling onderschrijft de aanname dat het strekkingscriterium tevens van toepassing is op de voorwaarde van gelijksoortige feiten. In de literatuur vindt deze presumptie bevestiging.¹²⁴ De verschuiving richting een gelijke invulling van deze termen wordt ondubbelzinnig bevestigd in de arresten van de Hoge Raad van 20 juni 2017.¹²⁵

3.3 *Verhouding tussen de feiten*

In de literatuur wordt opgemerkt dat uit de feitenrechtspraak twee categorieën volgen waarin de gevallen van een voortgezette handeling geplaatst kunnen worden.¹²⁶ De eerste categorie betreft de gevallen waarin uit hetzelfde wilsbesluit voortkomende gelijksoortige feiten achtereenvolgens worden begaan. Deze worden ook wel als de ‘standaard’ gevallen van voortgezette handeling

¹²⁰ HR 17 april 2001, ECLI:NL:HR:2001:AB1273.

¹²¹ HR 14 april 1998, ECLI:NL:HR:1998:ZD1014, *NJ* 1998/609 respectievelijk HR 19 februari 1980, ECLI:NL:HR:1980:AC6817.

¹²² HR 20 mei 2014, ECLI:NL:HR:2014:1165, *NJ* 2014/291.

¹²³ HR 15 mei 1979, ECLI:NL:HR:1979:AC4137 respectievelijk HR 3 maart 2015, ECLI:NL:HR:2015:501.

¹²⁴ Concl. A-G F.W. Bleichrodt, ECLI:NL:PHR:2016:1528, bij HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, par. 60 en De Graaf 2018, p. 74.

¹²⁵ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 2.8.

¹²⁶ De Graaf 2018, p. 75.

aangeduid.¹²⁷ Een voorbeeld hiervan is de voortgezette handeling van een poging tot zware mishandeling en een poging tot doodslag, door het slachtoffer eerst met een auto te schampen en meteen hierna nog eens tegemoet te rijden.¹²⁸ In deze categorie valt ook een zaak waarin de verdachte is veroordeeld voor hennepsteelt (tot 7 maart) en het aanwezig hebben van deze hennep (op 8 maart). Deze strafbare feiten zijn gelijksoortig, zijn achtereenvolgens begaan en kwamen kennelijk allebei voort uit het wilsbesluit om hennep te telen.¹²⁹

De tweede categorie ziet op gevallen waarin de feiten als losstaand kunnen worden aangemerkt, maar in functioneel verband staan ten opzichte van het beoogde einddoel. In die zin kan met het eerste feit afzonderlijk het einddoel niet worden bereikt, maar maakt dit feit het mogelijk om het tweede feit te kunnen plegen en hiermee het einddoel te verwezenlijken. In deze gevallen is sprake van de reeds genoemde ‘eenheid van einddoel’. Een voorbeeld hiervan is het voorhanden hebben van wapens en tevens de poging tot overdracht hiervan.¹³⁰ Volgens het gerechtshof was in deze zaak sprake van hetzelfde ongeoorloofde wilsbesluit om wapens over te dragen. Om dit einddoel te bereiken, moesten de wapens eerst worden aangeschaft. Hierdoor had de verdachte de wapens tevens voorhanden. Op deze wijze was sprake van de voortgezette handeling van de feiten. In deze tweede categorie van de voortgezette handeling zijn de feiten echter in veel gevallen niet gelijksoortig.¹³¹ Zo werd voortgezette handeling aangenomen tussen een diefstal van drugs met geweld, terwijl het feit de dood tot gevolg heeft, en het aanwezig hebben van deze gestolen drugs.¹³² Het ‘einddoel’ van de verdachte was het in bezit krijgen van de drugs en hiertoe was de voorafgaande gekwalificeerde diefstal vereist. Dit oordeel lijkt in te druisen tegen de gedachte achter de voortgezette handeling die de wetgever voor ogen had. In de wetsgeschiedenis wordt immers expliciet genoemd dat ‘het plegen van in aard geheel verschillende misdrijven’ – wat gekwalificeerde diefstal en verboden drugsbezit naar ik meen zijn – nimmer kan worden beschouwd als een voortgezette handeling.¹³³

De toepassingsvoorwaarde van de gelijksoortigheid van de feiten lijkt hiermee in de schaduw komen te staan van de toepassingsvoorwaarde van hetzelfde wilsbesluit. Wanneer immers blijkt dat beide (ongelijksoortige) feiten vanuit hetzelfde wilsbesluit voort zijn gekomen – en daarmee deel uitmaken van het oorspronkelijke ongeoorloofde opzet van de verdachte – wordt de voortgezette handeling aangenomen. Dit was kennelijk het geval bij de hiervoor genoemde zaak van het Gerechtshof Amsterdam van 12 augustus 2008. Als de gekwalificeerde diefstal echter geen onderdeel had uitgemaakt van het oorspronkelijke plan om de drugs in bezit te krijgen, dan zouden deze gedragingen geen voortgezette handeling opleveren. Dit eerste strafbare feit zou dan weliswaar zijn gepleegd als noodzakelijke vereiste voor het plegen van het tweede strafbare feit, maar de gekwalificeerde diefstal zou in dit geval niet afkomstig zijn uit hetzelfde ongeoorloofde wilsbesluit van de verdachte. Desondanks meen ik dat het oordeel van het gerechtshof – gelet op de uit de wetsgeschiedenis voortvloeiende toepassingsvoorwaarden – in een dergelijk geval onjuist is. Ook al komen de bewezenverklaarde gedragingen voort uit hetzelfde wilsbesluit, wordt de ondergrens voor het toepassen van de voortgezette handeling niet bereikt vanwege de ongelijksoortigheid van de desbetreffende strafbare feiten. Het gerechtshof interpreteert hier aldus het ongeoorloofde opzet in ruimere zin, terwijl eerder is geconstateerd dat de wetgever opzet in engere zin heeft beoogd. In

¹²⁷ De Graaf 2018, p. 75.

¹²⁸ Rb. Roermond 24 april 2009, ECLI:NL:RBROE:2009:BI3163.

¹²⁹ Gerechtshof Amsterdam 2 juni 2015, ECLI:NL:GHAMS:2015:3779.

¹³⁰ Gerechtshof Amsterdam 11 maart 2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:2720.

¹³¹ De Graaf 2018, p. 76.

¹³² Gerechtshof Amsterdam 12 augustus 2008, ECLI:NL:GHAMS:2008:BI1486.

¹³³ Smidt 1891, deel I, p. 480.

de conclusie – na de bespreking van de arresten van 20 juni 2017 – zal nader in worden gegaan op de (on)wenselijkheid van het aannemen van de voortgezette handeling in dergelijke situaties.

4. *De arresten van de Hoge Raad van 20 juni 2017*

4.1 *Inleiding*

In paragraaf 4 van hoofdstuk 2 zijn de arresten van de Hoge Raad van 20 juni 2017 besproken voor zover deze betrekking hebben op de eendaadse samenloop. In deze paragraaf worden de arresten besproken in het licht van de voortgezette handeling. Met deze bespreking wordt getracht om de voorwaarden waaronder de Hoge Raad de voortgezette handeling van toepassing acht in kaart te brengen. Hiertoe zullen eerst de algemene overwegingen over de voortgezette handeling van de Hoge Raad worden beschouwd (§4.2). Vervolgens wordt bekeken op welke manier de Hoge Raad deze toepassingsvoorwaarden in concrete zaken toepast, door de arresten van 20 juni 2017 die specifiek zien op een beoordeling van de voortgezette handeling te bespreken (§4.3 tot en met §4.5).

4.2 *Algemene overwegingen*

Voor wat betreft de algemene overwegingen inzake de samenloopregeling verwijs ik naar hetgeen hieromtrent is genoemd in paragraaf 4.2 van hoofdstuk 2. In afwijking van de eendaadse samenloop ziet de voortgezette handeling echter slechts – zoals ik reeds heb opgemerkt in paragraaf 2.1 van dit hoofdstuk – op het voorkomen van onevenredige bestraffing van ‘verschillende, mogelijk sterk samenhangende feiten’.¹³⁴ Ook de voortgezette handeling komt weinig aan bod in de rechtspraak van de Hoge Raad, gelet op het geringe belang dat veelal gepaard gaat met klachten over deze rechtsfiguur.¹³⁵ De verdachte heeft volgens de Hoge Raad in feitelijke aanleg echter wel degelijk belang bij een juiste toepassing voor deze rechtsfiguur. In het voorgaande hoofdstuk heb ik immers opgemerkt dat de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling richtinggevende factoren zijn in de straftoemeting. In zijn arresten van 20 juni 2017 verduidelijkt de Hoge Raad de toepassingsruimte die de feitenrechters hebben bij de voortgezette handeling in diens ‘huidige betekenis’. Wel merkt de Hoge Raad op dat de zeer beperkte toetsing in cassatie onveranderd blijft.¹³⁶

Meer specifiek ten aanzien van de toepassingsmogelijkheden van de voortgezette handeling overweegt de Hoge Raad het volgende. Uit eerdere rechtspraak over deze rechtsfiguur volgt dat ‘de met elkaar samenhangende eisen dat de verschillende strafbare feiten gelijksoortig zijn, en dat zij, chronologisch gezien, een nauw verband hebben, met één ongeoorloofd wilsbesluit als grondslag’ centraal staan.¹³⁷ Volgens de Hoge Raad sluit deze rechtspraak aan bij de wetsgeschiedenis, waarmee wordt bedoeld op de uit de wetsgeschiedenis af te leiden toepassingsvoorwaarden. Dit toetsingskader van de Hoge Raad biedt ruimte aan de toepassing van de voortgezette handeling indien bijvoorbeeld heling en witwassen bewezenverklaard zijn ‘indien aan de gedragingen van de verdachte met betrekking tot hetzelfde voorwerp één ongeoorloofd wilsbesluit ten grondslag ligt’. Hiermee geeft de Hoge Raad kennelijk aan dat heling en witwassen voldoen aan de toepassingsvoorwaarde van gelijksoortigheid van feiten. Het hiervoor genoemde toetsingskader

¹³⁴ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 2.1.

¹³⁵ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 2.2.

¹³⁶ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 2.3.

¹³⁷ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 2.7.

wordt door de Hoge Raad geherformuleerd in de arresten van 20 juni 2017. Als reden voor deze wijziging draagt de Hoge Raad aan dat de voortgezette handeling daadwerkelijk voldoende ruimte moet bieden om dubbele bestraffing te voorkomen.¹³⁸

Om de feitenrechter de ruimere mogelijkheid te bieden om een voortgezette handeling aan te nemen, formuleert de Hoge Raad het volgende toetsingskader: ‘voor de voortgezette handeling komt het erop aan of de verschillende bewezenverklaarde, elkaar in de tijd opvolgende gedragingen (ook met betrekking tot het ‘wilsbesluit’) zo nauw met elkaar samenhangen dat de verdachte daarvan (in wezen) één verwijt kan worden gemaakt’.¹³⁹ Ter staving van de behoefte van de Hoge Raad om ruimte te creëren voor de feitenrechter, wordt in dezelfde rechtsoverweging toegevoegd dat ‘naar huidig inzicht een enigszins uiteenlopen van de strekking van de desbetreffende strafbepaling’ niet in de weg staat aan het aannemen van een voortgezette handeling. Desondanks blijft de strekking – ofwel de gelijksoortigheid – van de desbetreffende strafbepalingen van belang. Dit is mede ingegeven door de centrale rol die het (enkele) verwijt dat de verdachte kan worden gemaakt heeft in het nieuwe toetsingskader. Mocht een verdachte twee in strekking meer dan enigszins uiteenlopende strafbare feiten hebben begaan – ook al volgen deze gedragingen elkaar in tijd op – dan kan de verdachte hiervan veelal meer verwijten worden gemaakt.¹⁴⁰ De uit de wetsgeschiedenis volgende toepassingsvoorwaarde van gelijksoortigheid van de feiten wordt hierdoor dus niet verlaten, maar wordt wel verruimd door de introductie van het (nieuwe) strekkingscriterium.

Van de tweede toepassingsvoorwaarde – die van hetzelfde wilsbesluit – wordt evenmin afstand genomen in het nieuwe toetsingskader van de Hoge Raad. In de literatuur wordt opgemerkt dat het wilsbesluit in dit nieuwe toetsingskader lastig te definiëren is.¹⁴¹ Het ‘wilsbesluit’ wordt hierin genoemd met betrekking tot de ‘elkaar in de tijd opvolgende gedragingen’. De bewezenverklaarde gedragingen lijken mij een dusdanig chronologisch verband te moeten hebben, dat de verdachte hiervan één verwijt kan worden gemaakt. Hetzelfde wilsbesluit dient hiervoor ten grondslag te liggen aan beide strafbare feiten die de verdachte na elkaar pleegt. De gedragingen die de verdachte uit als gevolg van dit eenmalig genomen ongeoorloofde besluit zijn hierdoor tevens te herleiden tot één verwijtbare keuze en hangen daarmee nauw samen. Als de verdachte van de gedragingen die voortvloeien uit datzelfde ongeoorloofde wilsbesluit (in wezen) één verwijt kan worden gemaakt, is sprake van een voortgezette handeling.

Of de verdachte van de gelijksoortige en nauw samenhangende gedragingen één verwijt kan worden gemaakt, is uiteindelijk onderhevig aan het oordeel van de rechter. Zoals in paragraaf 2.2 van dit hoofdstuk is opgemerkt, volgt uit de wetsgeschiedenis dat bij een ‘zodanig verband’ tussen de bewezenverklaarde gedragingen de voortgezette handeling wordt toegepast. Mijns inziens komt dit ‘zodanige verband’ in het toetsingskader van 20 juni 2017 tot uiting in het éne verwijt dat aan de verdachte kan worden gemaakt. Wanneer de rechter tot de conclusie komt dat de verdachte (in wezen) één verwijt kan worden gemaakt, is sprake van een ‘zodanig verband’ in de bewezenverklaarde gedragingen. De rechter moet in dat geval de voortgezette handeling aannemen. Hiertoe heeft als minimale voorwaarde te gelden dat de desbetreffende strafbepalingen een niet meer dan enigszins uiteenlopende strekking hebben en de elkaar in tijd opvolgende gedragingen nauw samenhangen. Als aan (één van) deze toepassingsvoorwaarden niet wordt voldaan, kan aan

¹³⁸ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 2.7.

¹³⁹ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 2.8.

¹⁴⁰ De Graaf 2018, p. 79.

¹⁴¹ De Graaf 2018, p. 80.

de verdachte per definitie meer dan één verwijt worden gemaakt, en vindt art. 56 lid 1 Sr geen toepassing.

4.3 *HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111*

In de onderhavige zaak is de meerdaadse samenloop aangenomen tussen de bewezenverklaarde poging tot doodslag (feit 1) en zware mishandeling (feit 2). Uit de bewezenverklaring volgt dat de poging tot doodslag bestond uit het meermalen met een mes insteken op het lichaam van het slachtoffer en de zware mishandeling uit het in het oor bijten van het slachtoffer. In cassatie wordt geklaagd dat door het gerechtshof ten onrechte geen voortgezette handeling is aangenomen ten aanzien van deze twee feiten. Het gerechtshof heeft hiertoe geoordeeld dat ‘geen sprake is van soortgelijke handelingen’, nu de gedragingen die ten grondslag liggen aan de bewezenverklaarde feiten verschillen.¹⁴² Het gerechtshof neemt hierom de meerdaadse samenloop aan. De Hoge Raad acht dit oordeel van het gerechtshof niet zonder meer begrijpelijk. Allereerst overweegt de Hoge Raad dat de strekking van (poging tot) doodslag en zware mishandeling ‘niet dusdanig uiteenloopt dat reeds hierom geen sprake kan zijn van eendaadse samenloop of een voortgezette handeling’.¹⁴³ Daarnaast ligt in de bewijsvoering van het gerechtshof besloten dat ‘sprake is van één geweldsuitbarsting waarbinnen de bewezenverklaarde feiten hebben plaatsgevonden’. Deze twee overwegingen van de Hoge Raad weerleggen het oordeel van het gerechtshof dat geen sprake is van soortgelijke handelingen. In de literatuur wordt aan de vaststelling dat sprake is van één geweldsuitbarsting de conclusie verbonden dat deze omstandigheid per definitie – althans hoogstwaarschijnlijk¹⁴⁴ – in de weg staat aan het aannemen van een voortgezette handeling.¹⁴⁵

Deze mening deel ik. Uit de bewijsmiddelen volgt namelijk dat de verdachte het slachtoffer allereerst heeft gestoken met het mes (feit 1). Terwijl het slachtoffer op de grond viel, sprong de verdachte boven op hem en beet het slachtoffer in zijn oor (feit 2). Eenmaal op de grond heeft de verdachte nogmaals op het slachtoffer ingestoken (wederom feit 1).¹⁴⁶ Dit rechtvaardigt mijns inziens de conclusie dat de bewezenverklaarde feiten ‘een samenhangend, zich min of meer op dezelfde tijd en plaats afspelend feitencomplex opleveren’ en geen ‘elkaar in de tijd opvolgende gedragingen’ die nauw met elkaar samenhangen. Het ene feit volgt het andere feit immers niet chronologisch op, maar spelen zich door elkaar af. Hierdoor komt aan het gegeven dat de geweldsuitbarsting – en hiermee beide bewezenverklaarde feiten – mogelijkwerwijs het gevolg is van hetzelfde ongeoorloofde wilsbesluit van de verdachte om geweld te plegen geen bijzondere waarde toe. Aangezien de gedragingen van verdachte zich hebben afgespeeld binnen één geweldsuitbarsting, kan de verdachte hiervan slechts één verwijt worden gemaakt. Nu de strekking van de aan de orde zijnde strafbepalingen niet dusdanig uiteenloopt, zou het aannemen van de eendaadse samenloop voor de hand liggen.

Het middel slaagt omdat het gerechtshof niet begrijpelijk het verweer heeft verworpen dat sprake is van een voortgezette handeling maar heeft geoordeeld dat de meerdaadse samenloop van

¹⁴² HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 3.2.5.

¹⁴³ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 3.3.

¹⁴⁴ De Graaf 2018, p. 80.

¹⁴⁵ Ten Voorde, p. 72.

¹⁴⁶ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 3.2.2.

toepassing is. Desondanks is het middel van onvoldoende belang om cassatie te rechtvaardigen, gelet op de aan de verdachte opgelegde straf.¹⁴⁷

4.4 *HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1112*

In deze zaak heeft de verdachte zich schuldig gemaakt aan het stelen van goederen – waaronder een autosleutel – uit een woning (feit 1), om vervolgens met die autosleutels de auto te stelen die op de oprit bij de woning stond (feit 2). Deze bewezenverklaarde gedragingen zijn door het gerechtshof gekwalificeerd als de meerdaadse samenloop van diefstal door middel van braak en diefstal door middel van valse sleutels. De Hoge Raad oordeelt dat de toepassing van de meerdaadse samenloop van het gerechtshof niet getuigt van een onjuiste rechtsopvatting en niet onbegrijpelijk is. De onderbouwing van dit oordeel is drieledig. De Hoge Raad neemt in aanmerking dat het gerechtshof kennelijk en niet onbegrijpelijk heeft overwogen dat de gedragingen verschillen qua tijd en plaats, dat bij het onder 1 bewezenverklaarde feit meer goederen dan slechts de autosleutel zijn gestolen en dat in hoger beroep geen verweer is gevoerd.¹⁴⁸ Met de eerste twee argumenten heeft de Hoge Raad kennelijk bedoeld dat geen sprake is van een nauwe samenhang tussen de bewezenverklaarde gedragingen en dat zij het gevolg zijn van meer wilsbesluiten. Het is namelijk niet gebleken dat de intentie van de verdachte puur en alleen gericht was op het stelen van de autosleutels en de auto. Wanneer enkel de autosleutel uit de woning zou zijn weggenomen waarmee vervolgens de auto was gestolen, zou beargumenteerd kunnen worden dat hetzelfde ongeoorloofde wilsbesluit ten grondslag lag aan beide – in strekking niet meer dan enigszins uiteenlopende – feiten. Dit is echter niet het geval. Ook de plaats waar de feiten zich hebben voltrokken verschilt. Waar de diefstal van de autosleutels is begaan in de beslotenheid van de woning, is de auto gestolen aan de openbare weg. Nu de bewezenverklaarde gedragingen niet nauw samenhangen en niet voortvloeien uit hetzelfde wilsbesluit, kan aan de verdachte meer dan één verwijt worden gemaakt en is geen sprake van een voortgezette handeling.

4.5 *HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1115*

In de onderhavige zaak is de verdachte veroordeeld voor het afhandig maken van verscheidene pinpassen en rekeningnummers (oplichting) en vervolgens geld van de niet aan hem toebehorende rekeningen op te nemen (diefstal). Het gerechtshof heeft de meerdaadse samenloop van de bewezenverklaarde feiten aangenomen. Het middel klaagt dat ten onrechte meerdaadse samenloop is toegepast, waar eendaadse samenloop of voortgezette handeling aangenomen had moeten worden. Ondanks het feit dat het middel onvoldoende belang heeft om cassatie te rechtvaardigen, wordt de klacht alsnog door de Hoge Raad besproken.¹⁴⁹ Bij de bespreking van dit middel concludeert de Hoge Raad dat het oordeel van het gerechtshof dat sprake is van meerdaadse samenloop niet getuigt van een onjuiste rechtsopvatting en niet onbegrijpelijk is. Bij zijn oordeel neemt de Hoge Raad in overweging dat de bewezenverklaarde gedragingen en de slachtoffers van deze gedragingen niet overeenkomen.¹⁵⁰ De feitelijke verschillen in de gedragingen zien daarbij op het – op uiteenlopende plaatsen – ‘telkens onderscheppen van betaalpassen en het aanvragen bij ING van nieuwe pincodes enerzijds en het telkens gebruik maken van die pinpassen door geld op

¹⁴⁷ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 3.4.

¹⁴⁸ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1112, r.o. 3.3.

¹⁴⁹ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1115, r.o. 3.3.

¹⁵⁰ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1115, r.o. 3.4.

te nemen en goederen en diensten aan te schaffen anderzijds'.¹⁵¹ Daarnaast bestaat chronologisch gezien geen nauw verband tussen die gedragingen.¹⁵² Dit wordt verklaard door de lange pleegperiode waarin de feiten bewezen zijn verklaard – namelijk van 4 augustus 2014 tot en met 29 augustus 2014 – waarbij de gedragingen deels op verschillende tijdstippen in deze periode hebben plaatsgevonden. De bewezenverklarde feiten lopen derhalve in tijd, plaats en feitelijke gedraging uiteen, hetgeen de conclusie wettigt dat sprake is van meerdaadse samenloop. Deze conclusie onderschrijft ik. Alhoewel enkel het tijdsverloop niet de conclusie kan dragen dat de gedragingen niet nauw samenhangen, draagt dit wel degelijk bij aan dit oordeel. Mede hierdoor lopen de bewezenverklarde gedragingen te veel uiteen. Het gegeven dat een veelvoud aan verschillende gedragingen ten aanzien van verschillende slachtoffers bewezen zijn verklaard eveneens in aanmerking genomen, maakt dat deze gedragingen niet dusdanig nauw samenhangen waardoor de verdachte hiervan slechts één verwijt kan worden gemaakt. De rechter komt hierdoor niet toe aan de toepassing van art. 56 Sr.

5. Conclusie

Uit het wettelijk kader van de voortgezette handeling volgen de grenzen waarbinnen deze rechtsfiguur toepassing kan vinden. De strafbare feiten dienen gelijksoortig te zijn en voort te komen uit hetzelfde wilsbesluit. Pas wanneer aan deze minimale vereisten wordt voldaan, komt de voortgezette handeling in beeld. Het is vervolgens aan de rechter om te bepalen of deze rechtsfiguur moet worden toegepast. Hier moet de rechter een proportionaliteitsafweging maken: wordt de verdachte onevenredig bestraft zonder toepassing van art. 56 lid 1 Sr? Deze vraag wordt bevestigend beantwoord indien tussen de bewezenverklarde feiten een 'zodanig verband' bestaat waardoor dubbele bestraffing niet proportioneel is. In die situatie neemt de rechter de voortgezette handeling aan en past deze slechts de zwaarste strafbepaling toe in de straftoemeting. Zo wordt de doelstelling van de voortgezette handeling – het voorkomen van onevenredige bestraffing – verwezenlijkt.

De bespeurde tendens in de oudere rechtspraak waarbij ook bij ongelijksoortige strafbepalingen de voortgezette handeling wordt toegepast, gaat lijnrecht in tegen de wettelijke toepassingsvoorwaarden. Het aannemen van een voortgezette handeling in dergelijke gevallen – ook al is sprake van eenheid van einddoel – is pertinent onjuist. Zonder dat voldaan is aan de toepassingsvoorwaarden komt de rechter immers niet toe aan een mogelijke toepassing van de voortgezette handeling. Hier is met de overzichtsarresten van de Hoge Raad van 20 juni 2017 geen verandering in gekomen. Alhoewel het strekkingscriterium is verruimd, mogen de strafbepalingen in strekking niet meer dan enigszins uiteenlopen. In de gevallen waarin de feitenrechter art. 56 lid 1 Sr toepaste bij ongelijksoortige strafbepalingen liepen deze in strekking meer dan enigszins uiteen.

Of aan de verdachte één verwijt kan worden gemaakt, is uiteindelijk de doorslaggevende factor in het toetsingskader van de Hoge Raad van 20 juni 2017. De rechter is degene die binnen de gestelde grenzen moet vaststellen of aan de verdachte één verwijt kan worden gemaakt, als gevolg waarvan de voortgezette handeling wordt toegepast. Bij het nemen van deze beslissing kan de rechter zich laten leiden door de samenhang in de bewezenverklarde gedragingen. Een dusdanig nauwe samenhang tussen de elkaar in tijd opvolgende gedragingen – 'ook met betrekking tot het onderliggende wilsbesluit' – kan de conclusie wettigen dat de bewezenverklarde feiten in

¹⁵¹ Concl. A-G F.W. Bleichrodt, ECLI:NL:PHR:2016:1528, bij HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, par. 63.

¹⁵² HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1115, r.o. 3.4.

voortgezette handeling zijn begaan. Het is evenwel denkbaar dat de toepassing van de voortgezette handeling desondanks achterwege blijft. Dit is het geval wanneer de rechter oordeelt dat aan de verdachte meer dan één verwijt kan worden gemaakt van de samenhangende en gelijksoortige strafbare feiten. In dat geval zou het aannemen van art. 56 lid 1 Sr leiden tot een disproportionele – oftewel een te lage – straf. Of aan de verdachte (in wezen) één verwijt kan worden gemaakt, is daarom tevens een toepassingsvoorwaarde voor de voortgezette handeling. Mocht in een concreet geval ook aan deze laatste toepassingsvoorwaarde worden voldaan, is de rechter verplicht om art. 56 lid 1 Sr toe te passen.

4. De eendaadse samenloop en de voortgezette handeling in de feitenrechtspraak

1. Inleiding

In de voorgaande hoofdstukken zijn de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling uitgebreid besproken. De arresten van de Hoge Raad van 20 juni 2017 vormden het eindpunt in de bespreking van de jurisprudentiële ontwikkelingen van beide rechtsfiguren. In deze arresten heeft de Hoge Raad meer ruimte gecreëerd voor de feitenrechter om de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling toe te passen. De Hoge Raad heeft (hiermee) tevens het signaal afgegeven om deze gecreëerde ruimte daadwerkelijk te benutten. In dit hoofdstuk wordt gekeken in hoeverre de feitenrechter de handschoen oppakt en de toepassing van deze rechtsfiguren nadrukkelijker in overweging neemt. Hiertoe wordt licht geschenen op de rechtspraak van zowel voor als na 20 juni 2017. Met een analyse van de feitenrechtspraak van de Rechtbanken Midden-Nederland en Den Haag en de Gerechtshoven Arnhem-Leeuwarden en Den Haag in de periode van 2016 tot en met 2018 zal getracht worden een beeld te schetsen van de manier waarop de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling in de feitenrechtspraak worden toegepast en of deze toepassing in lijn is met het toetsingskader van 20 juni 2017 (§2 en §3). Uit de rechtspraak van de geselecteerde rechtbanken en gerechtshoven zijn in de periode van 1 juni 2016 tot 1 juni 2018 in totaal 69 uitspraken naar voren gekomen die zich lenen voor deze analyse. Dit betreffen 39 uitspraken die zien op de eendaadse samenloop en 30 uitspraken die betrekking hebben op de voortgezette handeling. In deze rechtspraakanalyse wordt niet alle Nederlandse feitenrechtspraak in deze periode onderzocht. Desondanks verwacht ik dat een analyse van deze 69 uitspraken een representatief beeld oplevert van de wijze waarop de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling door de feitenrechter worden toegepast. Met deze analyse wordt tevens bekeken of de koerswijziging van de Hoge Raad sinds 20 juni 2017 heeft doorgewerkt in de feitenrechtspraak. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een weergave van mijn bevindingen uit de rechtspraakanalyse en de conclusies die ik hieraan verbind (§5).

2. De strekking van de strafbepalingen

2.1 De eendaadse samenloop

2.1.1 Inleiding

In de arresten van 20 juni 2017 heeft de Hoge Raad bepaald dat ‘een enigszins uiteenlopen van de strekking van de desbetreffende strafbepalingen niet in de weg staat aan het aannemen van eendaadse samenloop’.¹⁵³ In deze paragraaf wordt bekeken welke invloed de (enigszins uiteenlopende) strekking van de desbetreffende strafbepalingen heeft gehad in de beoordeling van het al dan niet toepasselijk zijn van de eendaadse samenloop. Hierin wordt – ten aanzien van de strafbepalingen – een onderscheid gemaakt in drie situaties: gevallen met eenzelfde strekking (§2.1.2), gevallen waarin de strekking enigszins uiteenloopt (§2.1.3) en gevallen waarin de strekking meer dan enigszins uiteenloopt (§2.1.4).

¹⁵³ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 2.8.

2.1.2 Eenzelfde strekking

In sommige gevallen zal de verruiming van het strekkingscriterium niet leiden tot een ander oordeel met betrekking tot de eendaadse samenloop. Wanneer de aan de orde zijnde strafbepalingen immers eenzelfde strekking hebben, zal het strekkingscriterium niet in de weg staan aan het aannemen van eendaadse samenloop. Zo hebben art. 2 onder B en art. 2 onder C Opiumwet eenzelfde strekking, namelijk het beschermen van de volksgezondheid.¹⁵⁴ De Rechtbank Midden-Nederland kon zo – op basis van de strekking van de desbetreffende bepalingen – oordelen dat bij het vervoeren (art. 2 onder B Opiumwet) en het aanwezig hebben (art. 2 onder C Opiumwet) van dezelfde cocaïne, sprake was van eendaadse samenloop.¹⁵⁵ Een ander voorbeeld kan worden gevonden in een zaak waarin het Gerechtshof Den Haag een verdachte veroordeelde voor het – in eendaadse samenloop begane – financieren van terrorisme (art. 421 Sr) en het meermalen overtreden van artikel 2 van de Sanctiewet 1977 (meer specifiek: Sanctieregeling Al-Qa’ida 2011 en Sanctieregeling Terrorisme 2007-II).¹⁵⁶ Deze bewezenverklarde strafbare feiten geven namelijk alle uitdrukking aan de doelstelling om de financiering van terrorisme tegen te gaan.¹⁵⁷ Ook art. 26 WWM (het voorhanden hebben van een vuurwapen) en art. 31 WWM (het overdragen van een vuurwapen) hebben dezelfde doelstelling, namelijk de ‘beheersing van het legale wapenbezit en bestrijding van het illegale wapenbezit’.¹⁵⁸ Het meermalen overtreden van deze strafbepalingen met eenzelfde strekking levert naar het oordeel van de Rechtbank Midden-Nederland eendaadse samenloop op.¹⁵⁹ Deze redenering kan overeenkomstig worden toegepast voor het geval dat het vervaardigen van een vuurwapen (art. 9 WWM) en het voorhanden hebben van ditzelfde wapen (art. 26 WWM) bewezen zijn verklaard.¹⁶⁰

Wanneer de verdachte zich schuldig heeft gemaakt aan ontucht met een slachtoffer onder de zestien jaar (art. 247 Sr) en dit ontucht tevens bestond uit het seksueel binnendringen van het lichaam (art. 245 Sr), volgt ook de toepassing van art. 55 lid 1 Sr.¹⁶¹ Beide strafbepalingen beogen immers ‘personen beneden den leeftijd van zestien jaren ten aanzien van misdrijven tegen de zeden een zo doeltreffend mogelijke strafrechtelijke bescherming te doen geworden’.¹⁶² Als laatste voorbeeld een zaak waarin het slachtoffer tegen zijn gezicht is geslagen (eerste gedachtestreepje) en tevens tegen zijn handen en polsen (tweede gedachtestreepje), terwijl hierbij zwaar lichamelijk letsel in de vorm van een gebroken onderarm en een gebroken middenhandsbeentje is ontstaan.¹⁶³ Het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden kwalificeert deze bewezenverklarde gedragingen als mishandeling (art. 300 lid 1 Sr) en mishandeling, terwijl het feit zwaar lichamelijk letsel ten gevolge heeft (art. 300 lid 2 Sr). Hierbij maakt het gerechtshof kennelijk onderscheid tussen de onder het eerste respectievelijk tweede gedachtestreepje ten laste gelegde gedragingen. Aangezien beide strafbare feiten vanzelfsprekend eenzelfde strekking hebben, kon het gerechtshof – op basis van de strekking van de toepasselijke artikelen – de eendaadse samenloop aannemen. In al deze voorbeelden uit de feitenrechtspraak – waarbij de desbetreffende strekkingen hetzelfde zijn – wordt voldaan aan het strekkingscriterium zoals door de Hoge Raad is geformuleerd in zijn arresten van

¹⁵⁴ *Kamerstukken II, 2000/01*, 27 874, nr. 3, p. 1.

¹⁵⁵ Rb. Midden-Nederland 18 januari 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:491.

¹⁵⁶ Gerechtshof Den Haag 10 maart 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:642.

¹⁵⁷ Gerechtshof Den Haag 10 maart 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:642, r.o. 6.2.2.2 en r.o. 6.3

¹⁵⁸ *Kamerstukken II 1994/95*, 24107, 3, p. 17.

¹⁵⁹ Rb. Midden-Nederland 5 april 2018, ECLI:NL:RBMNE:2018:1427.

¹⁶⁰ Rb. Midden-Nederland 7 oktober 2016, ECLI:NL:RBMNE:2016:5360.

¹⁶¹ Rb. Midden-Nederland 21 juli 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:3930 en Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 22 december 2016, ECLI:NL:GHARL:2016:10361.

¹⁶² HR 20 januari 1959, *NJ* 1959, 102.

¹⁶³ Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 27 oktober 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:9296

20 juni 2017. Aangezien de eendaadse samenloop ook vóór de arresten van 20 juni 2017 werd aangenomen indien de strafbepalingen eenzelfde strekking hadden, is het logisch dat de uitspraken van zowel voor als na deze datum geen verschillen tonen.

In de bekeken feitenrechtspraak komt de situatie dat de desbetreffende strafbepaling eenzelfde strekking bij de eendaadse samenloop hebben het minst vaak voor. In 20% van de gevallen (8 uitspraken) was hiervan sprake. Dit is op zich geen verrassende uitkomst. Het feit dat volgens eerdere rechtspraak slechts de eendaadse samenloop kon worden aangenomen bij eenzelfde strekking van de strafbepalingen, maakte dat deze rechtsfiguur weinig werd toegepast. Deze omstandigheid is uiteindelijk (mede) de aanleiding geweest voor een verruiming van het strekkingscriterium. Hiermee is de ruimte ontstaan om de eendaadse samenloop in meer gevallen aan te nemen en niet slechts wanneer de strafbepalingen – zoals in deze paragraaf – eenzelfde strekking hebben.

2.1.3 *Enigszins uiteenlopende strekking*

In het grootste deel van de gevallen waarin de eendaadse samenloop wordt aangenomen, is sprake van een enigszins uiteenlopende strekking van de desbetreffende strafbepalingen. Wanneer het toetsingskader van 20 juni 2017 wordt gehanteerd, is het enigszins uiteenlopen van de strekking geen blokkade voor het aannemen van eendaadse samenloop. Volgens eerdere rechtspraak – in lijn met de *Oude Kijk in 't Jatstraat*-jurisprudentie – vormde dit uiteenlopen wel degelijk een struikelblok voor de toepassing van art. 55 lid 1 Sr. Zowel voor als na 20 juni 2017 wordt in de feitenrechtspraak de eendaadse samenloop aangenomen in gevallen waarin de strekking van de desbetreffende strafbepalingen enigszins uiteenloopt. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer brandstichting met zowel gevaar voor personen als gevaar voor goederen als begaan in eendaadse samenloop wordt gekwalificeerd.¹⁶⁴ In paragraaf 3 van het tweede hoofdstuk is gebleken dat de Hoge Raad in zijn eerdere rechtspraak bij deze strafbare feiten meerdaadse samenloop aannam, nu de strafbepaling waaronder deze feiten vallen niet eenzelfde strekking hebben – zij beschermen primair verschillende rechtsgoederen. Desondanks kan mijns inziens worden aangenomen dat deze strekkingen niet meer dan enigszins uiteenlopen. Beide strafbepalingen beogen immers het gevaar voor de algemene veiligheid als gevolg van brandstichting te beperken.¹⁶⁵ Het verschil in strekking hoeft in de nieuwe leer van de Hoge Raad derhalve niet langer een sta-in-de-weg te zijn voor het aannemen van eendaadse samenloop tussen brandstichting met gevaar voor personen en brandstichting met gevaar voor goederen. Het Gerechtshof Den Haag en de Rechtbank Midden-Nederland geven met deze uitspraken – beide daterend van ná de overzichtsarresten van 20 juni 2017 – op een juiste manier toepassing aan het verruimde strekkingscriterium van de Hoge Raad.

Op de vraag in welke mate de strekking van de strafbepalingen mag verschillen voordat deze meer dan enigszins uiteenlopen, kan geen allesomvattend antwoord worden gegeven. Uit de feitenrechtspraak komen echter enkele gevallen naar voren waaruit kan worden afgeleid dat dit ‘enigszins uiteenlopen’ redelijk ruim kan worden opgevat. Zo leverde naar het oordeel van het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden de verkrachting, mishandeling en wederrechtelijke vrijheidsberoving van hetzelfde slachtoffer eendaadse samenloop op.¹⁶⁶ Dit oordeel was mede gestoeld op de ‘deels vergelijkbare strekking’ van de bewezenverklarde strafbepalingen. Dit

¹⁶⁴ Gerechtshof Den Haag 12 december 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:3566 en Rb. Midden-Nederland 28 november 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:5922.

¹⁶⁵ H.J. Smidt 1891, deel II, p. 117.

¹⁶⁶ Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 14 september 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:8015.

vergelijkbare deel zal dan moeten zien op de bescherming van (de vrijheid van) het menselijk lichaam en lichamelijke integriteit, welke rechtsgoederen worden ingeperkt door de wederrechtelijke vrijheidsberoving en geschonden door de mishandeling en verkrachting.¹⁶⁷ Ook de Rechtbank Midden-Nederland kwam tot het oordeel dat de door de verdachte gepleegde mishandeling, poging tot zware mishandeling en verkrachting van diens echtgenoot in eendaadse samenloop is begaan.¹⁶⁸ Deze twee voorbeelden – althans voor zover zij zien op de verkrachting en (poging tot zware) mishandeling – vinden aansluiting bij het door minister Modderman geopteerde uitgangspunt dat deze gedragingen als ‘hetzelfde feit’ kunnen worden aangemerkt.¹⁶⁹

In de feitenrechtspraak is het aannemen van de eendaadse samenloop in dergelijke gevallen – waarbij de kern van de strekkingen verschillen, maar de ‘overkoepelende’ te beschermen rechtsgoederen overeenkomen – een veelvoorkomend beeld. Zo strekt de strafbaarstelling van (poging tot) doodslag (art. 287 Sr) in de kern tot de bescherming van het menselijk leven, maar kan desalniettemin de eendaadse samenloop met mishandeling (art. 300 Sr) worden aangenomen vanwege de overkoepelende doelstelling om het menselijk lichaam te beschermen.¹⁷⁰ Ook kan art. 55 lid 1 Sr worden toegepast bij een diefstal met geweld (art. 312 Sr) en mishandeling (art. 300 Sr).¹⁷¹ Alhoewel art. 312 Sr primair het vermogen beschermt, waarborgt deze strafbepaling – net als art. 300 Sr – eveneens de integriteit van het menselijk lichaam.¹⁷² Eenzelfde redenering kan de conclusie dragen dat wederrechtelijke vrijheidsberoving (art. 282 Sr) en dwang (art. 284 Sr) in eendaadse samenloop zijn begaan.¹⁷³ Art. 282 Sr ziet weliswaar in het bijzonder op situaties waarin iemand wederrechtelijk van diens bewegingsvrijheid wordt ontnomen, terwijl art. 284 Sr meer specifiek tracht te voorkomen dat iemand onder dwang in zijn handelingsvrijheid wordt beperkt.¹⁷⁴ Desondanks strekken beide strafbepalingen in algemenere zin tot de bescherming van de menselijke vrijheid, wat maakt dat zij in strekking niet meer dan enigszins uiteenlopen. Deze conclusie wordt voorts ondersteund door het feit dat beide strafbaarstellingen in dezelfde titel van het Wetboek van Strafrecht staan, te weten misdrijven tegen persoonlijke vrijheden. De wetgever heeft het Wetboek van Strafrecht immers zo gecategoriseerd dat strafbepalingen die eenzelfde rechtsgoed beschermen in dezelfde titel zijn geplaatst.¹⁷⁵ Ook volgt uit rechtspraak van de Hoge Raad dat deze strafbare feiten in eendaadse samenloop kunnen worden begaan.¹⁷⁶ Alhoewel de in deze reeks voorbeelden genoemde strafbepalingen in hun kern bescherming bieden aan meer dan enigszins uiteenlopende rechtsgoederen, hebben zij op een hoger abstractieniveau eenzelfde strekking. Hierdoor loopt hun overkoepelende strekking niet meer dan enigszins uiteen.

Ditzelfde geldt voor verschillende zaken waarin het veroorzaken van een ongeluk onder invloed (art. 6 WVV) en het rijden onder invloed (art. 8 WVV) bewezen is verklaard, begaan in

¹⁶⁷ Van Der Meij, in: *T&C Strafrecht* 2016, art. 282 Sr, aant. 5 (online in Kluwer Navigator, bijgewerkt 16 mei 2018), Machielse, in: *Wetboek van Strafrecht*, art. 300 Sr, aant. 1 (online in Kluwer Navigator, bijgewerkt 26 mei 2015) en Kool 1999, p. 161

¹⁶⁸ Rb. Midden-Nederland 1 februari 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:434.

¹⁶⁹ H.J. Smidt 1891, deel I, p. 478.

¹⁷⁰ Rb. Den Haag 8 augustus 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:8934.

¹⁷¹ Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 24 mei 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:4416.

¹⁷² Van Der Velden, in: *T&C Strafrecht* 2016, art. 312 Sr, aant. 5 (online in Kluwer Navigator, bijgewerkt 5 april 2018).

¹⁷³ Rb. Den Haag 12 juni 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:6248.

¹⁷⁴ Machielse, in: *Wetboek van Strafrecht*, art. 284 Sr, aant. 1 (online in Kluwer Navigator, bijgewerkt 1 oktober 2012).

¹⁷⁵ Mevis 2013, p. 742.

¹⁷⁶ HR 15 mei 1990, ECLI:NL:HR:1990:ZC8416, m.nt. Th.W. van Veen.

eendaadse samenloop.¹⁷⁷ Art. 6 lid WVV beoogt – weliswaar in algemenere zin – evenals art. 8 WVV het belang van de verkeersveiligheid te beschermen, maar kent als meer specifieke doelstelling de bescherming van het menselijk leven en de lichamelijke gezondheid en integriteit tegen gevaarlijk rijgedrag.¹⁷⁸ De doelstelling van art. 6 WVV om het menselijk leven te beschermen, maakt dat het begaan van dit strafbare feit als eendaadse samenloop met een poging tot doodslag – welk artikel een overeenkomstige doelstelling heeft – kan worden gekwalificeerd.¹⁷⁹ In dit laatste voorbeeld beogen de desbetreffende strafbepalingen beide het menselijk leven te waarborgen, maar de specifieke situaties waarin de bescherming van deze rechtsgoederen tot uiting komt, verschillen echter. Dit wettigt de conclusie dat de strekking van strafbepalingen weliswaar enigszins uiteenloopt, maar niet meer dan dat.

In een arrest van het Gerechtshof Den Haag wordt expliciet overwogen dat het verschil in strekking van de desbetreffende strafbepalingen niet in de weg staat aan het aannemen van eendaadse samenloop, onder verwijzing naar de Hoge Raad van 20 juni 2017.¹⁸⁰ Zo merkt het gerechtshof op dat ‘de omstandigheid dat de strekking van artikel 96, tweede lid, van het Wetboek van Strafrecht (bescherming van de staatstructuur en de personen die daarin verantwoordelijkheid dragen; wanneer gehandeld wordt met een terroristisch oogmerk is sprake van een terroristisch misdrijf in de zin van artikel 83 Sr) en artikel 134a Sr (bescherming van de openbare orde; geen terroristisch misdrijf in de zin van artikel 83 Sr) verschillend is’, niet afdoet aan het oordeel dat sprake is van eendaadse samenloop. In dit oordeel van het gerechtshof kan gelezen worden dat de strekkingen in hun kern verschillen aangezien art. 96 Sr – in tegenstelling tot art. 134a Sr – een terroristisch misdrijf is, maar desondanks niet meer dan enigszins uiteenlopen. Ik zie juist een overeenkomst in hun beider doelstelling om terrorisme te bestrijden. Alhoewel art. 134a Sr geen terroristisch misdrijf in de zin van art. 83 Sr is, valt uit de wetgeschiedenis van art. 134a Sr af te leiden dat deze strafbepaling tot stand is gekomen om de voorbereiding van terroristische aanslagen tegen te gaan.¹⁸¹ Ook art. 96 Sr heeft als doel om de voorbereiding van terroristische aanslagen tegen te gaan, hetzij specifiek gericht tegen (de veiligheid van) de staat.¹⁸² Vanwege dezelfde doelstelling om terroristische aanslagen te voorkomen, loopt de strekking van deze strafbepalingen mijns inziens niet meer dan enigszins uiteen. Deze conclusie kan echter niet worden gedragen door het kennelijke oordeel van het gerechtshof dat beide feiten strekken tot de bescherming van de openbare orde of het openbaar gezag. Deze redenering kan immers altijd tot de conclusie leiden dat sprake is van een enigszins uiteenlopende strekking: alle strafbare feiten zijn uiteindelijk herleidbaar tot een schending van de openbare orde.

In 54% van de onderzochte zaken waarin de eendaadse samenloop aan de orde is (21 uitspraken), past de feitenrechter deze rechtsfiguur toe bij een enigszins uiteenlopende strekking van de desbetreffende strafbepalingen. Het aannemen van de eendaadse samenloop in deze gevallen is in lijn met de arresten van de Hoge Raad van 20 juni 2017. Het is overigens opmerkelijk dat in de besproken uitspraken geen verschil waarneembaar is tussen zaken die dateren van voor en na 20 juni 2017: in beide periodes wordt de eendaadse samenloop aangenomen bij strafbare feiten die in

¹⁷⁷ Zie bijvoorbeeld Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 31 oktober 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:9380, Rb. Den Haag 7 februari 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:1023 en Gerechtshof Den Haag 21 december 2016, ECLI:NL:GHDHA:2016:3811.

¹⁷⁸ *Kamerstukken II* 2017/18, 34 838, nr. 3, p. 21, *Kamerstukken II* 1990/91, 22 030, nr. 3, p. 67 en Van Der Hulst, in: *T&C Strafrecht* 2016, art. 8 WVV, aant. 6 (online in Kluwer Navigator, bijgewerkt 11 april 2018)

¹⁷⁹ Rb. Den Haag 2 augustus 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:8784.

¹⁸⁰ Gerechtshof Den Haag 18 april 2018, ECLI:NL:GHDHA:2018:815.

¹⁸¹ *Kamerstukken II* 2017/18, 31 386, nr. 3, p. 5.

¹⁸² Fokkens, in: *Wetboek van Strafrecht*, art. 96 Sr, aant. 8 (online in Kluwer Navigator, bijgewerkt 1 september 2004).

strekking enigszins uiteenlopen. Hierdoor ontstaat het beeld dat feitenrechters al een ruim strekkingscriterium hanteerden, reeds voordat de Hoge Raad deze introduceerde in zijn overzichtsarresten.

2.1.4 *Meer dan enigszins uiteenlopende strekking*

Het komt ook voor dat de feitenrechter – vaak nadat hierover verweer is gevoerd door de verdediging – tot het oordeel komt dat geen sprake is van eendaadse samenloop. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn als de strekking van de verschillende strafbepalingen – zelfs geabstraheerd – meer dan enigszins uiteenloopt. In deze paragraaf zullen verschillende uitspraken worden besproken waarin deze situatie zich (mogelijk) voordoet.

De Rechtbank Midden-Nederland heeft een verdachte veroordeeld voor het aanwezig hebben van verschillende soorten harddrugs (art. 2 onder C Opiumwet) en de strafbare voorbereiding van Opiumwetdelicten (art. 10a Opiumwet).¹⁸³ In onderhavige zaak is door de raadvrouw het verweer gevoerd dat sprake is van eendaadse samenloop. Ten aanzien van de strekking van de strafbepalingen oordeelt de rechtbank dat deze niet vergelijkbaar is. Hiertoe overweegt zij dat art. 2 Opiumwet strekt tot de bescherming van de volksgezondheid, waar art. 10a Opiumwet primair als doel heeft (in een vroeg stadium) de handel in drugs – en het onaanvaardbare risico dat hiermee gepaard gaat – te bestrijden. Deze zaak vertoont parallellen met het in hoofdstuk 2, paragraaf 4.4 besproken arrest van de Hoge Raad van 20 juni 2017, waarin de Hoge Raad oordeelde dat de toepasselijke strafbepalingen – i.e. art. 2 onder B Opiumwet en art. 10a Opiumwet – een vergelijkbare strekking hadden.¹⁸⁴ Alhoewel in onderhavige zaak van de Rechtbank Midden-Nederland art. 2 onder C Opiumwet bewezen is verklaard, meen ik dat dit verschil niet tot een andere conclusie dan die van de Hoge Raad zou leiden met betrekking tot de strekking van de strafbepalingen. Dit artikel heeft immers hetzelfde doel als art. 2 onder B Opiumwet – de bescherming van de volksgezondheid – en daarmee eenzelfde strekking. Dit arrest van de Hoge Raad in overweging nemende, had mijns inziens het oordeel van de rechtbank moeten luiden dat wel degelijk sprake is van een vergelijkbare – ofwel een niet meer dan enigszins uiteenlopende – strekking. In zoverre kon de eendaadse samenloop worden aangenomen, alhoewel een beoordeling van de bewezenverklarde gedragingen aanleiding kan zijn dit achterwege te laten.

Een voorbeeld waarin de feitenrechter aan een door de verdediging bepleitte toepassing van de eendaadse samenloop voorbijgaat, is een zaak waarin overtredingen van art. 4 en 8 van de Warenwet bewezen zijn verklaard.¹⁸⁵ Art. 4 Warenwet heeft als doel bescherming van de gezondheid en veiligheid van de consument en eerlijkheid in de handel tussen kopers, terwijl art. 8 Warenwet afnemers beschermt tegen een onjuiste etikettering van waren.¹⁸⁶ Deze verschillende doelstellingen worden in art. 9 Warenwet nadrukkelijk van elkaar onderscheiden. Gelet op het verschil in strekking van de strafbepalingen en de wijze waarop zij in de Warenwet als artikelen met op zichzelf staande doeleinden worden benoemd, rechtvaardigt de conclusie dat de strekkingen meer dan enigszins uiteenlopen. Hierdoor is geen sprake van eendaadse samenloop. Dit oordeel van het gerechtshof is derhalve in lijn met de arresten van 20 juni 2017.

¹⁸³ Rb. Midden-Nederland 3 april 2018, ECLI:NL:RBMNE:2018:1179.

¹⁸⁴ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1114.

¹⁸⁵ Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 26 april 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:3570

¹⁸⁶ *Kamerstukken II* 1981/92, 17 495, nr. 3, p. 29 en p. 36.

De Rechtbank Den Haag oordeelde op 12 april 2017 dat (poging tot) afpersing (art. 317 Sr) en bedreiging (art. 285 Sr) strafbepalingen met een uiteenlopende strekking zijn.¹⁸⁷ Volgens de rechtbank ziet de strafbaarstelling van afpersing ‘op bescherming van zowel de persoonlijke vrijheid als het vermogen, terwijl de strafbaarstelling van bedreiging de strekking heeft te voorkomen dat iemand onder druk wordt gezet door een bedreiging met een ernstig misdrijf’. De doelstelling van art. 317 Sr om het persoonlijk vermogen te beschermen – dat niet terugkomt in de strekking van art. 285 Sr – verklaart wellicht het oordeel van de rechtbank dat de strekkingen uiteenlopen. De bescherming die beide bepalingen beogen te bieden aan de persoonlijke vrijheid maakt het desondanks goed verdedigbaar dat de strekkingen niet *meer dan enigszins* uiteenlopen. Gelet op de tijdgeest van het wijzen van dit vonnis – namelijk vóór de uitspraken van 20 juni 2017 – is het oordeel van de rechtbank dat door het uiteenlopen van de strekkingen geen sprake is van eendaadse samenloop, niet onbegrijpelijk.

Ditzelfde wordt geïllustreerd in een zaak – die ook dateert van voor 20 juni 2017 – waarin de Rechtbank Den Haag het standpunt van de verdediging dat sprake is van eendaadse samenloop van de bewezenverklarde wederrechtelijke vrijheidsberoving en mishandeling niet volgde.¹⁸⁸ Hierbij wijst de rechtbank op de uiteenlopende rechtsbelangen van beide bepalingen: het voorkomen dat iemand van zijn vrijheid wordt beroofd respectievelijk het beschermen van het menselijk lichaam en de lichamelijke integriteit. Op een hoger abstractieniveau kan echter worden gesteld dat de strekking van wederrechtelijke vrijheidsberoving tevens ziet op de bescherming van het menselijk lichaam, in die zin dat ieder mens de vrijheid toe moet komen om over zijn eigen lichaam te bepalen. In de voorgaande paragraaf is gebleken dat dit uiteenlopen in de strekking van beide bepalingen geen beletsel is geweest voor het aannemen van eendaadse samenloop. Hierin werd door het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden de redenering gevolgd dat de strekking van deze strafbepalingen deels vergelijkbaar is. Gelet op hun overkoepelende doelstelling om het menselijk lichaam te beschermen, lopen de strekkingen niet meer dan enigszins uiteen. Ik meen daarom dat bij een bewezenverklaring van deze strafbare feiten hun enigszins uiteenlopende strekking niet in de weg staat aan het toepassen van de eendaadse samenloop. Overigens is het vergelijkbare voorbeeld van het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden gedateerd van na de overzichtsarresten van 20 juni 2017. Mogelijk zou de Rechtbank Den Haag dezelfde zienswijze naar voren hebben gebracht in haar oordeel indien zij ook uitspraak had gedaan onder het versoepelde strekkingsregime van de Hoge Raad van na 20 juni 2017.

In twee zaken waarin de bewezenverklarde gedragingen zowel openlijke geweldpleging als een ander geweldsdelict opleveren, wordt beide keren geen eendaadse samenloop aangenomen.¹⁸⁹ Gelet op de rechtsgoederen die de desbetreffende strafbepalingen primair beogen te beschermen, is dit geen onlogische conclusie. Waar openlijke geweldpleging (art. 141 Sr) in principe strekt tot bescherming van de openbare orde, zien de andere geweldsdelicten op de bescherming van het menselijk leven (poging tot doodslag) respectievelijk de lichamelijke integriteit (zware mishandeling). Geabstraheerd kan echter worden gesteld dat de strekkingen van openlijke geweldpleging enerzijds en de geweldsdelicten anderzijds alle strekken tot de bescherming van het menselijk lichaam. Hierdoor hebben de strafbepalingen op een hoger abstractieniveau eenzelfde strekking, wat maakt dat zij primair niet meer dan enigszins uiteenlopen. Ook deze twee oordelen zijn te verklaren vanuit de tendens die heerste op het moment van de

¹⁸⁷ Rb. Den Haag 12 april 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:3589.

¹⁸⁸ Rb. Den Haag 25 januari 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:635.

¹⁸⁹ Gerechtshof Den Haag 31 augustus 2016, ECLI:NL:GHDHA:2016:2533 en Rb. Den Haag 3 augustus 2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:8957.

desbetreffende zaken, aangezien deze dateren van voor 20 juni 2017. Een enigszins uiteenlopende strekking stond destijds tenslotte in de weg om de strafbare feiten als begaan in een eendaadse samenloop aan te merken.

In 26% van de onderzochte zaken die betrekking hebben op de eendaadse samenloop (10 uitspraken) komt de feitenrechter tot het oordeel dat de strekking van de strafbepalingen meer dan enigszins uiteenloopt. Zoals uit deze paragraaf blijkt, is dit oordeel in veel gevallen niet in lijn met het toetsingskader van 20 juni 2017. De meeste uitspraken zijn echter gewezen voordat de Hoge Raad het strekkingscriterium heeft verruimd. Dit verklaart waarom deze oordelen niet in lijn zijn met de huidige benadering van de Hoge Raad. Wanneer in de desbetreffende zaken het strekkingscriterium van 20 juni 2017 zou zijn gehanteerd door de feitenrechter, had dit mogelijk tot andere uitkomsten geleid met betrekking tot de toepassing van de eendaadse samenloop.

2.2 *De voortgezette handeling*

2.2.1 *Inleiding*

Overeenkomstig de eendaadse samenloop noopt de beoordeling van een mogelijk op handen zijnde voortgezette handeling tot een vergelijking van de strekking van de toepasselijke strafbepalingen. Ook voor deze rechtsfiguur geldt dat een enigszins uiteenlopen van de strekkingen geen bezwaar oplevert om art. 56 lid 1 Sr toe te passen. In de volgende paragrafen zal worden bekeken in hoeverre de strekking van de desbetreffende strafbepalingen heeft doorgewerkt in de besluitvorming van de feitenrechters. Hierbij zal hetzelfde onderscheid worden gehanteerd zoals dit is gedaan in paragraaf 2.1 van dit hoofdstuk. Zo worden eerst de zaken besproken waarin de strafbepalingen eenzelfde strekking hebben (§2.2.2), vervolgens de voorbeelden waar de strekkingen enigszins uiteenlopen (§2.2.3) en daarna de gevallen waarin de strekking van de desbetreffende strafbepalingen meer dan enigszins uiteenlopen (§2.2.4).

2.2.2 *Eenzelfde strekking*

In verschillende uitspraken waarin art. 56 Sr overeenkomstig van toepassing wordt geacht, kan worden verwezen naar de overwegingen met betrekking tot de desbetreffende strafbepalingen in paragraaf 2.1.2 van dit hoofdstuk. In die gevallen betreft het dezelfde bepalingen – met uiteraard dezelfde strekking – die reeds zijn besproken bij de eendaadse samenloop. De strekking van de strafbepalingen wordt tenslotte bij beide rechtsfiguren langs dezelfde meetlat gelegd. In dit kader zijn de strekkingen van art. 245 Sr en art. 247 Sr reeds aan een beoordeling ten gronde onderworpen, met de conclusie dat deze strafbepalingen eenzelfde strekking hebben.¹⁹⁰ Daarnaast is ook vastgesteld dat de verboden neergelegd in art. 2 onder B Opiumwet en art. 2 onder C Opiumwet eenzelfde strekking hebben.¹⁹¹ Deze zienswijze kan worden geadapteerd bij de overtredingen van art. 3 onder B Opiumwet en art. 3 onder C Opiumwet, aangezien deze strafbepalingen tevens strekken tot bescherming van de volksgezondheid, met als enige verschil dat de verboden middelen onder een andere Opiumlijst zijn gecategoriseerd.¹⁹² Dit roept overigens wel de vraag op of de samenloop tussen deze bepalingen dient te worden gekwalificeerd als een eendaadse samenloop of

¹⁹⁰ Gerechtshof Den Haag 22 juni 2017, ECLI:NL:GHDHA:1759.

¹⁹¹ Rb. Den Haag 15 maart 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:3223.

¹⁹² Gerechtshof Den Haag 15 november 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:3402 en Gerechtshof Den Haag 24 november 2016, ECLI:NL:GHDHA:2016:4394.

een voortgezette handeling. De beantwoording van deze vraag zal later aan bod komen, wanneer de aan de bewezenverklaring ten grondslag liggende gedragingen worden beschouwd.

In tegenstelling tot de eendaadse samenloop, kan de voortgezette handeling worden aangenomen indien de bewezenverklaarde feiten elk binnen dezelfde strafbepaling geplaatst kunnen worden. Wanneer dit het geval is, spreekt het voor zich dat de strekking eveneens hetzelfde is. Hiervan was sprake in een zaak waarin het Gerechtshof Den Haag de bewezenverklaarde geweldshandelingen kwalificeerde als de voortgezette handeling van openlijke geweldpleging tegen personen en openlijke geweldpleging tegen goederen (allebei art. 141 Sr).¹⁹³ Dit geldt tevens in de gevallen waarin de verdachte wordt veroordeeld voor de voortgezette handeling van bedreiging met enig misdrijf tegen het leven respectievelijk de voortgezette handeling van bedreiging met enig misdrijf tegen het leven gericht en bedreiging met zware mishandeling (telkens art. 285 Sr).¹⁹⁴ Ook de voortgezette handeling van diefstal met valse sleutels en medeplegen van diefstal met valse sleutels valt in deze categorie,¹⁹⁵ evenals de voortgezette handeling van een poging tot doodslag, meermalen gepleegd,¹⁹⁶ en het wegvoeren en begraven van hetzelfde lijk met het oogmerk om het feit en de oorzaak van het overlijden te verbergen.¹⁹⁷ Een laatste voorbeeld kan worden gevonden in een uitspraak van de Rechtbank Den Haag. Zij kwalificeerde de mensenhandel van hetzelfde slachtoffer terwijl zij onder de zestien was (feit 1), onder de achttien was (feit 2) en meerderjarig was (feit 3) als een voortgezette handeling (telkens art. 273f Sr).¹⁹⁸

Bij de gevallen in de vorige alinea is telkens de voortgezette handeling aangenomen tussen twee strafbare feiten die onder dezelfde strafbepaling vallen. In deze situatie kan een enkelvoudige of cumulatieve tenlastelegging doorwerken in de beoordeling of de verdachte slechts één of méér strafbare feiten heeft gepleegd.¹⁹⁹ Of één van de samenloopbepalingen aan de orde is, wordt hierdoor tevens beïnvloedt.²⁰⁰ Zo geeft de Hoge Raad aan dat bij een enkelvoudige tenlastelegging van meer strafbare feiten in beginsel geen samenloopvraag rijst ‘omdat enkelvoudige kwalificatie al uit de tenlastelegging voortvloeit’.²⁰¹ Daarnaast stuurt een cumulatieve tenlastelegging in beginsel aan op een bewezenverklaring van meer afzonderlijke strafbare feiten.²⁰² Dit kan tevens een rol spelen bij de beantwoording van de vraag of een van de samenloopbepalingen toegepast kan worden. Deze uitgangspunten met betrekking tot de enkelvoudige- en cumulatieve tenlastelegging worden in de conclusie betrokken bij de beoordeling van de toepassingsvoorbeelden.

Uit de analyse van de feitenrechtspraak die betrekking heeft op de voortgezette handeling blijkt dat de situatie waarin de strafbepalingen eenzelfde strekking hebben zich het meest voordoet. In 47% van de gevallen (14 uitspraken) dat de feitenrechter oordeelt over de voortgezette handeling is hiervan sprake. Het is niet onlogisch dat bij deze rechtsfiguur dit beeld ontstaat. Zoals reeds opgemerkt, kan de voortgezette handeling worden toegepast indien de bewezenverklaarde gedragingen binnen dezelfde strafbepaling geplaatst kunnen worden. Wanneer de in voortgezette handeling begane bewezenverklaarde gedragingen meer dan één keer dezelfde strafbepaling overtreden, hebben de desbetreffende strafbepalingen per definitie eenzelfde strekking. In veel van

¹⁹³ Gerechtshof Den Haag 5 december 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:3650.

¹⁹⁴ Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 22 februari 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:1453 respectievelijk Gerechtshof Den Haag 29 augustus 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:2721.

¹⁹⁵ Rb. Den Haag 12 september 2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:10994.

¹⁹⁶ Gerechtshof Den Haag 8 maart 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:614.

¹⁹⁷ Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 27 oktober 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:9297.

¹⁹⁸ Gerechtshof Den Haag 24 mei 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:1525.

¹⁹⁹ De Graaf 2018, p. 39.

²⁰⁰ De Graaf 2018, p. 82.

²⁰¹ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111, r.o. 2.4.

²⁰² De Graaf 2018, p. 86.

de gevallen waarin de voortgezette handeling is aangenomen, doet zich deze situatie voor. Overigens rijst de vraag of deze oordelen – gelet op de wijze van ten laste leggen – als juist kunnen worden aangemerkt. Hierop zal in de conclusie nader worden ingegaan.

De oordelen in de onderhavige paragraaf zijn conform de rechtspraak van de Hoge Raad van 20 juni 2017. In alle gevallen vormt de strekking van de desbetreffende strafbepaling geen beletsel om de voortgezette handeling aan te nemen. Dit geldt dus voor zowel de uitspraken van voor 20 juni 2017 als voor de uitspraken van na deze datum. Ook dit is logisch: in de rechtspraak van de Hoge Raad is eenzelfde strekking van de strafbepalingen nimmer een beletsel geweest voor de toepassing van de voortgezette handeling.

2.2.3 *Enigszins uiteenlopende strekking*

Ook in zaken waarin de strekking van de strafbepalingen enigszins uiteenloopt, kan in sommige gevallen worden teruggegrepen op de voorbeelden die bij de eendaadse samenloop de revue hebben gepasseerd. Zo is reeds vastgesteld dat poging tot doodslag en mishandeling een niet meer dan enigszins uiteenlopende strekking hebben en derhalve in zoverre als voortgezette handeling kunnen worden gekwalificeerd.²⁰³ Dat dit oordeel van het gerechtshof – in tegenstelling tot het eerdere voorbeeld – dateert van voor 20 juni 2017 en daarmee onder een strenger strekkingsregime is geveld, heeft voor het gerechtshof kennelijk geen beletsel gevormd om de voortgezette handeling aan te nemen. Door de Rechtbank Midden-Nederland werd – zoals besproken in paragraaf 2.1.4 van dit hoofdstuk – de conclusie getrokken dat de strekking van art. 2 onder C Opiumwet en art. 10a Opiumwet niet vergelijkbaar is. In een zaak van de Rechtbank Midden-Nederland van 31 oktober 2017 wordt daarentegen geoordeeld dat de strekkingen van art. 2 onder B Opiumwet, art. 2 onder C Opiumwet en art. 10a Opiumwet niet meer dan enigszins uiteenlopen.²⁰⁴ Ten aanzien van deze feiten wordt immers de voortgezette handeling toegepast. Met wederom de verwijzing naar het arrest van de Hoge Raad van 20 juni 2017, lijkt het oordeel van 31 oktober 2017 correct. Daaraan doet niet af dat *in casu* tevens art. 2 onder B Opiumwet bewezen is verklaard. Dit artikel heeft immers eenzelfde strekking als art. 2 onder C Opiumwet.

Een veelvoorkomend voorbeeld waarbij art. 56 Sr werd toegepast, wordt gevonden in zaken waarin de verdachte wordt veroordeeld voor valsheid in geschrifte (art. 225 Sr) en oplichting (art. 326 Sr).²⁰⁵ Een vergelijking van de strekking van deze strafbepalingen leert dat deze grote gelijkenissen vertoont. Waar art. 225 Sr ten eerste het vertrouwen in het handelsverkeer beschermt en ten tweede de bescherming biedt tegen mogelijk (vermogens)nadeel,²⁰⁶ beoogt art. 326 Sr dezelfde rechtsgoederen te beschermen, maar rangschikt deze omgekeerd in belang.²⁰⁷ Dit maakt dat deze strafbepalingen niet *eenzelfde* strekking hebben, maar dat deze strekking enigszins uiteenloopt. Een ander gangbaar voorbeeld is de voortgezette handeling van afpersing (art. 317 Sr) en diefstal met – of onder bedreiging van – geweld (art. 312 Sr).²⁰⁸ Zoals reeds opgemerkt beschermt art. 317 Sr zowel de persoonlijke vrijheid als het vermogen. Art. 312 Sr beschermt allereerst het vermogen en daarnaast de integriteit van het menselijk lichaam. Ook deze strekkingen hebben

²⁰³ Gerechtshof Den Haag 8 maart 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:614.

²⁰⁴ Rb. Midden-Nederland 31 oktober 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:6001

²⁰⁵ Rb. Midden-Nederland 2 maart 2018, ECLI:NL:RBMNE:2018:771, Gerechtshof Den Haag 2 mei 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:1470 en Rb. Midden-Nederland 21 februari 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:3885.

²⁰⁶ Smidt 1891, deel II, p. 254

²⁰⁷ Van der Velden, in: *T&C Strafrecht* 2018, art. 326 Sr, aant. 5 (online in Kluwer Navigator, bijgewerkt 5 april 2018).

²⁰⁸ Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 6 maart 2018, ECLI:NL:GHARL:2018:2764, Rb. Midden-Nederland 20 februari 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:803 en Rb. Midden-Nederland 6 februari 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:506.

raakvlakken, maar zijn niet in die mate gelijk aan elkaar dat deze als ‘eenzelfde strekking’ kunnen worden aangemerkt. De integriteit van het menselijk lichaam omvat immers meer dan slechts de persoonlijke vrijheid. In deze twee veelvoorkomende voorbeelden kon de feitenrechter dus terecht oordelen dat de strekkingen niet meer dan enigszins uiteenlopen. Dit is in zoverre geen sta-in-de-weg om de voortgezette handeling aan te nemen, hetgeen dan ook is gedaan in al deze gevallen. Opmerkelijk is dat in beide voorbeelden uitspraken naar voren komen die zowel eerder als later dan 20 juni 2017 gedaan zijn. De verruiming van het strekkingscriterium heeft blijkbaar geen invloed gehad op het al dan niet aannemen van de voortgezette handeling bij de desbetreffende strafbepalingen.

Het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden heeft verschillende verdachten veroordeeld voor de voortgezette handeling van – de met een terroristisch oogmerk begane – samenspanning tot brandstichting (art. 96 lid 1 Sr), voorbereiding van brandstichting (art. 96 lid 2 Sr) en de in eendaadse samenloop brandstichting met gevaar voor goederen en de poging daartoe (art. 176a Sr).²⁰⁹ Eerder is vastgesteld dat art. 96 Sr strekt tot bescherming van de staatstructuur en de personen die daarin verantwoordelijkheid dragen en een dat art. 96 Sr terroristisch misdrijf betreft. Art. 176a Sr is weliswaar eveneens een terroristisch misdrijf maar strekt – net als 157 Sr – primair tot de bescherming van het menselijk leven en goederen. Hun overkoepelende doelstelling om terrorisme tegen te gaan, kan echter de conclusie rechtvaardigen dat deze strafbepalingen in strekking niet meer dan enigszins uiteenlopen. Dit arrest is gewezen na de overzichtsarresten van de Hoge Raad. Door de voortgezette handeling toepasselijk te achten bij een enigszins uiteenlopende strekking, volgt het gerechtshof in diens oordeel terecht de benadering van de Hoge Raad van 20 juni 2017.

Dit geldt niet voor het geval waarin het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden de voortgezette handeling had aangenomen bij – kort gezegd – de voorbereiding van terroristische misdrijven (art. 96 Sr) en de poging tot deelneming aan een terroristische organisatie (art. 140a Sr).²¹⁰ Laatstgenoemd artikel strekt tot bescherming van de samenleving tegen terroristische organisaties.²¹¹ Het eerstgenoemde artikel ziet op de bescherming van het menselijk leven en goederen, maar heeft – zoals eerder is gebleken – tevens tot doel om terrorisme tegen te gaan. Ongeacht hun overeenkomsten op het gebied van terrorisme, had het oordeel moeten luiden dat de strekkingen meer dan enigszins uiteenlopen. Art. 140a Sr is namelijk ingericht naar voorbeeld van art. 140 Sr en tot stand gekomen als gevolg van Europese verplichtingen.²¹² Deze doelstelling komt geenszins terug in art. 96 Sr. De parallel kan worden getrokken met een van de arresten van de Hoge Raad van 20 juni 2017, waaruit blijkt dat art. 3 onder B en 11b Opiumwet in strekking meer dan enigszins uiteenlopen vanwege het organisatorische karakter van dit laatstgenoemde artikel en diens verhouding tot art. 140 Sr. Deze redenering had het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden ook moeten volgen in het arrest van 19 juli 2017. Het gerechtshof heeft derhalve met diens oordeel – dat dateert van na 20 juni 2017 – ten onrechte, en in strijd met het strekkingscriterium, de voortgezette handeling toegepast. Tussen de overzichtsarresten van 20 juni 2017 enerzijds en het onderzoek ter terechtzitting van 6 juli 2017 en het arrest van 19 juli 2017 anderzijds zit echter een kort tijdsbestek. Hierdoor is het mogelijk dat het gerechtshof zich geen rekenschap heeft gegeven van het oordeel van de Hoge Raad in het soortgelijke arrest van 20 juni 2017. Overigens zou het oordeel van het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden evenmin in lijn zijn geweest met de eerdere rechtspraak van de Hoge Raad. Een meer dan enigszins uiteenlopende strekking van de

²⁰⁹ Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 27 februari 2018, ECLI:NL:GHARL:2018:1867.

²¹⁰ Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 19 juli 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:6123.

²¹¹ *Kamerstukken II* 2001/02, 28 463, nr. 3, p. 9.

²¹² *Kamerstukken II* 2001/02, 28 463, nr. 3, p. 9.

strafbepaling heeft immers altijd een beletsel gevormd voor het aannemen van de voortgezette handeling.

Tot slot een voorbeeld waarin de verdachte is veroordeeld voor grooming (art. 248e Sr) en het plegen van ontucht (art. 245 Sr) ten aanzien van hetzelfde slachtoffer.²¹³ Zoals eerder genoemd strekt art. 245 er toe om ‘personen beneden den leeftijd van zestien jaren ten aanzien van misdrijven tegen de zeden een zo doeltreffend mogelijke strafrechtelijke bescherming te doen geworden’. Art. 248e Sr strekt er daarentegen toe ‘het in de digitale wereld vatbaar maken van een minderjarige voor seksueel misbruik in de fysieke wereld strafbaar te stellen’.²¹⁴ Het zwaartepunt van deze doelstelling ligt op de ‘communicatiefase, voorafgaand aan een daadwerkelijk seksueel contact’. In dit opzicht beschermt art. 248e Sr een specifiek rechtsgoed – namelijk de seksuele integriteit van de minderjarige in de digitale wereld. De bepalingen hebben echter met elkaar gemeen dat zij minderjarigen trachten te beschermen tegen zedenmisdrijven. Daarnaast is art. 248e Sr in wezen de strafbare voorbereiding van het plegen van ontucht, zoals bijvoorbeeld strafbaar is gesteld in art. 245 Sr.²¹⁵ In lijn met het arrest van de Hoge Raad van 20 juni 2017 waarin is geoordeeld dat de strekking van een strafbare voorbereiding (art. 10a Opiumwet) en het voltooide delict (art. 2 onder A Opiumwet) niet meer dan enigszins uiteenloopt, kan deze conclusie tevens worden getrokken in de onderhavige zaak van de Rechtbank Midden-Nederland. Ondanks het feit dat deze uitspraak dateert van voor 20 juni 2017, acht de rechtbank terecht de voortgezette handeling van toepassing. Dan rijst overigens wel de vraag of de bewezenverklaarde gedragingen niet als eendaadse samenloop hadden moeten worden gekwalificeerd, in plaats van als voortgezette handeling. In de conclusie zal ik op deze vraag ingaan.

In 43% van de gevallen (13 uitspraken) past de feitenrechter de voortgezette handeling toe indien de strekking van de desbetreffende strafbepalingen enigszins uiteenloopt. Ook in deze categorie ontstaat het beeld dat – net als bij de eendaadse samenloop – bij een enigszins uiteenlopende strekking zowel voor als na 20 juni 2017 de voortgezette handeling wordt toegepast. De verruiming van het strekkingscriterium lijkt derhalve geen wezenlijke invloed te hebben gehad op het aannemen van de voortgezette handeling door de feitenrechter bij een enigszins uiteenlopende strekking van de strafbepalingen.

2.2.4 Meer dan enigszins uiteenlopende strekking

Slechts in drie van de bekeken uitspraken is de feitenrechter kennelijk tot het oordeel gekomen dat sprake is van een meer dan enigszins uiteenlopende strekking van de onderhavige strafbepalingen. Met dit oordeel verwerpt het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden een verweer van de advocaat strekkende tot toepassing van voortgezette handeling ten aanzien van de diefstal met valse sleutels (art. 311 Sr) en de diefstal met geweld (art. 312 Sr).²¹⁶ De mate waarin de strekkingen van deze artikelen uiteenlopen, draagt mede bij aan het oordeel dat geen sprake is van voortgezette handeling. Dit lijkt mij een onjuiste conclusie, nu beide strafbepalingen primair strekken tot de bescherming van het vermogen en tevens in dezelfde titel van het Wetboek van Strafrecht staan. In aanvulling op deze doelstelling beoogt art. 311 Sr enerzijds het vermogen te beschermen in bijzonder beschermingswaardige ruimten en art. 312 Sr anderzijds tevens het menselijk lichaam te

²¹³ Rb. Midden-Nederland 1 maart 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:983.

²¹⁴ *Kamerstukken II* 2015/16, 34 372, nr.3, p. 69.

²¹⁵ *Kamerstukken II* 2008/09, 31 810, nr. 3, p. 9 en *Kamerstukken II* 2008/09, 31 810, nr. 7, p. 8.

²¹⁶ Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 6 juli 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:5695.

beschermen.²¹⁷ Deze secundaire rechtsbelangen rechtvaardigen mijns inziens niet het oordeel dat de strafbepalingen in strekking meer dan enigszins uiteenlopen waardoor reeds geen sprake zou kunnen zijn van een voortgezette handeling. Het gerechtshof geeft in dit arrest van 6 juli 2017 derhalve een onjuiste uitleg aan het strekkingscriterium van de Hoge Raad van 20 juni 2017. Ook in deze zaak geldt echter dat de overzichtsarresten van 20 juni 2017 erg kort volgen op het onderzoek ter terechtzitting van 22 juni 2017 en de uitspraak van 6 juli 2017. Hierdoor is het mogelijk dat het gerechtshof zich geen rekenschap heeft gegeven van de verruiming van het strekkingscriterium, hetgeen kan verklaren dat het oordeel van het gerechtshof niet in lijn is met de benadering van de Hoge Raad van 20 juni 2017.

In een andere zaak wijdt het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden tevens een overweging aan de voortgezette handeling.²¹⁸ In dit voorbeeld zijn het veroorzaken van een ongeluk met letsel (art. 6 WVV) en het veroorzaken van gevaar op de weg (art. 5 WVV) bewezenverklaard. Anders dan de rechtbank in eerste aanleg neemt het gerechtshof geen voortgezette handeling aan. Het overweegt dat voor de voortgezette handeling zowel gelijksoortigheid van feiten als gelijksoortigheid van handelingen is vereist. ‘Daarvan is in deze zaak geen sprake’, aldus het gerechtshof. Of daarmee wordt gedoeld op de gelijksoortigheid van de feiten of van de handelingen – of op allebei – volgt niet duidelijk uit de overweging. De eventuele conclusie dat geen sprake is van gelijksoortigheid van feiten kan begrepen worden vanuit de strekking van beide artikelen. Art. 5 WVV beschermt namelijk enkel het belang van de verkeersveiligheid.²¹⁹ Art. 6 WVV doet dit ook in algemenere zin, maar strekt in de eerste plaats tot de bescherming van het menselijk leven en het menselijk lichaam. Zij hebben hiermee niet een gelijksoortige of eenzelfde strekking. In lijn met de vergelijking tussen art. 6 WVV en art. 8 WVV kan echter wel worden gesteld dat zij niet een meer dan enigszins uiteenlopende strekking hebben. Derhalve zou de strekking van beide strafbepalingen geen blokkade hoeven op te werpen voor het toepassen van de voortgezette handeling. Getoetst aan de rechtspraak van 20 juni 2017 is deze uitspraak niet in lijn met het strekkingscriterium. Gelet op de datum waarop dit arrest is gewezen – namelijk op 30 juni 2016 – is dit oordeel echter niet onbegrijpelijk.

Ten slotte een zaak waarin de Rechtbank Midden-Nederland de verdachte veroordeelde voor de doodslag op zijn vriendin (art. 287 Sr), de moord op zijn stiefdochter (art. 289 Sr) en het verbergen van de lijken van beide slachtoffers (telkens art. 151 Sr).²²⁰ Alhoewel de rechtbank zich niet uitlaat over de strekking van de strafbepalingen, verwerpt zij het verweer van de advocaat tot toepassing van art. 56 Sr omdat sprake was van meer wilsbesluiten. Deze beoordeling zal later worden besproken. Ten overvloede merk ik op dat de strekkingen van enerzijds doodslag en moord en anderzijds het verbergen van een lijk uiteenlopen. Waar de levensdelicten zien op de bescherming van het menselijk leven, betreft het beschermde belang van art. 151 Sr primair de openbare orde.²²¹ Daarnaast voorkomt deze strafbepaling een schending van de betrouwbaarheid van de registers van de burgerlijke stand en dat andere misdrijven worden verbloemd of hieruit wederrechtelijk voordeel wordt behaald.²²² Deze te beschermen rechtsgoederen komen dus geenszins overeen met die van art. 287 en 289 Sr. Daarnaast staan art. 151 Sr enerzijds en art. 287 en 289 Sr anderzijds in verschillende titels van het Wetboek van Strafrecht. Door deze

²¹⁷ Van Der Velden, in: *T&C Strafrecht* 2016, art. 311 Sr, aant. 5 (online in Kluwer Navigator, bijgewerkt 5 april 2018).

²¹⁸ Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 30 juni 2016, ECLI:NL:GHARL:2016:5317.

²¹⁹ *Kamerstukken II* 1990/91, 22 030, nr. 3, p. 65.

²²⁰ Rb. Midden-Nederland 26 juli 2016, ECLI:NL:RBMNE:2016:4229.

²²¹ Smidt 1891, deel II, p. 98.

²²² Smidt 1891, deel II, p. 99.

omstandigheden loopt de strekking van deze strafbepalingen meer dan enigszins uiteen en op basis hiervan kan geen voortgezette handeling worden aangenomen. Dit oordeel zou zowel voor als na 20 juni 2017 stand hebben gehouden.

In verreweg het kleinste gedeelte van de gevallen – slechts 10% (3 uitspraken) – mondt een beoordeling van de desbetreffende strekkingen uit in de (kennelijke) conclusie dat deze meer dan enigszins uiteenlopen. Deze oordelen blijken niet altijd conform de benadering van de Hoge Raad van 20 juni 2017 te zijn, alhoewel dit verklaart kan worden vanwege de datum dat deze gevelde zijn.

3. *Samenhang in de gedragingen*

3.1 *De eendaadse samenloop*

3.1.1 *Inleiding*

Voor de eendaadse samenloop staat de feitenrechter voor de vraag of de bewezenverklaarde gedragingen een samenhangend feitencomplex vormen. In paragraaf 4.2 van hoofdstuk 2 is vastgesteld dat dit een beoordeling vergt van enerzijds de fysieke samenhang tussen het strafbare handelen van verdachte en anderzijds de tijd en plaats waarop dit handelen zich afspeelt. Een beoordeling van deze twee aspecten kan tot het uiteindelijke oordeel leiden dat de bewezenverklaarde gedragingen als een samenhangend feitencomplex bestempeld moeten worden. In deze paragraaf zal de oordeelsvorming van de feitenrechter met betrekking tot de samenhang in het feitencomplex worden beschouwd. Hieruit zal volgen dat twee verschillende categorieën van feitencomplexen te onderscheiden zijn waarin de eendaadse samenloop kan worden aangenomen. Allereerst worden de situaties waarin de bewezenverklaarde gedragingen een identiek feitencomplex opleveren besproken (§3.1.2). Daarna komen de gevallen aan bod waarin aan de bewezenverklaarde feiten een (gedeeltelijk) gelijksoortig feitencomplex ten grondslag ligt (§3.1.3).

3.1.2 *Identiek feitencomplex*

In de eerste categorie vallen die gevallen waarin het bewezenverklaarde feitencomplex in volledige omvang onder de delictsomschrijving van de desbetreffende strafbepalingen kan worden gebracht. De bewezenverklaarde gedragingen die betrekking hebben op deze feiten zijn identiek en vervullen daarmee automatisch de delictsomschrijving van beide strafbepalingen. Een veelvoorkomend voorbeeld hiervan is brandstichting (art. 157 Sr), indien met één feitelijke gedraging een brand ontstaat waarbij zowel gevaar voor personen als gevaar voor goederen ontstaat. Deze situatie deed zich voor in een zaak waarin de verdachte een deurmat in brand stak in een woning waar haar familie zich op dat moment in bevond.²²³ Hiervan is eveneens sprake wanneer de verdachte opzettelijk één gasontploffing teweegbrengt waardoor brand ontstaat met gevaar voor personen en goederen.²²⁴ Daarnaast kan de brandstichtende gedraging waarmee onder andere (levens)gevaar voor personen ontstaat tevens worden gekwalificeerd als een poging tot moord (art. 289 Sr). Tot deze conclusie kwam het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden ten laste van een verdachte die conform tevoren gemaakte afspraken een molotovcocktail bij een ‘Polenpand’ naar binnen gooide, waar zich op dat moment meer personen in bevonden.²²⁵ Onder aanhaling van en in lijn met het toetsingskader

²²³ Rb. Midden-Nederland 28 november 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:5922.

²²⁴ Gerechtshof Den Haag 12 december 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:3566.

²²⁵ Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 8 mei 2018, ECLI:NL:GHARL:2018:4193.

van de Hoge Raad van 20 juni 2017 achten zij de eendaadse samenloop aan de orde. De bewezenverklarde gedragingen vormen namelijk een identiek – dus samenhangend – feitencomplex, omdat deze gedragingen zich op dezelfde tijd en plaats afspelen.

Bij twee strafbare feiten met een iets uiteenloper strekking acht de Rechtbank Midden-Nederland ook de eendaadse samenloop aangewezen.²²⁶ Ten laste van de verdachte waren een poging tot doodslag (art. 287 Sr) en een bedreiging met enig misdrijf tegen het leven gericht (art. 285 Sr) bewezenverklaard. Aan deze bewezenverklaring lag een identiek feitencomplex ten grondslag, te weten het richten van een vuurwapen op de slachtoffers en vervolgens het driemaal overhalen van de trekker van dit vuurwapen. Naar het oordeel van de rechtbank leveren deze gedragingen de eendaadse samenloop op van voornoemde strafbare feiten. In een ander voorbeeld heeft de verdachte een aantal teksten op sociale media geplaatst over homoseksuelen en ongelovigen.²²⁷ Met dezelfde uitingen heeft de verdachte zich volgens de rechtbank schuldig gemaakt aan twee verschillende strafbare feiten: het opruien bij geschrift (art. 131 Sr) en het verspreiden van opruiende afbeeldingen (art. 132 Sr). Omdat sprake is van dezelfde uitingen die meer dan één delictomschrijving vervullen, acht de rechtbank de eendaadse samenloop van toepassing. Tot slot een zaak van het Gerechtshof Den Haag, waarin de verdachte is veroordeeld voor het vergaren van inlichtingen tot het plegen van een terroristisch misdrijf (art. 96 Sr) en de voorbereiding van een terroristisch misdrijf (art. 134a Sr).²²⁸ Het gerechtshof overweegt dat de bij beide feiten bewezenverklarde gedragingen ‘een volstrekt identiek feitencomplex betreffen uit een oogpunt van tijd, plaats, gedragingen, voorwerpen en gegevensdragers’. Hierdoor is naar het oordeel van het gerechtshof sprake van eendaadse samenloop tussen deze feiten.

In 18% van de gevallen (7 uitspraken) in de onderzochte feitenrechtspraak met betrekking tot de eendaadse samenloop lag een identiek feitencomplex ten grondslag aan de bewezenverklarde feiten. Deze uitspraken zijn zowel voor als na de arresten van 20 juni 2017 geweest. Desondanks zijn al deze oordelen in lijn met de overzichtsarresten. Dit is niet verrassend, nu ook volgens eerdere rechtspraak van de Hoge Raad een identiek feitencomplex niet in de weg stond voor het aannemen van de eendaadse samenloop.

3.1.3 *Deels overeenkomend feitencomplex*

De tweede categorie behelzen de gevallen waarin het bewezenverklarde feitencomplex in gehele omvang onder één van de strafbepalingen kan worden gebracht en met een gedeelte van die gedragingen automatisch de delictomschrijving van een tweede strafbepaling vervult. Een veelvoorkomende combinatie van feiten waarbij dit ‘automatisme’ intreedt, is het verboden bezit van een voorwerp enerzijds en het plegen van een extra verboden handeling met dit voorwerp anderzijds. Door het vervoeren van of handelen in drugs (art. 2 onder B Opiumwet) heeft de dader deze drugs immers automatisch aanwezig (art. 2 onder C Opiumwet).²²⁹ Ook door verboden wapens over te dragen (art. 31 WWM) respectievelijk te vervaardigen (art. 9 WWM) wordt automatisch het verbod op het bezit van vuurwapens overtreden (art. 26 WWM).²³⁰ Ook in de variant waarbij het bewezenverklarde onvoltooide delict – in voorbereidingsvariant – in verband staat tot het eveneens

²²⁶ Rb. Midden-Nederland 23 januari 2018, ECLI:NL:RBMNE:2018:194.

²²⁷ Rb. Den Haag 26 oktober 2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:12789.

²²⁸ Gerechtshof Den Haag 18 april 2018, ECLI:NL:GHDHA:2018:815.

²²⁹ Rb. Midden-Nederland 31 oktober 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:6001 en Rb. Midden-Nederland 18 januari 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:491.

²³⁰ Rb. Midden-Nederland 5 april 2018, ECLI:NL:RBMNE:2018:1427 en Rb. Midden-Nederland 19 augustus 2016, ECLI:NL:RBMNE:2016:4643.

bewezenverklarde voltooide delict, is art. 55 lid 1 Sr een aandachtspunt. De Rechtbank Midden-Nederland verklaarde voorbereidingshandelingen tot het vervaardigen van vuurwerk en het daadwerkelijk vervaardigen van dit vuurwerk (beide overtredingen van het Vuurwerkbesluit) in eendaadse samenloop begaan omdat sprake is van ‘gelijktijdigheid van handelen’.²³¹ Bij het eerder aangehaalde voorbeeld waarin de eendaadse samenloop tussen de handel in drugs (art. 2 onder B Opiumwet) en het aanwezig hebben van deze drugs (art. 2 onder C Opiumwet) werd aangenomen, oordeelde de rechtbank dat deze twee feiten tevens in eendaadse samenloop waren begaan met de strafbare voorbereiding van Opiumwetsdelicten (art. 10a Opiumwet).²³² Blijkens de bewezenverklaring zagen de voorbereidingshandelingen op de bewezenverklarde handel in drugs. Wellicht had het oordeel van de rechtbank hierdoor moeten luiden dat sprake was van de eendaadse samenloop van enerzijds art. 2 onder B en art. 2 onder C Opiumwet en anderzijds art. 2 onder B en art. 10a Opiumwet. De strafbare voorbereidingshandelingen zagen immers niet op de aanwezigheid van de drugs en dit verbod is evenmin opgenomen in de delictomschrijving van art. 10a Opiumwet. Deze redenering werd tevens gehanteerd door de Rechtbank Midden-Nederland waarin enkel art. 2 onder C en art. 10a Opiumwet bewezen waren verklaard.²³³ Zij oordeelt namelijk dat de gedragingen die ten grondslag liggen aan het aanwezig hebben van drugs niet de overtreding van art. 10a Opiumwet oplevert en *vice versa*. In die zin is dus geen sprake van bewezenverklarde gedragingen die onderdeel uitmaken van een samenhangend feitencomplex.

Ook kan zich de situatie voordoen dat een onderdeel van de bewezenverklaring van het ene strafbare feit in alle gevallen ook de volledige delictomschrijving van een ander zelfstandig strafbaar feit vervult. Dit is het geval indien de verdachte wordt veroordeeld voor het veroorzaken van een verkeersongeval terwijl hij onder invloed is van verdovende middelen (art. 6 WVV) en het rijden onder invloed van verdovende middelen (art. 8 WVV). In de regel wordt in dergelijke gevallen de eendaadse samenloop aangenomen door de feitenrechter.²³⁴ De uitzondering die de regel bevestigt, wordt gevonden in een zaak van de Rechtbank Midden-Nederland.²³⁵ De verdachte is veroordeeld voor het veroorzaken van een ongeluk terwijl hij zonder rijbewijs reed en onder invloed was van alcohol (art. 6 WVV) en voor het rijden zonder rijbewijs en onder invloed van alcohol (art. 8 WVV). Naar het oordeel van de rechtbank leveren deze gedragingen geen eendaadse samenloop op, aangezien het rijden onder invloed geen zelfstandige overtreding van art. 6 WVV oplevert maar slechts een onderdeel hiervan vormt. De rechtbank miskent mijns inziens met dit oordeel dat de bewezenverklarde gedragingen slechts een samenhangend feitencomplex hoeft te vormen waaruit de bewezenverklaring van beide voortvloeit en dat dit feitencomplex niet in zijn volledigheid onder beide bewezenverklarde feiten hoeft te kunnen worden gebracht. Daarom zijn de oordelen in deze voorbeelden dat art. 6 en art. 8 WVV zijn begaan in eendaadse samenloop, in lijn met de arresten van de Hoge Raad van 20 juni 2017. De bewezenverklarde gedragingen onder beide feiten spelen zich immers op dezelfde tijd en plaats af en maken daarmee deel uit van een samenhangend feitencomplex.

Ook wanneer ontucht (art. 247 Sr) en ontucht mede bestaande uit het binnendringen van het lichaam (art. 245 Sr) bewezen zijn verklaard, kan de situatie zich voordoen dat de

²³¹ Rb. Midden-Nederland 20 september 2016, ECLI:NL:RBMNE:2016:5059.

²³² Rb. Midden-Nederland 31 oktober 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:6001.

²³³ Rb. Midden-Nederland 3 april 2018, ECLI:NL:RBMNE:2018:1179.

²³⁴ Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 31 oktober 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:9380, Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 26 oktober 2016, ECLI:NL:GHARL:2016:8575, Rb. Den Haag 31 augustus 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:9819, Rb. Den Haag 7 februari 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:1023 en Gerechtshof Den Haag 21 december 2016, ECLI:NL:GHDHA:2016:3811.

²³⁵ Rb. Midden-Nederland 6 juli 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:3336.

bewezenverklaarde gedragingen een samenhangend feitencomplex opleveren.²³⁶ In deze zaak heeft de verdachte zich schuldig gemaakt aan het plegen van ontuchtige handelingen jegens hetzelfde slachtoffer. Dit ontucht maakte deel uit van hetzelfde feitencomplex, waarin de verdachte gedurende een langere periode op verschillende momenten ontuchtige handelingen heeft gepleegd. De ontuchtige handelingen die bewezen zijn verklaard onder art. 247 Sr hadden *in casu* tevens onder de strafbaarstelling van art. 245 Sr kunnen worden gebracht. De binnendringende handelingen zijn in de bewezenverklaring echter gescheiden van de andere ontuchtige handelingen en zo slechts onder art. 245 Sr bewezenverklaard. De ontuchtige handelingen die niet bestonden uit het binnendringen van het lichaam zijn enkel onder art. 247 Sr bewezenverklaard. In principe zou kunnen worden volstaan met het ten laste leggen van alle gedragingen onder art. 245 Sr – mocht het slachtoffer tussen de twaalf en zestien jaar oud zijn. Om te voorkomen dat de verdachte vrijuit gaat bij een vrijspraak voor de binnendringende handelingen – een vereiste om tot bewezenverklaring van art. 245 Sr te komen – wordt veelal als vangnet ook art. 247 Sr ten laste gelegd. Logischerwijs wordt dan bij een bewezenverklaring van beide feiten de eendaadse samenloop aangenomen, mits deze voortvloeien uit een samenhangend feitencomplex. In dit geval was hiervan sprake, aangezien de bewezenverklaarde gedragingen ten aanzien van beide feiten onderdeel uitmaakten van een feitencomplex dat zich op dezelfde tijd en plaats heeft afgespeeld. In zoverre is het oordeel van het gerechtshof dat sprake is van eendaadse samenloop conform de benadering van de Hoge Raad van 20 juni 2017.

In de overige gevallen kan het begaan van het ene feit weliswaar ook automatisch een ander strafbaar feit opleveren, maar is dit – in tegenstelling tot voorgaande voorbeelden – afhankelijk van de concrete omstandigheden waaronder de feiten zijn begaan en treedt dit gevolg niet per definitie in. Het veroorzaken van een verkeersongeluk kan bijvoorbeeld onder bepaalde omstandigheden tevens een poging tot doodslag opleveren, maar dit hoeft vanwege het (ontbreken van) opzet van de verdachte en de ernst van het ongeluk niet altijd zo te zijn. In een zaak van de rechtbank veroordeelde de Rechtbank Den Haag verdachte wel degelijk voor beide feiten vanwege ‘het moedwillig veroorzaken van een auto-ongeluk na een achtervolging op de openbare weg’.²³⁷ Hoewel ten aanzien van beide feiten niet exact dezelfde gedragingen bewezen zijn verklaard, maken zij deel uit van een min of meer op dezelfde tijd en plaats afspelend feitencomplex: een auto-achtervolging met een ongeluk als gevolg. De rechtbank volgt in haar oordeel derhalve terecht de overzichtsarresten van 20 juni 2017.

Ook verkrachting hoeft – onder verwijzing naar minister Modderman in hoofdstuk 2, paragraaf 2.2 – niet noodzakelijkerwijs gepaard te gaan met een (poging tot zware) mishandeling, maar deze strafbare feiten zijn in een zaak van de Rechtbank Midden-Nederland wel als eendaadse samenloop gekwalificeerd.²³⁸ In deze zaak is verdachte schuldig bevonden aan het wurgen met een keycord (poging tot zware mishandeling), het slaan in het gezicht (mishandeling) en de verkrachting van hetzelfde slachtoffer. Omdat de wurging en het slaan in het gezicht beiden onderdeel uitmaken van de verkrachting, is naar het oordeel van de rechtbank ‘in die zin’ sprake van eendaadse samenloop. De samenhang van de verkrachting tussen onderscheidenlijk de poging tot zware mishandeling en mishandeling, maakt dat de bewezenverklaarde gedragingen ten aanzien van alle drie de feiten één samenhangend feitencomplex vormt. Ook in een ander voorbeeld vormden de bewezenverklaarde gedragingen die ten grondslag lagen aan een verkrachting de verbindende factor

²³⁶ Rb. Midden-Nederland 21 juli 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:3930.

²³⁷ Rb. Den Haag 2 augustus 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:8784.

²³⁸ Rb. Midden-Nederland 1 februari 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:434

met de andere feiten, te weten mishandeling en wederrechtelijke vrijheidsberoving.²³⁹ Dit maakt volgens het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden dat sprake is van ‘een fysiek gebeuren, zijnde een eenheid van tijd en plaats’ en daarmee eendaadse samenloop. Tot slot in deze categorie een voorbeeld waarin een diefstal met geweld en mishandeling bewezen zijn verklaard.²⁴⁰ Het geweldselement van de diefstal bestond uit dezelfde gedraging die ten grondslag lag aan de mishandeling, te weten het drogeren van het slachtoffer. De mishandeling maakt hiermee deel uit van de bewezenverklarde gedragingen die ten gronde liggen aan de diefstal met geweld, waardoor beide feiten uit een samenhangend feitencomplex bestaan. Alhoewel in dit specifieke geval het bij de diefstal gebruikte geweld tevens een ander strafbaar feit opleverde, hoeft dit overigens niet altijd het geval te zijn.

De voorbeelden die in deze categorie worden aangehaald, behelzen 82% van de zaken (32 uitspraken) die zien op de eendaadse samenloop. In het overgrote deel van de gevallen waarin de eendaadse samenloop aan de orde is, ligt aan de bewezenverklarde feiten dus een feitencomplex ten gronde dat bestaat uit gedeeltelijk overeenkomende gedragingen die zich op dezelfde tijd en plaats afspelen. Deze oordelen van de feitenrechter voldoen daarmee in zoverre aan het toetsingskader dat de Hoge Raad in zijn overzichtsarresten heeft geïntroduceerd. Zowel voor als na 20 juni 2017 wordt bij een dergelijke samenhang in de bewezenverklarde gedragingen de eendaadse samenloop toegepast door de feitenrechter. Hiermee lijken de arresten van 20 juni 2017 geen gevolg te hebben gehad voor de wijze waarop de feitenrechter de samenhang in de bewezenverklarde gedragingen beoordeeld bij de eendaadse samenloop.

3.2 *De voortgezette handeling*

3.2.1 *Inleiding*

Voor de voortgezette handeling is het van belang dat de bewezenverklarde gedragingen nauw samenhangen. Het wilsbesluit dat ten gronde ligt aan deze elkaar in tijd opvolgende gedragingen, kan een rol spelen in de beoordeling van de samenhang door de feitenrechter. De manier waarop de feitenrechter invulling geeft aan de voortgezette handeling wordt in deze paragraaf uiteengezet. Ook in deze paragraaf worden verschillende categorieën van samenhang onderscheiden. Ten eerste worden de uitspraken besproken waarin het onderliggende wilsbesluit wordt meegewogen in het oordeel van de feitenrechter (§3.2.2). Ten tweede komen de gevallen aan bod waarin de bewezenverklarde gedragingen elkaar in tijd opvolgen (§3.2.3). Ten slotte wordt de feitenrechtspraak waarin de bewezenverklarde gedragingen (gedeeltelijk) gelijktijdig plaatsvinden beschouwd (§3.2.4).

3.2.2 *Niet hetzelfde wilsbesluit*

De feitenrechter kwam in verschillende zaken tot het uitdrukkelijk overwogen oordeel dat hetzelfde wilsbesluit niet ten gronde lag aan de bewezenverklarde gedragingen. Hiervan was bijvoorbeeld sprake in een zaak waarbij de verdachte is veroordeeld voor twee pogingen tot zware mishandeling.²⁴¹ Uit de bewijsmiddelen volgt dat de verdachte allereerst het slachtoffer in een woning probeerde te wurgen en vervolgens van bovenaan de trap een stoeptegel richting het

²³⁹ Hof Arnhem-Leeuwarden 14 september 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:8015.

²⁴⁰ Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 24 mei 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:4416.

²⁴¹ Rb. Midden-Nederland 22 mei 2018, ECLI:NL:RBMNE:2018:2229.

slachtoffer gooide. Alhoewel sprake is van elkaar in tijd opvolgende handelingen, oordeelt de rechtbank dat beide feiten niet voortkomen uit hetzelfde wilsbesluit. Zij past de voortgezette handeling dan ook niet toe. In een ander voorbeeld oordeelt deze rechtbank tevens dat de bewezenverklarde gedragingen niet voortkomen uit hetzelfde wilsbesluit.²⁴² Door de raadvrouw is de voortgezette handeling bepleit van de doodslag op de vriendin van de verdachte, de moord op zijn stiefdochter en het vervolgens verbergen van beide lijken. De rechtbank volgt dit standpunt van de raadvrouw niet. Na het doden van het eerste slachtoffer heeft verdachte nagedacht over wat hij met het tweede slachtoffer zou doen. Nadat hij het tweede slachtoffer had vermoord, heeft verdachte opnieuw nagedacht en vervolgens besloten om de lijken te verbergen. Alhoewel de feiten elkaar in tijd opvolgen, liggen meer ongeoorloofde wilsbesluiten ten gronde aan de desbetreffende gedragingen. Zo is reeds daarom geen sprake van een voortgezette handeling. In een zaak van Rechtbank Den Haag is tweemaal verboden wapenbezit (art. 26 WWM) bewezen verklaard, respectievelijk op 28 januari 2016 en 21 september 2016.²⁴³ De raadsman heeft bepleit dat sprake is van voortgezette handeling, aangezien beide feiten voortvloeiden uit hetzelfde wilsbesluit om zichzelf te bewapenen tegen bedreigers. De rechtbank verwerpt het verweer aangezien meer, van elkaar te onderscheiden, wilsbesluiten ten grondslag liggen aan de gedragingen van de verdachte. De verdachte heeft immers opnieuw besloten om zich te bewapenen op 21 september 2016, nadat hij op 28 januari 2016 zijn eerste vuurwapen had weggegooid. Dat verdachte beide wapens kocht omdat hij zich bedreigd voelde is, ‘mede gelet op het tijdsverloop onvoldoende voor het aannemen van één wilsbesluit’. De bewezenverklarde gedragingen hangen hierdoor derhalve niet nauw samen, waardoor de voortgezette handeling niet kan worden aangenomen. In deze drie voorbeelden uit de feitenrechtspraak luidt het oordeel telkens dat de bewezenverklarde feiten niet zijn voortgesproten uit hetzelfde wilsbesluit. Hierdoor kan – naar het toetsingskader van 20 juni 2017 – de conclusie worden gerechtvaardigd dat de bewezenverklarde gedraging niet meer nauw samenhangen.

Tot slot een voorbeeld waarin de verdachte is veroordeeld voor een diefstal met geweld (art. 312 Sr) en een diefstal met valse sleutels (art. 311 Sr).²⁴⁴ Bij de eerste diefstal had de verdachte onder meer een pinpas buitgemaakt. Door hiermee geld te pinnen pleegde hij de tweede diefstal. Uit de bewezenverklaring volgt dat de eerste diefstal was ingegeven door een tip over een kluis met geld. Bij deze diefstal werden uiteindelijk verschillende goederen weggenomen, waaronder de pinpas. Hiermee werd vervolgens geld opgenomen door de verdachte. Het gerechtshof oordeelt dat door deze omstandigheden niet kan worden gesteld dat hetzelfde wilsbesluit aan beide feiten ten grondslag ligt en dat daardoor niet kan worden geconcludeerd tot toepassing van art. 56 Sr. Dit arrest van het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden kan worden vergeleken met één van de arresten van 20 juni 2017.²⁴⁵ In dat arrest was het oordeel dat geen sprake was van voortgezette handeling mede gestoeld op het veelvoud aan goederen dat bij de diefstal was weggenomen, alvorens met één van die gestolen goederen een andere diefstal werd gepleegd. Vanwege die omstandigheid lag hetzelfde wilsbesluit niet ten gronde aan beide bewezenverklarde diefstallen. Dit oordeel van het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden is daarom in overeenstemming met de benadering van de Hoge Raad van 20 juni 2017.

Uiteindelijk komt de feitenrechter in 20% van de zaken (6 uitspraken) tot het oordeel van dat de bewezenverklarde gedragingen niet voortvloeien uit hetzelfde wilsbesluit. Dit oordeel komt

²⁴² Rb. Midden-Nederland 26 juli 2016, ECLI:NL:RBMNE:2016:4229.

²⁴³ Rb. Den Haag 9 maart 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:2291.

²⁴⁴ Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 6 juli 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:5695.

²⁴⁵ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1112.

zowel naar voren in uitspraken van voor als na 20 juni 2017. Hierdoor ontstaat het beeld dat de feitenrechter zowel onder de eerdere als de huidige koers van de Hoge Raad de voortgezette handeling niet toepast indien verschillende wilsbesluiten ten gronde liggen aan de bewezenverklarde gedragingen.

3.2.3 *Elkaar opvolgende gedragingen*

In het laatste voorbeeld van de voorgaande paragraaf werd geen voortgezette handeling aangenomen tussen de diefstal van een pinpas en een diefstal van geld door gebruik van deze gestolen pinpas. De Rechtbank Den Haag kwam in een zaak waar tevens geld werd opgenomen met een gestolen pinpas tot het oordeel dat wel degelijk sprake was van voortgezette handeling.²⁴⁶ De verdachte had met een gestolen pinpas twaalf pintransacties verricht in een tijdsbestek van ruim vijf uur. De rechtbank is van oordeel dat alle, elkaar in tijd opvolgende transacties het gevolg zijn van één ongeoorloofd wilsbesluit – namelijk om geld weg te nemen van de rekening. Dit volgt ook uit de bewijsmiddelen, aangezien de verdachte heeft verklaard dat het doel was om geld te pinnen zonder te betalen. Alhoewel de verdachte bij iedere transactie een nieuw handelingsbesluit heeft genomen, komen alle pintransacties voort uit hetzelfde wilsbesluit. De verschillende, elkaar in tijd (kort) opvolgende diefstallen hangen hierdoor nauw samen. Daarom kunnen deze bewezenverklarde feiten – conform de benadering van de Hoge Raad van 20 juni 2017 – als begaan in een voortgezette handeling worden aangemerkt. Ook wanneer de bewezenverklarde feiten zich binnen een langer tijdsbestek afspelen, kan de voortgezette handeling worden aangenomen. Het Gerechtshof Den Haag heeft een verdachte namelijk veroordeeld voor de mensenhandel (art. 273f Sr) van hetzelfde slachtoffer in de periode van 1 januari 2005 tot en met 3 september 2011, onderverdeeld in periodes waarin zij onder de zestien was (feit 1), onder de achttien was (feit 2) en meerderjarig was (feit 3).²⁴⁷ Hierbij nam het gerechtshof de voortgezette handeling aan. Dit is geen onbegrijpelijk oordeel: de bewezenverklarde gedragingen volgen elkaar op in tijd en hetzelfde wilsbesluit – die om hetzelfde slachtoffer uit te buiten – ligt ten gronde aan alle drie de feiten. Hiermee bestaat een nauwe samenhang tussen de gedragingen, waardoor de voortgezette handeling kan worden aangenomen. Ook deze uitspraak is derhalve – voor wat betreft de samenhang in de bewezenverklarde gedragingen – in lijn met de overzichtsarresten van 20 juni 2017.

In een geval waarin de verdachte zich schuldig heeft gemaakt aan grooming (art. 248e Sr) gericht op seksueel contact met het slachtoffer en ontucht (art. 245 Sr) met hetzelfde slachtoffer, is ook sprake van voortgezette handeling.²⁴⁸ Volgens de rechtbank zijn het chatten via internet met het slachtoffer, een afspraak maken met als doel ontuchtige handelingen te plegen en dit doel vervolgens verwezenlijken namelijk allen handelingen die voortkomen uit hetzelfde ongeoorloofde wilsbesluit. Alhoewel deze gedragingen elkaar in tijd opvolgen, is in paragraaf 2.2.3 van dit hoofdstuk opgemerkt dat de toepassing van de eendaadse samenloop bij een dergelijke combinatie van feiten in de rede ligt.

Tot slot een voorbeeld waarin ten onrechte is geoordeeld dat sprake is van voortgezette handeling. De Rechtbank Midden-Nederland oordeelde dat sprake was van een voortgezette handeling tussen afpersing (art. 317 Sr) en diefstal met geweld (art. 312 Sr).²⁴⁹ Uit de bewijsmiddelen volgt dat verdachte allereerst de woning van het slachtoffer binnen is gegaan om

²⁴⁶ Rb. Den Haag 12 september 2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:10994.

²⁴⁷ Gerechtshof Den Haag 24 mei 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:1525.

²⁴⁸ Rb. Midden-Nederland 1 maart 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:983.

²⁴⁹ Rb. Midden-Nederland 20 februari 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:803.

daar geld van het slachtoffer af te persen. Vervolgens viel de telefoon van het slachtoffer uit zijn zak waarna verdachte deze wegnam. De rechtbank concludeert kennelijk dat deze elkaar in tijd opvolgende gedragingen nauw met elkaar samenhangen. Ook in deze zaak lijkt het oordeel dat sprake is van voortgezette handeling niet voor de hand te liggen. Het wilsbesluit van de verdachte leek gericht te zijn op het afpersen van het slachtoffer om hem geld afhandig te maken. Door de toevallige bijkomstigheid dat de mobiele telefoon van het slachtoffer viel, heeft de verdachte zich tevens schuldig gemaakt aan de diefstal met geweld. Deze diefstal vormde aldus geen onderdeel van het oorspronkelijke handelingsplan van de verdachte en is derhalve ook niet voortgekomen uit hetzelfde wilsbesluit. Hiermee is dit oordeel niet in overeenstemming met de benadering van de Hoge Raad van 20 juni 2017. Overigens dateert deze uitspraak van voor 20 juni 2017. Dit doet echter niet af aan de conclusie dat ten onrechte de voortgezette handeling is aangenomen. Ook in eerdere rechtspraak van de Hoge Raad was immers vereist dat beide bewezenverklarde feiten voortvloeien uit hetzelfde ongeoorloofde wilsbesluit.

Ook deze categorie komt in 20% van de gevallen (6 uitspraken) in de onderzochte feitenrechtspraak voor. Dat slechts in één op de vijf gevallen de voortgezette handeling wordt toegepast indien de bewezenverklarde gedragingen elkaar in tijd opvolgen, is opmerkelijk. Een dergelijke samenhang in de bewezenverklarde gedragingen is immers altijd een voorwaarde geweest – zowel in de wetsgeschiedenis als in de rechtspraak – voor de toepassing van de voortgezette handeling. Op deze opvallende constatering zal ik in de conclusie dieper ingaan.

3.2.3 *Gelijktijdige gedragingen*

In verschillende zaken waarin de voortgezette handeling aan de orde is, liggen dezelfde gedragingen ten grondslag aan de verschillende bewezenverklarde feiten. Bij een bewezenverklaring van valsheid in geschrifte (art. 225 Sr) en oplichting (art. 326 Sr) werd in alle bekeken gevallen de voortgezette handeling toegepast. In een voorbeeld van de Rechtbank Midden-Nederland heeft de verdachte een valse factuur gebruikt om Rabobank een geldbedrag afhandig te maken.²⁵⁰ Hiermee vervult de verdachte met dezelfde bewezenverklarde gedraging – namelijk het overleggen van de valse factuur aan Rabobank – zowel de delictomschrijving van art. 225 lid 2 Sr als art. 326 Sr. In die zin volgen de gedragingen elkaar niet in tijd op en ligt de voortgezette handeling niet voor de hand. Uit de overzichtsarresten van 20 juni 2017 en de wetsgeschiedenis volgt immers dat de voortgezette handeling in beeld komt indien de bewezenverklarde gedragingen elkaar in tijd opvolgen. De bewezenverklarde gedragingen in dit voorbeeld spelen zich op dezelfde tijd en plaats af en maken deel uit van een samenhangend feitencomplex. Hierdoor ligt de toepassing van de eendaadse samenloop in dergelijke gevallen in de rede. Dit zou anders zijn wanneer art. 225 lid 1 Sr aan de orde is: het vervalsen van een geschrift. Het vervalsen van een geschrift en deze vervolgens gebruiken om het slachtoffer op te lichten, zijn namelijk opeenvolgende gedragingen die nauw met elkaar in verband staan. Het vervalsen van een geschrift zal in deze gevallen immers veelal tot doel hebben de oplichting te plegen, waardoor hetzelfde wilsbesluit aan beide strafbare feiten ten grondslag ligt. In de andere voorbeelden is eveneens de voortgezette handeling van art. 225 lid 2 Sr en art. 326 Sr aangenomen.²⁵¹ In deze zaken zou het oordeel dus tevens moeten luiden dat sprake is van eendaadse samenloop.

²⁵⁰ Rb. Midden-Nederland 2 maart 2018, ECLI:NL:RBMNE:2018:771.

²⁵¹ Rb. Midden-Nederland 21 februari 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:3885 en Gerechtshof Den Haag 2 mei 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:1470.

Naar voorbeeld van de arresten van de Hoge Raad van 20 juni 2017, had dit in de volgende gevallen eveneens het oordeel moeten zijn. Het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden beschouwde afpersing en diefstal met bedreiging met geweld eveneens als een voortgezette handeling.²⁵² Aan beide feiten lagen identieke gedragingen ten grondslag: de verdachte had een snackbar € 537,- afhandig gemaakt door met een taser en een mes te dreigen. Nu de bewezenverklarde gedragingen elkaar niet in tijd opvolgen maar een samenhangend feitencomplex vormen, ligt toepassing van de eendaadse samenloop meer in de rede. In een voorbeeld van hetzelfde gerechtshof ligt het eveneens meer voor de hand om de eendaadse samenloop aan te nemen.²⁵³ De verdachte is in onderhavige zaak veroordeeld voor de voorbereiding van terroristische misdrijven (art. 96 jo. art. 176b Sr) en de poging tot deelneming aan een terroristische organisatie (art. 140a Sr). Aan beide feiten lagen grotendeels dezelfde bewezenverklarde gedragingen ten gronde, zoals het inwinnen van inlichtingen en informatie over Syrië en zich in de richting van Syrië begeven. De bewezenverklarde gedragingen ten aanzien van beide feiten maken in zoverre onderdeel uit van een samenhangend feitencomplex. Het gerechtshof had daarom ook hier de eendaadse samenloop moeten aannemen in plaats van de voortgezette handeling.

Ten aanzien van enkele combinaties van strafbare feiten die reeds aan de orde zijn gekomen bij de eendaadse samenloop, wordt in de feitenrechtspraak ook de voortgezette handeling toegepast. Deze voorbeelden betreffen bijvoorbeeld de combinatie van respectievelijk art. 245 en art. 247 Sr, art. 45 jo. art. 287 en art. 300 Sr en art. 3 onder B en art. 3 onder C Opiumwet.²⁵⁴ Indien bij voornoemde combinatie van Opiumwetdelicten tevens art. 10a Opiumwet bewezen is verklaard, wordt ook de voortgezette handeling aangenomen.²⁵⁵ Aan de bewezenverklarde feiten ligt bij al deze voorbeelden een samenhangend feitencomplex ten gronde soortgelijk aan de gevallen waarbij eerder de eendaadse samenloop is aangenomen. Aangezien het (deels) gelijktijdig begane gedragingen betreft, ligt de toepassing van de voortgezette handeling niet in de rede. Hiervoor is tenslotte vereist dat de bewezenverklarde gedragingen elkaar in tijd opvolgen. Bij de voornoemde voorbeelden – waarbij in de feitenrechtspraak zowel art. 55 lid 1 als art. 56 lid 1 Sr toepassing vinden – meen ik dat het aannemen van de eendaadse samenloop bij gelijktijdigheid van de bewezenverklarde gedragingen de correcte beslissing is. Dat bij de combinaties van (poging tot) doodslag en mishandeling respectievelijk art. 3 onder B en art. 10a Opiumwet de toepassing van de eendaadse samenloop in de rede ligt, wordt voorts ondersteund door twee van de arresten van 20 juni 2017.²⁵⁶ Overigens is in sommige gevallen waarin art. 3 onder B en art. 3 onder C Opiumwet bewezen zijn verklaard wél sprake van elkaar opvolgende gedraging. Dit is bijvoorbeeld zo wanneer het telen van hennep heeft plaatsgevonden in de periode van 1 oktober 2015 tot en met 12 oktober 2015 en het bezit van hennep op 13 oktober 2015.²⁵⁷ Wanneer wordt vastgesteld dat beide strafbare feiten voortvloeien uit hetzelfde wilsbesluit om hennep te telen, dient het oordeel te luiden dat sprake is van een voortgezette handeling.

In 60% van de gevallen (18 uitspraken) in de onderzochte feitenrechtspraak, past de feitenrechter art. 56 lid 1 Sr toe terwijl de bewezenverklarde gedragingen (deels) gelijktijdig plaatsvinden. Zoals ik in deze paragraaf al heb opgemerkt, geven de feitenrechters hiermee geen juiste toepassing aan het vereiste dat de gedragingen elkaar in tijd dienen op te volgen. Dit gebeurt

²⁵² Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 6 maart 2018, ECLI:NL:GHARL:2018:2764.

²⁵³ Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 19 juli 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:6123.

²⁵⁴ Respectievelijk Gerechtshof Den Haag 22 juni 2017, ECLI:NL:GHDHA:1759, Gerechtshof Den Haag 8 maart 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:614 en Gerechtshof Den Haag 24 november 2016, ECLI:NL:GHDHA:2016:4394.

²⁵⁵ Gerechtshof Den Haag 24 november 2016, ECLI:NL:GHDHA:2016:4392.

²⁵⁶ HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111 en HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1114.

²⁵⁷ Rb. Den Haag 15 maart 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:3223.

zowel in feitenrechtspraak daterend van voor 20 juni 2017 als van na deze datum. Onder welk regime van de Hoge Raad deze uitspraken zijn geweest, doet niet af aan de voorwaarde dat de gedragingen elkaar moeten opvolgen. Dit was immers zowel voor als na 20 juni 2017 een voor de toepassing van de voortgezette handeling geldende voorwaarde. In de conclusie zal ik nader ingaan op deze constatering.

4. *Bevindingen en conclusies*

In dit hoofdstuk zijn de uitspraken van de Rechtbanken Midden-Nederland en Den Haag en de Gerechtshoven Arnhem-Leeuwarden en Den Haag in de periode van 1 juni 2016 tot 1 juni 2018 onderzocht die relevant zijn voor de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling. In de inleiding heb ik aangegeven dat 69 uitspraken bruikbaar waren voor deze rechtspraakanalyse. De onderzochte uitspraken schetsen een dusdanig representatief beeld, dat het gerechtvaardigd is om hieruit in deze paragraaf conclusies te trekken. Wanneer dit representatieve beeld in bepaalde gevallen evenwel ontbreekt, maak ik daar expliciet melding van. Om een goede afspiegeling te geven van de wijze waarop deze rechtsfiguren worden toegepast in de feitenrechtspraak, is in de onderhavige bespreking onderscheid gemaakt tussen de toepassingsvoorwaarden.

Met betrekking tot het strekkingscriterium zijn per rechtsfiguur drie verschillende categorieën onderscheiden. Deze categorieën zijn gekwantificeerd en besproken aan de hand van uitspraken waarin de desbetreffende strekkingscategorie aan de orde was. Voor de categorie waarin de strafbepalingen eenzelfde strekking hebben, heb ik geconstateerd dat de overzichtsarresten geen gevolg hebben gehad voor de wijze waarop de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling in deze gevallen worden toegepast. Dit is niet verrassend, aangezien eenzelfde strekking van de strafbepalingen nimmer een beletsel is geweest om deze rechtsfiguren aan te nemen. Daarnaast is het begrijpelijk dat de voortgezette handeling vaker aan de orde is bij eenzelfde strekking dan de eendaadse samenloop. Bij de voortgezette handeling kan namelijk sprake zijn van meer dezelfde strafbare feiten, hetgeen per definitie in eenzelfde strekking van de strafbepalingen resulteert.

Enigszins verrassend is daarentegen de conclusie die kan worden getrokken uit de categorie waarin de strekkingen niet meer dan enigszins uiteenlopen. In de feitenrechtspraak van zowel voor als na de arresten van 20 juni 2017 worden in deze categorie de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling toegepast. Dit is opvallend aangezien de uitspraken die dateren van voor 20 juni 2017 aan een strikter strekkingsregime onderworpen waren, waarin toepassing van de eendaadse samenloop of de voortgezette handeling achterwege zou moeten blijven indien de strekkingen enigszins uiteenlopen. Kennelijk werd van deze oude leer reeds afgeweken in de feitenrechtspraak. In die zin heeft de verruiming van het strekkingscriterium geen kentering in deze categorie teweeg gebracht. De oordelen in de eerste twee strekkingscategorieën – zowel van voor als na 20 juni 2017 – zijn daarmee grotendeels in lijn met het verruimde strekkingscriterium. De overzichtsarresten van de Hoge Raad hebben daardoor een bevestigende functie: de wijze waarop deze categorieën in de feitenrechtspraak worden beoordeeld, krijgt goedkeuring van de Hoge Raad.

Ten aanzien van de laatste categorie – strafbepalingen met een meer dan enigszins uiteenlopende strekking – is het opvallend dat bij de eendaadse samenloop slechts éénmaal een uitspraak terugkomt die is gedaan na 20 juni 2017. Afgezien van deze ene uitspraak – waarin naar ik meen het toetsingskader van 20 juni 2017 onjuist wordt gehanteerd – komen geen gevallen naar voren waarin de toepassing van de eendaadse samenloop vanwege een uiteenlopende strekking achterwege blijft ná de arresten van de Hoge Raad van 20 juni 2017. Dit verschil rechtvaardigt wellicht de conclusie dat er voor die categorie een lichte verschuiving waarneembaar is in de

feitenrechtspraak. In uitspraken die dateren van vóór 20 juni 2017 kwam de feitenrechter tenslotte veelvuldig (9 keer) tot het oordeel dat de strekkingen meer dan enigszins uiteenliepen, als gevolg waarvan de eendaadse samenloop niet kon worden aangenomen. Verschillende van deze uitspraken heb ik aan het strekkingscriterium getoetst. In deze gevallen kwam ik tot de conclusie dat het uiteenlopen in strekking geen beletsel zou vormen om de eendaadse samenloop aan te nemen onder het huidige toetsingskader van de Hoge Raad. Dit kan erop duiden dat de feitenrechter als gevolg van het verruimde strekkingscriterium van de Hoge Raad van 20 juni 2017 minder snel tot het oordeel komt dat het uiteenlopen in de strekkingen een toepassing van de eendaadse samenloop belet. Hierdoor lijkt de feitenrechter gebruik te maken van de ruimte die de Hoge Raad heeft gecreëerd in zijn overzichtsarresten om de eendaadse samenloop ook aan te nemen indien de strekking van de strafbepalingen uiteenloopt. De overzichtsarresten vervullen derhalve in deze categorie een corrigerende functie.

Deze conclusie kan echter niet worden getrokken uit de gevallen waarin de feitenrechter bij de voortgezette handeling oordeelt dat de strekkingen meer dan enigszins uiteenlopen. Deze categorie behelst bij de voortgezette handeling slechts drie uitspraken, waaruit geen gedifferentieerd beeld naar voren komt ten aanzien van de toepassing van de voortgezette handeling gedateerd van enerzijds vóór 20 juni 2017 en anderzijds van na deze datum. Mogelijkerwijs is de voortgezette handeling weinig aan de orde wanneer de strekking van de strafbepalingen meer dan enigszins uiteenloopt. Het geringe aantal uitspraken in deze categorie geeft echter een onvoldoende representatief beeld om deze conclusie te kunnen rechtvaardigen. Wel ontstaat het beeld dat het strekkingscriterium – ook in de andere categorieën – in de beoordeling van de voortgezette handeling niet centraal staat. Slechts in 7% van de geanalyseerde uitspraken (2 zaken) die betrekking hebben op de voortgezette handeling wijdt de feitenrechter een expliciete overweging aan de desbetreffende strekkingen. Dit staat in schril contrast tot de eendaadse samenloop, waarbij in 33% van de uitspraken (13 zaken) waarin de feitenrechter een nadrukkelijke overweging wijdt aan het strekkingscriterium. Bij de beantwoording van de onderzoeksvraag zal ik deze discrepantie verklaren.

Ook de toepassingsvoorwaarde die ziet op de samenhang van de gedragingen is per rechtsfiguur in verschillende categorieën onderscheiden. Voor de eendaadse samenloop zijn de uitspraken gecategoriseerd op basis van de samenhang in het feitencomplex dat aan de bewezenverklarde feiten ten grondslag ligt. Het feitencomplex in beide categorieën vormt geen beletsel voor de feitenrechter om de eendaadse samenloop aan te nemen. Deze oordelen zijn daarmee in lijn met de eerdere en huidige rechtspraak van de Hoge Raad. Het toetsingskader van 20 juni 2017 – voor zover deze ziet op de vereiste samenhang in de gedragingen – heeft daarmee geen verandering teweeg gebracht in de beoordeling van het feitencomplex dat ten gronde ligt aan de bewezenverklaring.

Op basis van de onderzochte feitenrechtspraak met betrekking tot de voortgezette handeling, heb ik een opvallende constatering gedaan. Zo is gebleken dat de feitenrechter in 60% van de gevallen (18 uitspraken) de voortgezette handeling toepast terwijl de bewezenverklarde feiten voortkomen uit (deels) gelijktijdig begane gedragingen. Hiermee geeft de feitenrechter in een meerderheid van de uitspraken toepassing aan de voortgezette handeling terwijl niet aan alle toepassingsvoorwaarden wordt voldaan. Art. 56 lid 1 Sr is immers aangewezen indien de bewezenverklarde gedragingen elkaar in tijd opvolgen. Een dergelijke samenhang komt slechts in 20% van de onderzochte zaken (6 uitspraken) terug waarin de feitenrechter oordeelt dat sprake is van voortgezette handeling. De feitenrechter lijkt aldus de samenhang in de gedragingen niet altijd te kunnen koppelen aan de passende samenloopbepaling.

Wat verder opvalt in de beschouwing van de samenhang in de bewezenverklearde gedragingen, is de rol die het wilsbesluit speelt bij de voortgezette handeling. De feitenrechter betreft in de beoordeling van de elkaar in tijd opvolgende gedragingen in 36% van de uitspraken (13 zaken) expliciet het onderliggende wilsbesluit. Uiteindelijk is in die gevallen het wilsbesluit – dat al dan niet ten grondslag ligt aan de bewezenverklearde feiten – doorslaggevend in het oordeel of de bewezenverklearde gedragingen nauw samenhangen. Hiermee lijkt het wilsbesluit een zwaarwegende rol te spelen in de vaststelling of sprake is van de voortgezette handeling. De feitenrechter lijkt aldus – zowel voor als na de overzichtsarresten van 20 juni 2017 – het wilsbesluit als belangrijke toepassingsvoorwaarde voor de voortgezette handeling te veronderstellen.

De nadruk die voor beide rechtsfiguren wordt gelegd op de beoordeling van de samenhang in de bewezenverklearde gedragingen verschilt. Slechts in 15% van de gevallen waarin de feitenrechter zich heeft gebogen over de eendaadse samenloop wordt deze samenhang expliciet in zijn overwegingen vermeld, tegenover 36% bij de voortgezette handeling. Ook op deze verhouding wordt in het volgende hoofdstuk ingegaan.

In het toetsingskader van de Hoge Raad van 20 juni 2017 komt bij beide rechtsfiguren als derde toepassingsvoorwaarde naar voren dat aan de verdachte (in wezen) één verwijt moet kunnen worden gemaakt van de bewezenverklearde gedragingen. De rechtspraakanalyse heeft echter geen aanknopingspunten geboden om uitlatingen te doen over de wijze waarop deze toepassingsvoorwaarde in de feitenrechtspraak wordt toegepast. Daarom zal bij de beantwoording van de onderzoeksvraag getracht worden de betekenis van deze toepassingsvoorwaarde te duiden.

De analyse van de feitenrechtspraak heeft verder uitgewezen dat beide rechtsfiguren in verschillende situaties foutief worden toegepast. Uit de beoordeling van de bewezenverklearde gedragingen vloeit allereerst voort dat in verscheidene gevallen onterecht een voortgezette handeling wordt aangenomen, terwijl dat een eendaadse samenloop zou moeten zijn. In deze gevallen berustte de bewezenverklaring niet op elkaar in tijd opvolgende gedragingen, maar op (deels) gelijktijdige gedragingen die onderdeel uitmaken van een samenhangend feitencomplex. In lijn met de arresten van de Hoge Raad van 20 juni 2017 is toepassing van de eendaadse samenloop in deze gevallen aangewezen. Ditzelfde geldt voor de voorbeelden waarin de feitenrechter een voortgezette handeling heeft aangenomen tussen een voorbereidingsdelict en een voltooid delict, zoals onder meer bij grooming en het plegen van ontucht of de strafbare voorbereiding van het later voltooide Opiumwetdelict. Onder verwijzing naar de wetsgeschiedenis en de arresten van de Hoge Raad van 20 juni 2017 zou in dergelijke gevallen de eendaadse samenloop moeten worden aangenomen.

Naast deze gevallen waarin de voortgezette handeling ten onrechte wordt toegepast in plaats van de eendaadse samenloop, volgt uit de feitenrechtspraak ten aanzien van zowel de eendaadse samenloop als de voortgezette handeling een andere veelvoorkomende fout. Beide rechtsfiguren worden namelijk door de feitenrechter toegepast binnen één bewezenverkleard feit waarin slechts één (lid van een) strafbepaling wordt overtreden. Dit zijn onmiskenbaar verkeerde toepassingen: voor beide rechtsfiguren geldt als minimale vereiste dat de bewezenverklearde gedragingen meer bewezenverklearde strafbare feiten moeten opleveren. De Hoge Raad heeft hierover in de overzichtsarresten bepaald dat bij een enkelvoudige tenlastelegging in beginsel geen vraag omtrent de samenloop rijst. Uit een enkelvoudige tenlastelegging vloeit immers in principe voort dat slechts sprake is van één strafbaar feit. Zo vindt art. 56 lid 1 Sr onjuiste toepassing doordat bijvoorbeeld binnen hetzelfde bewezenverklearde feit de voortgezette handeling van bedreiging met enig

misdrijf tegen het leven (art. 285 Sr) of de voortgezette handeling van het wegvoeren van een lijk (art. 151 Sr) wordt aangenomen. Bij de eendaadse samenloop komt dit bijvoorbeeld terug in gevallen waarin ten onrechte de eendaadse samenloop van ontucht (art. 247 Sr) wordt aangenomen, terwijl deze binnen hetzelfde feit op de tenlastelegging bewezen is verklaard. Deze toepassing binnen hetzelfde bewezenverklaarde feit is ‘dubbel’ fout voor de eendaadse samenloop, nu deze rechtsfiguur slechts in beeld komt indien meer dan één (lid van een) strafbepaling wordt overtreden. Door een enkelvoudige tenlastelegging spelen de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling geen rol meer teneinde dubbele aansprakelijkstelling of bestraffing te voorkomen.

Uit de rechtspraakanalyse volgt dus dat de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling om uiteenlopende redenen worden toegepast in situaties die zich hier niet voor lenen. Bij de beantwoording van de onderzoeksvraag zal ik ingaan op de mogelijkheden om de gebreken in deze toepassing te corrigeren.

5. Conclusie

In de voorgaande hoofdstukken zijn het wettelijk en jurisprudentieel kader van de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling uitgebreid besproken. De overzichtsarresten van 20 juni 2017 zijn centraal gesteld in het jurisprudentieel kader, alsmede de toepassingsvoorwaarden die uit deze arresten voortvloeien. Aan de hand van deze toepassingsvoorwaarden is een rechtspraakanalyse uitgevoerd. Het hiervoor beschreven onderzoek heeft als doel gehad om de volgende onderzoeksvraag te beantwoorden: *‘Hoe verhouden de toepassingsvoorwaarden van de eendaadse samenloop zich tot die van de voortgezette handeling en hoe worden deze rechtsfiguren in de Nederlandse feitenrechtspraak toegepast?’*

Aangezien de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling allebei onderdeel uitmaken van de samenloopregeling is het niet verrassend dat deze rechtsfiguren veel raakvlakken hebben. In hoofdstuk 2 heb ik de eendaadse samenloop besproken aan de hand van het wettelijk en jurisprudentieel kader. Deze kaders zijn voor de voortgezette handeling geschetst in hoofdstuk 3. In deze hoofdstukken heb ik geconstateerd dat deze rechtsfiguren een overeenkomende doelstelling hebben: het voorkomen van onevenredige bestraffing. Aan deze doelstelling wordt bij beide bepalingen op dezelfde manier uitdrukking gegeven. De toepassing van beide rechtsfiguren begrenst immers het beschikbare strafmaximum tot de gevangenisstraf die op de ‘zwaarste’ strafbepaling is gesteld. Ik vind dat de bescherming van de eendaadse samenloop verder moet strekken, nu deze eveneens bescherming biedt tegen onevenredige aansprakelijkheid. Deze doelstelling wordt volledig verwezenlijkt wanneer de rechter de in eendaadse samenloop begane strafbare feiten enkelvoudig kwalificeert. Met deze kwalificatiewijze wordt de verdachte slechts voor één strafbaar feit aansprakelijk gesteld, waar met meervoudige kwalificatie ook meervoudige aansprakelijkheid zou worden gevestigd. Daarnaast is enkelvoudige kwalificatie tevens een waarborg tegen dubbele bestraffing. De begrenzing van het beschikbare strafmaximum vloeit hier tenslotte automatisch uit voort.

Uit de geanalyseerde feitenrechtspraak komt echter het beeld naar voren dat de (enkelvoudige) kwalificatie bij de eendaadse samenloop geen aandachtspunt is. In geen van de gevallen waarin de feitenrechter de eendaadse samenloop toepast, kwalificeert de feitenrechter de bewezenverklaarde feiten enkelvoudig. Dit blijft onveranderd na de arresten van de Hoge Raad van 20 juni 2017, terwijl de Hoge Raad hierin het signaal afgeeft dat enkelvoudige kwalificatie aangewezen kan zijn om onevenredige aansprakelijkheid te voorkomen. In hoofdstuk 2 heb ik al aangegeven dat enkelvoudige kwalificatie onverkort het uitgangspunt zou moeten zijn indien de eendaadse samenloop wordt aangenomen. Nu dit niet terugkomt in de feitenrechtspraak, wordt naar mijn mening tekortgedaan aan de bescherming die de eendaadse samenloop behoort te bieden. De Hoge Raad verbindt in cassatie echter geen consequenties aan een meervoudige kwalificatie in het geval dat de eendaadse samenloop van toepassing is. Wanneer in feitelijke aanleg ten onrechte geen eendaadse samenloop is aangenomen, casseert de Hoge Raad evenmin indien de opgelegde straf het strafmaximum – zoals begrensd door toepassing van art. 55 lid 1 Sr – niet overstijgt. In de laatstgenoemde situatie is geen sprake van schending van het recht. De rechtens te beschermen doelstelling om onevenredige bestraffing te voorkomen, wordt feitelijk gezien niet geschonden zolang het begrensde strafmaximum niet wordt overschreden. De praktische consequentie van cassatie ontbreekt in dat geval dan ook, aangezien de opgelegde straf onveranderd kan blijven. Bij een meervoudige kwalificatie van in eendaadse samenloop begane strafbare feiten, wordt echter wél de doelstelling om onevenredige aansprakelijkheid te voorkomen geschonden. Meervoudige

kwalificatie betekent dan namelijk meervoudige aansprakelijkstelling voor een handelen waarvan de verdachte maar één strafrechtelijk verwijt kan worden gemaakt. Hierdoor vindt een schending van het recht plaats, die enkel door enkelvoudige kwalificatie kan worden rechtgezet. Voorts heeft cassatie – of afdoening ten principale – in dit geval wel degelijk een praktische consequentie. Het verandert namelijk per definitie de omvang van de strafrechtelijke aansprakelijkheid van de verdachte en werkt – zoals opgemerkt in paragraaf 2.2 van hoofdstuk 2 – door in de aansprakelijkstelling op diens justitiële documentatie. Hierdoor heeft de verdachte een rechtens te respecteren belang bij cassatie in het geval dat de strafbare feiten meervoudig zijn gekwalificeerd bij een eendaadse samenloop. Kortom, bij toepassing van de eendaadse samenloop dient de feitenrechter immer enkelvoudig te kwalificeren. Als dit achterwege blijft, moet de Hoge Raad daar een sanctie aan verbinden door – ten aanzien van de kwalificatiewijze – ofwel te casseren, ofwel de zaak ten principale af te doen. Dit geldt temeer indien sprake is van eendaadse samenloop tussen een voorbereidingsdelict en het voltooide grondfeit, nu hier tevens het wetgeversargument aan de orde is.

In hoofdstuk 2 en 3 heb ik tevens de toepassingsvoorwaarden van de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling besproken. Deze toepassingsvoorwaarden zijn door de Hoge Raad voor beide rechtsfiguren geherformuleerd in het toetsingskader van 20 juni 2017. Voor beide rechtsfiguren dienen de desbetreffende strafbepalingen te voldoen aan het strekkingscriterium. Daarnaast moet de verdachte van de bewezenverklarde gedragingen één verwijt kunnen worden gemaakt. Deze twee toepassingsvoorwaarden van de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling zijn dus door de Hoge Raad geüniformeerd.

Het verschil in de toepassingsvoorwaarden van de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling ziet op de wijze waarop de bewezenverklarde feiten zich tot elkaar verhouden. Dit is een logisch onderscheid: de eendaadse samenloop verlangt immers een (tot op zekere hoogte) gelijktijdigheid in de bewezenverklarde gedragingen. Deze toepassingsvoorwaarde staat in verband met de doelstelling om onevenredige aansprakelijkheid te voorkomen. Iemand voor gelijktijdig begane gedragingen meervoudig aansprakelijk stellen, druist in tegen deze doelstelling. Hierin komt het onderscheid tussen de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling tevens naar voren. Bij deze laatste rechtsfiguur gaat het tenslotte om elkaar opvolgende gedragingen. Het is dan ook logisch om de verdachte voor beide afzonderlijke gedragingen aansprakelijk te stellen in de kwalificatie. Wanneer de bewezenverklarde gedragingen desondanks een dusdanig nauwe samenhang hebben dat het slechts proportioneel is om verdachte hiervan één verwijt te maken, wordt hier in de strafoplegging rekening mee gehouden. Door dit verschil – het al dan niet voorkomen van onevenredige aansprakelijkheid – wordt het verschil in de toepassingsvoorwaarden van de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling verklaard.

Met het toetsingskader van 20 juni 2017 heeft de Hoge Raad aldus een nauwere samenhang gecreëerd tussen de toepassingsvoorwaarden van de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling. Naar mijn mening is dit een begrijpelijke koerswijziging. Door de toepassingsvoorwaarden gedeeltelijk te uniformeren, wordt het verband tussen beide rechtsfiguren onderstreept. Zij maken namelijk deel uit van dezelfde samenloopregeling en beogen beide onevenredige bestraffing tegen te gaan. Het verschil tussen beide rechtsfiguren blijft echter duidelijk door de vereiste samenhang in de gedragingen in het toetsingskader te onderscheiden.

In hoofdstuk 4 heb ik vervolgens geanalyseerd hoe de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling worden toegepast in de feitenrechtspraak. Met de gekozen periode van 1 juni 2016 tot 1

juni 2018 heb ik ook onderzocht of als gevolg van de arresten van 20 juni 2017 een verandering in de feitenrechtspraak heeft plaatsgevonden. In de inleiding heb ik aangegeven dat ik deze specifieke rechtbanken en gerechtshoven mede heb gekozen vanwege hun onderlinge verband bij een appèlprocedure. De rechtspraakanalyse heeft echter geen aanknopingspunten geboden om een beoordeling in dezelfde zaak in eerste en tweede aanleg tegen elkaar af te zetten.

De wijze waarop in de feitenrechtspraak invulling wordt gegeven aan het strekkingscriterium lijkt niet te verschillen per rechtsfiguur. Het strekkingscriterium staat bij de eendaadse samenloop echter nadrukkelijker op de voorgrond dan bij de voortgezette handeling. Dit is op zich niet verrassend: bij de eendaadse samenloop heeft de strekking van de strafbepalingen – met de invulling van het ‘feitsbegrip’ – tenslotte van oudsher een belangrijke rol gespeeld in de beoordeling. In de huidige feitenrechtspraak is dit niet onveranderd. In de gevallen waarin de feitenrechter oordeelt over de voortgezette handeling wordt het strekkingscriterium veelal impliciet in de oordeelsvorming betrokken.

Bij de voortgezette handeling ligt het zwaartepunt juist in de beoordeling van de samenhang tussen de bewezenverklaarde gedragingen. Bij de voortgezette handeling dient de samenhang in de bewezenverklaarde feiten geconstrueerd te worden, nu deze zich consecutief voltrekken. Daarom is het logisch dat de nadruk in de geanalyseerde feitenrechtspraak voor deze rechtsfiguur ligt op de toepassingsvoorwaarde van samenhangende gedragingen. Bij de eendaadse samenloop speelt de samenhang tussen de bewezenverklaarde gedragingen uiteraard ook een (belangrijke) rol, maar deze toepassingsvoorwaarde komt minder prominent naar voren in de afwegingen van de feitenrechters. De natuurlijke samenhang in de gedragingen komt bij de eendaadse samenloop tenslotte al tot uitdrukking in de gelijktijdigheid hiervan. Een beoordeling van de eendaadse samenloop strekt daarmee veelal tot het toetsen van het strekkingscriterium aan de bewezenverklaarde feiten. Het onderscheid tussen beide rechtsfiguren wordt hiermee wederom benadrukt.

Uiteindelijk moet een beoordeling van de strekking van en de samenhang in de bewezenverklaarde strafbare feiten leiden tot de beantwoording van de vraag of de verdachte één verwijt kan worden gemaakt. Wanneer deze vaststelling kan worden gedaan, is niet als vaststaand gegeven uit het wettelijk en jurisprudentieel kader af te leiden. Ik meen dat een ondergrens dient te worden bereikt, voordat tot deze vaststelling kan worden overgegaan. Hiervan is voor beide rechtsfiguren sprake wanneer de desbetreffende strafbepalingen aan het strekkingscriterium voldoen en de bewezenverklaarde gedragingen de mate van samenhang hebben die voortvloeit uit het toetsingskader van 20 juni 2017. Op het moment dat deze ondergrens is bereikt, zal de feitenrechter veelal tot de conclusie komen dat aan de verdachte één verwijt kan worden gemaakt. Desondanks zijn er gevallen denkbaar waarin weliswaar wordt voldaan aan beide toepassingsvoorwaarden, maar dat aan de verdachte meer dan één verwijt kan worden gemaakt. Voor beide rechtsfiguren kan van deze situatie een soortgelijk voorbeeld worden gegeven. Wanneer de verdachte met één schot twee personen doodschiet, terwijl hij slechts voorbedachte raad had ten aanzien van één persoon, worden met dezelfde feitelijke gedraging verschillende strafbepalingen overtreden (te weten moord en doodslag) met een niet meer dan enigszins uiteenlopende strekking. Alhoewel hier wordt voldaan aan de eerste twee toepassingsvoorwaarden van de eendaadse samenloop, zullen deze feiten niet als begaan in eendaadse samenloop worden gekwalificeerd. De conclusie zal namelijk zijn dat de dezelfde gedraging meer strafrechtelijke verwijten oplevert die elk aan verdachte zijn toe te rekenen. Eenzelfde redenering volgt wanneer de verdachte twee personen achtereenvolgens vermoordt, terwijl beide feiten uiting zijn van hetzelfde wilsbesluit. Ook in dit geval wordt aan beide toepassingsvoorwaarden van de voortgezette handeling voldaan.

Desondanks zal deze rechtsfiguur geen toepassing vinden, omdat aan de verdachte wederom meer verwijten kunnen worden gemaakt. Dat de bewezenverklaarde feiten voortvloeien uit hetzelfde wilsbesluit, betekent daarmee niet per definitie dat de verdachte van dit éne verwijtbare besluit slechts één strafrechtelijk verwijt kan worden gemaakt. Zo geldt voor beide rechtsfiguren dat het éne verwijt dat aan de verdachte kan worden gemaakt de derde toepassingsvoorwaarde is. Of aan deze toepassingsvoorwaarde wordt voldaan, hangt uiteindelijk af van het gevolg dat intreedt door de samenhangende strafbare feiten die qua strekking niet meer dan enigszins uiteenlopen.

De rechtspraakanalyse heeft voorts uitgewezen dat de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling in situaties worden toegepast terwijl niet aan de wettelijke of jurisprudentiële toepassingsvoorwaarden van deze rechtsfiguren wordt voldaan. Dit is gedeeltelijk op het conto van de feitenrechter te schrijven. Hij lijkt het onderscheid tussen de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling niet altijd aan te kunnen brengen. Hierdoor vinden beide rechtsfiguren toepassing in gevallen dat de bewezenverklaarde feiten zich hier niet voor lenen. De feitenrechter wordt hier in bepaalde gevallen echter toe gedwongen. De wijze van ten laste leggen kan de feitenrechter namelijk beletten de correcte samenloopbepaling toe te passen. Dit komt vooral voor wanneer een samenhangend feitencomplex cumulatief ten laste wordt gelegd, terwijl beide strafbare feiten binnen dezelfde strafbepaling geplaatst kunnen worden. Terwijl de eendaadse samenloop hier voor de hand ligt, kan deze rechtsfiguur geen toepassing vinden wegens de gelijkheid van de strafbepalingen. De voortgezette handeling wordt dan door de feitenrechter als stoplap gebruikt.

Dit vind ik een onwenselijke gang van zaken. De essentie van de voortgezette handeling wordt hiermee tekortgedaan. Ook vervaagt hierdoor het onderscheid tussen de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling, terwijl zij ieder een eigen functie vervullen in de samenloopregeling. Door deze foute toepassingen van de samenloopregeling door de feitenrechter wordt de verdachte bovenal de bescherming onthouden die hem – gelet op de samenhang in de bewezenverklaarde gedragingen – rechtens behoort toe te komen. De eendaadse samenloop biedt immers een verstrekkender bescherming dan de voortgezette handeling wanneer enkelvoudig wordt gekwalificeerd – hetgeen mijns inziens de verplichte kwalificatiewijze zou moeten zijn bij de toepassing van art. 55 lid 1 Sr. Deze nadelige implicaties zijn ook aan de orde wanneer de feitenrechter de voortgezette handeling toepast terwijl de samenhang in de gedragingen erop duidt dat de bewezenverklaarde feiten in eendaadse samenloop zijn begaan. De uiteenlopende wijze waarop deze rechtsfiguren in soortgelijke zaken worden toegepast, doet tevens afbreuk aan de rechtseenheid. De bewustwording die de Hoge Raad in de arresten van 20 juni 2017 nastreeft, strekt zich zo tevens uit tot het bevorderen van rechtseenheid in de toepassing van de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling.

Concluderend ben ik van mening dat de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling op verschillende terreinen progressie kunnen en moeten maken. Daarmee constateer ik een tendens in de feitenrechtspraak, waar de Hoge Raad met zijn overzichtsarresten op leek te wijzen. De eendaadse samenloop en de voortgezette handeling komen in de feitenrechtspraak – ondanks een lichte verandering in de toepassing van het strekkingscriterium – nog niet geheel tot wasdom. Om deze rechtsfiguren hun potentie te kunnen laten waarmaken, is voor verschillende instanties een belangrijke rol weggelegd. Allereerst heeft het openbaar ministerie een sturende functie met de wijze van ten laste leggen. Het openbaar ministerie moet de tenlastelegging zo vormgeven dat deze een toepassing van de eendaadse samenloop of de voortgezette handeling niet in de weg staat. Vervolgens is het aan de feitenrechter om deze rechtsfiguren toe te passen indien alle

toepassingsvoorwaarden worden vervuld. Een zorgvuldige beoordeling van de bewezenverklarde strafbare feiten is hiervoor noodzakelijk. Deze handelwijzen van het openbaar ministerie en de feitenrechter moeten ertoe leiden dat de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling worden toegepast indien de bewezenverklarde feiten hiertoe aanleiding geven. Om het volledige beschermingsbereik van de samenloopregeling te verzekeren, is het tot slot aan de Hoge Raad om enkelvoudige kwalificatie bij de eendaadse samenloop te verplichten. Door in zijn overzichtsarresten de optie om meervoudig te kwalificeren open te houden – hetgeen in het bijzonder bij onvoltooide en voltooide delicten afwijkt van het wettelijke uitgangspunt – stelt de Hoge Raad onvoldoende de grenzen scherp waarbinnen de eendaadse samenloop mijns inziens toepassing hoort te vinden. Met het benoemen van deze verbeterpunten borduur ik voort op de bewustwording die de Hoge Raad in zijn overzichtsarresten van 20 juni 2017 probeert te creëren. Hierdoor kan uiteindelijk volledig recht worden gedaan aan de eendaadse samenloop en de voortgezette handeling.

Literatuurlijst

Van Bemmelen 1963

J.M. van Bemmelen, 'Samenloop en de regel van ne bis in idem', *Tijdschrift voor Strafrecht* 1963, p. 183-219.

Duker 2011

M.J.A. Duker, 'De samenloopregeling herijkt', *DD* 2011, 43.

Franken 1995

A.A. Franken, *Hetzelfde feit: over samenloop van strafbare feiten en het non bis in idem-beginsel*, Tweede druk, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1995.

De Graaf 2013

F.C.W. de Graaf, 'Ne bis in idem. Twee keer hetzelfde in de rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Unie en het Europees Hof voor de Rechten van de Mens', *DD* 2013, p. 371-383.

De Graaf 2016

F.C.W. de Graaf, 'De rechtsfiguren eendaadse samenloop en voortgezette handeling nader beschouwd', *DD* 2016/65.

De Graaf 2018

F.C.W. de Graaf, *Meervoudige aansprakelijkstelling: een analyse van rechtsfiguren die aansprakelijkstelling voor meer dan één strafbaar feit normeren*, Den Haag: Boom Juridisch 2018.

Hazewinkel-Suringa 1941

D. Hazewinkel-Suringa, 'Behoeft de regeling van samenloop, bezien in het licht van de huidige rechtspraak van den Hooge Raad wijziging?', *Handelingen NJV* 1941-II, p. 73-136.

De Hullu 2015

J. de Hullu, *Materieel strafrecht. Over algemene leerstukken van strafrechtelijke aansprakelijkheid naar Nederlands recht*, Deventer: WoltersKluwer 2015.

Van Der Hulst, in: *T&C Strafrecht* 2016

J.W. van der Hulst, commentaar op artikel 8 WvW Sr, in: *Tekst & Commentaar Strafrecht*, Deventer: Kluwer 2016 (boek en online).

Kool 1999

Kool, R.S.B., 'Verkrachting en legaliteit', in: M. Moerings, C.M. Pelsler, & C.H. Brants (red.), *Morele kwesties in het strafrecht*. Deventer: Kluwer 1999, p. 157- 170.

Machielse, in: *Wetboek van Strafrecht 2002*

A.J. Machielse, commentaar op artikel 284 Sr en artikel 285b Sr, in: T.J. Noyon/G.E. Langemeijer & J. R Emmelink (voortgezet door J.W. Fokkens, E.J. Hofstee & A.J. Machielse), *Wetboek van Strafrecht*, Deventer: Wolters Kluwer (online in Kluwer Navigator).

Fokkens, in: *Wetboek van Strafrecht 2002*

J.W. Fokkens, commentaar op artikel 96 Sr, in: T.J. Noyon/G.E. Langemeijer & J. R Emmelink (voortgezet door J.W. Fokkens, E.J. Hofstee & A.J. Machielse), *Wetboek van Strafrecht*, Deventer: Wolters Kluwer (online in Kluwer Navigator).

Van Der Meij, in: *T&C Strafrecht 2016*

P.P.J. van der Meij, commentaar op artikel 282 Sr, in: *Tekst & Commentaar Strafrecht*, Deventer: Kluwer 2016 (boek en online).

Mevis 2013

P.A.M. Mevis, *Capita Strafrecht*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2013.

Mulder 1969

G.E. Mulder, 'De toepassing van strafbepalingen. Een bijdrage tot de leer van de samenloop', *Tijdschrift voor Strafrecht* 1969, p. 254-284.

Ouwekerk 2012

J.W. Ouwekerk, 'Het feitsbegrip bij ne bis in idem en eendaadse samenloop: Tussen nationale uitlegging en internationale verplichtingen', *DD* 2012, 47.

Smidt 1891

H.J. Smidt en J.W. Smidt, *Geschiedenis van het Wetboek van Strafrecht. Volledige verzameling van regeeringsontwerpen, gewisselde stukken, gevoerde beraadslagingen enz.*, Haarlem: H.D. Tjeenk Willink 1891.

Van Der Velden, in: *T&C Strafrecht 2016*

A.J. van der Velden, commentaar op artikel 311, artikel 312 en artikel 326 Sr, in: *Tekst & Commentaar Strafrecht*, Deventer: Kluwer 2016 (boek en online).

Ten Voorde 2018

J.M. ten Voorde, 'Eendaadse samenloop en voortgezette handeling', *AA* 2018, p. 67-74.

Jurisprudentielijst

HR 30 juni 1913, *NJ* 1913, p. 1096.

HR 11 april 1927, *NJ* 1927, 585.

HR 25 maart 1929, *NJ* 1929, p. 1156.

HR 15 februari 1932, ECLI:NL:HR:1932:BG9438, m. nt. Taverne.

HR 27 juni 1932, *NJ* 1932, p. 1659, m. nt. Taverne

HR 13 maart 1939, *NJ* 1939/833 m.n.t. Pompe.

HR 20 januari 1959, *NJ* 1959, 102.

HR 17 december 1963, *NJ* 1964, 385.

HR 15 mei 1979, ECLI:NL:HR:1979:AC4137.

HR 19 februari 1980, ECLI:NL:HR:1980:AC6817.

HR 1 juli 1981, ECLI:NL:HR:1981:AB7640, m.nt. Th.W. van Veen.

HR 14 juni 1983, ECLI:NL:HR:1983:AC3626.

HR 3 januari 1984, ECLI:NL:HR:1984:AB8230, m. nt. A.C. 't Hart.

HR 22 september 1987, ECLI:NL:PHR:1987:AC9971.

HR 15 mei 1990, ECLI:NL:HR:1990:ZC8416, m.nt. Th.W. van Veen.

HR 4 december 1990, ECLI:NL:HR:1990:ZC8648.

HR 14 april 1998, ECLI:NL:HR:1998:ZD1014, *NJ* 1998/609.

HR 17 april 2001, ECLI:NL:HR:2001:AB1273.

HR 11 december 2007, ECLI:NL:HR:2007:BB6220, *NJ* 2008, 560, m. nt. Y. Buruma.

HR 1 februari 2011, ECLI:NL:HR:2011:BM9102.

HR 20 mei 2014, ECLI:NL:HR:2014:1165, *NJ* 2014/291.

HR 3 maart 2015, ECLI:NL:HR:2015:501.

HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111.

HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1112.

HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1113.

HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1114.

HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1115.

Concl. A-G F.W. Bleichrodt, ECLI:NL:PHR:2016:1528, bij HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1111.

Concl. A-G F.W. Bleichrodt, ECLI:NL:PHR:2017:24, bij HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1112.

Concl. A-G F.W. Bleichrodt, ECLI:NL:PHR:2017:489, bij HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1113.

Concl. A-G F.W. Bleichrodt, ECLI:NL:PHR:2017:490, bij HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1114.

Concl. A-G F.W. Bleichrodt, ECLI:NL:PHR:2017:491, bij HR 20 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1115.

Gerechtshof Arnhem 1 oktober 1931, *NJ* 1932, p. 908.

Gerechtshof Amsterdam 12 augustus 2008, ECLI:NL:GHAMS:2008:BI1486.

Gerechtshof Amsterdam 2 juni 2015, ECLI:NL:GHAMS:2015:3779.

Gerechtshof Amsterdam 11 maart 2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:2720.

Gerechtshof Den Haag 31 augustus 2016, ECLI:NL:GHDHA:2016:2533.

Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 26 oktober 2016, ECLI:NL:GHARL:2016:8575.

Gerechtshof Den Haag 24 november 2016, ECLI:NL:GHDHA:2016:4392.

Gerechtshof Den Haag 24 november 2016, ECLI:NL:GHDHA:2016:4394.

Gerechtshof Den Haag 21 december 2016, ECLI:NL:GHDHA:2016:3811.

Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 22 december 2016, ECLI:NL:GHARL:2016:10361.

Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 22 februari 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:1453.

Gerechtshof Den Haag 8 maart 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:614.

Gerechtshof Den Haag 10 maart 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:642.

Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 26 april 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:3570.

Gerechtshof Den Haag 2 mei 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:1470.

Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 24 mei 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:4416.

Gerechtshof Den Haag 24 mei 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:1525.

Gerechtshof Den Haag 22 juni 2017, ECLI:NL:GHDHA:1759.

Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 30 juni 2016, ECLI:NL:GHARL:2016:5317.

Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 6 juli 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:5695.

Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 19 juli 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:6123.

Gerechtshof Den Haag 29 augustus 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:2721.
Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 14 september 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:8015.
Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 27 oktober 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:9296.
Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 27 oktober 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:9297.
Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 31 oktober 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:9380.
Gerechtshof Den Haag 15 november 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:3402.
Gerechtshof Den Haag 5 december 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:3650.
Gerechtshof Den Haag 12 december 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:3566.
Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 27 februari 2018, ECLI:NL:GHARL:2018:1867.
Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 6 maart 2018, ECLI:NL:GHARL:2018:2764.
Gerechtshof Den Haag 18 april 2018, ECLI:NL:GHDHA:2018:815.
Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 8 mei 2018, ECLI:NL:GHARL:2018:4193.

Rb. Roermond 24 april 2009, ECLI:NL:RBROE:2009:BI3163.
Rb. Midden-Nederland 26 juli 2016, ECLI:NL:RBMNE:2016:4229.
Rb. Den Haag 3 augustus 2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:8957.
Rb. Midden-Nederland 19 augustus 2016, ECLI:NL:RBMNE:2016:4643.
Rb. Den Haag 12 september 2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:10994.
Rb. Midden-Nederland 20 september 2016, ECLI:NL:RBMNE:2016:5059.
Rb. Midden-Nederland 7 oktober 2016, ECLI:NL:RBMNE:2016:5360.
Rb. Den Haag 26 oktober 2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:12789.
Rb. Midden-Nederland 18 januari 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:491.
Rb. Den Haag 25 januari 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:635.
Rb. Midden-Nederland 1 februari 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:434.
Rb. Midden-Nederland 6 februari 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:506.
Rb. Den Haag 7 februari 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:1023.
Rb. Midden-Nederland 20 februari 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:803.
Rb. Midden-Nederland 21 februari 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:3885.
Rb. Midden-Nederland 1 maart 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:983.
Rb. Den Haag 9 maart 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:2291.

Rb. Den Haag 15 maart 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:3223.
Rb. Den Haag 12 april 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:3589.
Rb. Den Haag 12 juni 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:6248.
Rb. Midden-Nederland 6 juli 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:3336.
Rb. Midden-Nederland 21 juli 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:3930.
Rb. Den Haag 2 augustus 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:8784.
Rb. Den Haag 8 augustus 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:8934.
Rb. Den Haag 31 augustus 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:2017:9819.
Rb. Midden-Nederland 31 oktober 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:6001.
Rb. Midden-Nederland 28 november 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:5922.
Rb. Midden-Nederland 23 januari 2018, ECLI:NL:RBMNE:2018:194.
Rb. Midden-Nederland 2 maart 2018, ECLI:NL:RBMNE:2018:771.
Rb. Midden-Nederland 3 april 2018, ECLI:NL:RBMNE:2018:1179.
Rb. Midden-Nederland 5 april 2018, ECLI:NL:RBMNE:2018:1427.
Rb. Midden-Nederland 22 mei 2018, ECLI:NL:RBMNE:2018:2229.